

כנס הנשיא – הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה
מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008
בין המדינה לבין החברה האזרחית

אשר אריאן, תמר הרמן
ניר אטמור, יעל הדר, יובל לבל, הילה צבן

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במנהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם בכמה סדרות: ספרים ('הספרייה לדמוקרטיה'), מחקרי מדיניות, פורום קיסריה, כתבי עת ודברי ימי עיון.

מרכז גוטמן הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 על ידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל המתבצעים על ידי המרכז.

כנס הנשיא - הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה

יולי 2008

מדד הדמוקרטיה הישראלית

2008

בין המדינה לבין החברה האזרחית

אשר אריאן, תמר הרמן

ניר אטמור, יעל הדר, יובל לבל, הילה צבן

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מרכז גוטמן

Auditing Israeli Democracy 2008
Between the State and Civil Society

Asher Arian, Tamar Hermann

Nir Atmor, Yael Hadar, Yuval Lebel, Hila Zaban

עריכת לשון: נועם לסטר, ענת ברנשטיין
עיצוב הסדרה: רון הרן
סדר והדפסה: ארט פלוס, ירושלים

מסת"ב: 978-965-519-047-2

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכאני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשס"ח

Copyright by The Israel Democracy Institute

Printed in Israel 2008

להזמנת ספרים ומחקרי מדיניות בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:

טלפון: 1-800-20-2222, 02-5300800; פקס: 02-5300867

דוא"ל: orders@idi.org.il

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 91044

אשר אריאן הוא עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למדע המדינה באוניברסיטת העיר ניו יורק.
תמר הרמן היא עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה ודיקן הלימודים האקדמיים באוניברסיטה הפתוחה.
ניר אטמור, יעל הדר, יובל לבל והילה צבן הם עוזרי מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

כל פרסומי מדד הדמוקרטיה הישראלית, מחקרי המדיניות ופרק נבחר מכל ספר ניתנים להורדה חינם מאתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

7	רשימת התרשימים והלוחות
9	תודות
11	תקציר מדד הדמוקרטיה 2008

חלק ראשון – מדד הדמוקרטיה 2008

15	א. תיאור המחקר ומטרותיו
18	ב. מדדי הדמוקרטיה
18	1. תמונת מצב מסכמת
18	2. ישראל 2008 בראי המדדים
22	3. ממצאים נבחרים
34	ג. סקר הדמוקרטיה 2008
34	1. תמונת מצב מסכמת
34	2. תפיסת מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי בשנת 2008
40	3. קיום עמדות דמוקרטיות בציבור הישראלי בשנת 2008
44	4. ממצאים נבחרים

חלק שני – החברה האזרחית כ'הוראת שעה'

61	א. מבוא
62	ב. מי במרחב הציבורי?
64	ג. הציבור והמערכת הפוליטית הממסדית: צמיחת ה'אנטי-פוליטיקה'
66	1. ממצאים
67	(א) היעדר קשב
68	(ב) איניקיון כפיים
72	(ג) תפקוד לקוי
73	(ד) דיסאוריינטציה ותחושת חוסר השפעה פוליטית

78	ד. החברה האזרחית וארגוניה
79	1. בין מדינה לחברה
83	2. ממצאים

91	ה. סיכום
----	-----------------

93	אחרית דבר
----	------------------

נספחים

95	1. סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2003-2008
98	2. סקר מדד הדמוקרטיה 2008 לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2003-2007
103	3. התפלגות סקר הדמוקרטיה, ינואר 2008
110	4. מיקום על הרצף מרכז-פריפריה (על פי הגדרה עצמית)
112	5. לוח אירועים, מאי 2007 – מאי 2008

רשימת התרשימים והלוחות

16	מבנה המדד	1 תרשים
19	מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות על פי 17 מדדים	2 תרשים
24	שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית וב ישראל	3 תרשים
26	חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית וב ישראל	4 תרשים
27	חופש העיתונות בהשוואה בין-לאומית וב ישראל	5 תרשים
29	מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בהשוואה בין-לאומית וב ישראל	6 תרשים
31	שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית וב ישראל	7 תרשים
33	מדד משולב: מתיחות על רקע דתי ועל רקע עדתי/לאומי/לשוני	8 תרשים
37	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי	9 תרשים
38	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי, 2008-2003	10 תרשים
39	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות, 2008-2003	11 תרשים
39	ערביי ישראל מקופחים לעומת האזרחים היהודים, 2008-2003	12 תרשים
40	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות, 2008-2003	13 תרשים
42	קיום עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי	14 תרשים
43	קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט המוסדי, 2008-2003	15 תרשים
44	קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות, 2008-2003	16 תרשים
45	קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט היציבות, 2008-2003	17 תרשים
46	תחושה אישית בהתחשב במצב הקיים, 2008-1973	18 תרשים
49	הערכות תפקוד הממשלה	19 תרשים
50	שביעות רצון ממצבה של ישראל, 2008-1987	20 תרשים
51	אחריותות בישראל, 2008-1969	21 תרשים
52	יחסים בין קבוצות בישראל	22 תרשים
53	תפיסת השחיתות בישראל, 2008-2003	23 תרשים
54	אמון במוסדות מרכזיים: נשיא המדינה, ראש הממשלה, הכנסת והמפלגות, 2008-2003	24 תרשים
55	אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, בית המשפט העליון והמשטרה, 2008-2003	25 תרשים
56	שמירה על הדמוקרטיה הישראלית, 2008-2003	26 תרשים
57	רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 2008-1986	27 תרשים
58	מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?, 2008-1981	28 תרשים
68	קישורים חופשיים למילה 'פוליטיקה'	29 תרשים
69	עמדות בשאלת הקשב של חברי הכנסת לבוחריהם, בהשוואה לנבחרים במדינות אחרות	30 תרשים
70	התפלגות העמדות בנוגע לקביעה שכדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת	31 תרשים
71	התכונות הנדרשות מפוליטיקאי	32 תרשים
72	הערכת הפוליטיקאים של היום בהשוואה לאלה של העבר	33 תרשים
74	הערכת טיפולה של הממשלה בבעיות המדינה	34 תרשים
75	הערכת טיפולה של הממשלה בנושאים ספציפיים	35 תרשים
75	מידת תחושת השייכות למדינה ולבעיותיה	36 תרשים
76	האם היית ממליץ לבן/בת משפחה או לחבר/ה קרוב/ה להיכנס לפוליטיקה?	37 תרשים

77	תרשים 38	עניין אישי בפוליטיקה
85	תרשים 39	העדפות באשר למעורבות המדינה בנושאי חברה וכלכלה
86	תרשים 40	העדפה באשר לנותני השירותים
87	תרשים 41	העדפה באשר לנותני השירותים על פי ניסיון קודם בקבלת שירות
87	תרשים 42	דפוסי מעורבות אישית בפעילות בחברה האזרחית
88	תרשים 43	שיעור ההתנדבות על פי מיקום עצמי במרכז או בפריפריה
89	תרשים 44	הקשר בין קבלת שירות מארגון אזרחי לבין תרומה
89	תרשים 45	הקשר בין קבלת שירות מארגון אזרחי לבין התנדבות
90	תרשים 46	הערכת ניקיון הכפיים של ארגוני החברה האזרחית
110	תרשים נ-1	מיקום על הרצף מרכז-פריפריה, על פי הגדרה עצמית
21	לוח 1	ישראל 2008 בראי המדדים: שינויים בהשוואה להערכה קודמת
23	לוח 2	מדדים לשחיתות בין-לאומית: לוח מסכם
48	לוח 3	הבעיה החשובה ביותר שעל הממשלה לטפל בה, 2008-2003
111	לוח נ-1	מיקום על הרצף מרכז-פריפריה, (על פי הגדרה עצמית; ממוצעי קבוצות)

חוברת זו הוכנה לקראת כנס הנשיא המתקיים זו השנה החמישית בבית הנשיא בירושלים. אנו מודים לכבוד נשיא המדינה מר שמעון פרס על שפרש את חסותו על מפעל זה.

תודתנו שלוחה לסגל העובדים של בית הנשיא על סיועם בארגון הכנס, לכרמית גיא על סיועה בעריכת החוברת ולאילה הנדין על סיועה באיסוף הנתונים. אנו מודים גם לצוות ההוצאה לאור של המכון הישראלי לדמוקרטיה על עבודתו המסורה והקפדנית – לעדנה גרניט העומדת בראש, לענת ברנשטיין, לחלי פרוימוביץ' ולנדב שטכמן.

תקציר מדד הדמוקרטיה 2008

ר-60% רואים בניקיון הכפיים את התכונה החשובה ביותר לפוליטיקאי.

כבכל שנה התבקשו גם המשתתפים בסקר הדמוקרטיה 2008 לחוות את דעתם על מוסדות המדינה. הנתון הבולט ביותר מלמד על ירידה של 12% במידת האמון שהציבור רוחש לבית המשפט העליון – 49% נותנים בו אמון השנה לעומת 61% אשתקד. יתרה מזו, בפעם הראשונה אחרי שנים רבות איבד בית המשפט העליון את מקומו בראש רשימת המוסדות הנחשבים לשומרים בצורה הטובה ביותר על הדמוקרטיה הישראלית. את ראש הרשימה תופסת השנה התקשורת, אף שגם האמון בה ירד ב-8% לעומת אשתקד. בשנת 2008 שיעור של 35% מהנשאלים מעמידים את בית המשפט העליון במקום הראשון ברשימת המוסדות השומרים בצורה הטובה ביותר על הדמוקרטיה, לעומת 36% הקובעים כי התקשורת היא המוסד הממלא תפקיד זה בצורה הטובה ביותר.

מידת האמון בכנסת (29%), בראש הממשלה (17%) ובמפלגות (15%) נחלשה אף היא. יתר על כן, 82% מהנשאלים מציינים כי הדרך שבה הממשלה מטפלת בבעיות המדינה אינה טובה. הממצאים הללו – רובם ככולם – מדגישים את הפגמים ואת הליקויים בתפקוד המערכת הפוליטית הישראלית ומחזקים מגמות של אנטי-פוליטיקה.

ההשוואה הבין-לאומית מלמדת אמנם על שיפור בציונים שישראל מקבלת ממכוני המחקר הבין-לאומיים לעומת הערכות קודמות. אולם למרות השיפור שנרשם במקומה של ישראל במדדים רבים, לא חל שינוי במקומה במדרג 36 המדינות הנכללות במדגם, ובמקרים מסוימים חלה בו אף הרעה. במילים אחרות, על אף השיפור היחסי בציונים שישראל מקבלת במקצת המדדים, מצבן של מדינות אחרות השתפר אף יותר, ומקומה היחסי של ישראל הורע.

כאמור, בצד הביקורת על תפקודם של מוסדות המדינה, סקר הדמוקרטיה 2008 מראה שרוב האזרחים מעוניינים לקבל את השירותים שהם נזקקים להם מן המדינה ולא מגורמי החברה האזרחית: 53% מהנשאלים מסכימים לטענה שהיה עדיף שהמדינה

הציבור בישראל מתרחק מן המערכת הפוליטית הממסדית ואף סולד ממנה, אך אינו אדיש לנושאים פוליטיים וחברתיים שעל סדר היום הלאומי. יחס חיובי הרבה יותר נתון לחברה האזרחית – כלל ההתארגנויות והגופים הציבוריים שאינם חלק ממנגנוני המדינה ואינם פועלים על פי שיקולי רווח והפסד. עם זה וחרף הירידה הרצופה שנה אחר שנה במידת שביעות הרצון ממצבו של שלטון החוק, מהשירות הציבורי ומההנהגה הפוליטית, הציבור בישראל עדיין נושא עיניו אל המדינה ומצפה שהיא, ולא שום גוף אחר, תהיה הגורם המכתיב והמכוון בענייני מדיניות, חברה וכלכלה, ושהיא, ולא שום גוף אחר, תספק את מלוא השירותים החברתיים שהוא זקוק להם. אלה הממצאים העולים ממדד הדמוקרטיה הישראלית 2008: **בין המדינה לבין החברה האזרחית**, בשנה השישים לעצמאות המדינה.

לתסכול ולסלידה של הציבור מן המערכת הפוליטית בישראל ביטויים רבים. אחד מהם הוא חוסר הרצון לדון בנושאים פוליטיים: רק 43% מן הנשאלים מעידים על עצמם שהם משוחחים על עניינים פוליטיים עם חבריהם ועם בני משפחתם; ורק כ-60% מגלים עניין בפוליטיקה – ירידה דרמטית לעומת 2006, אז נהגו כך 73% מהנשאלים. זאת ועוד: כ-73% מהנשאלים לא היו מייעצים לקרוביהם או לחבריהם להצטרף לאירה הפוליטית; וברקע – קביעתם של 68% מהנשאלים שפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב, ו-53% הסבורים כי המצב בדמוקרטיה אחרות טוב יותר מזה שבדמוקרטיה הישראלית.

הריחוק אינו ניאון רק מהתחושה שהדרג הנבחר לוקה בחוסר קשב, אלא גם מההערכה שמדובר במערכת מושחתת. מי שמכיר מקרוב את השיח הציבורי המתנהל היום בישראל לא יופתע לגלות שבציבור שוררת תמימות דעים נדירה באשר להיקף השחיתות: 90% מן הנשאלים קובעים כי ישראל נגועה בשחיתות – 60% סוברים שיש בה הרבה מאוד שחיתות, ו-30% מעריכים שיש בה די הרבה שחיתות. מנגד, רק 9% מעריכים שיש בישראל מעט שחיתות, ו-1% בלבד גורס שאין שחיתות כלל. יותר ממחצית מהנשאלים (51%) סבורים כי השחיתות היא תנאי הכרחי כיום להגיע לצמרת הפוליטית בישראל,

שהשיבו כך בסקר מדד הדמוקרטיה 2007. סקר הדמוקרטיה 2008 אף מראה כי רוב האזרחים גאים מאוד בהיותם ישראלים (80%), ורבים מהם (83%) משוכנעים כי בכוונתם להמשיך לחיות בישראל בטווח הארוך. יש לומר כי הנתונים הללו מלמדים בעיקר על נאמנות רגשית למדינה ולמולדת, ופחות מזה על היחס למצב השורר בה עתה.

הדמוקרטיה הישראלית עודה שברירת וזקוקה לטיפול, בעיקר לנוכח משבר המשילות ומגמות הריחוק מהפוליטיקה, הבולטים במדד הדמוקרטיה 2008.

תמשיך במעורבותה הקודמת בתחומי החברה והכלכלה, לעומת 28% המעדיפים את צמצום המעורבות של המדינה בתחומים הללו; 46% מעדיפים לקבל שירותים מגופי המדינה, לעומת 29% המעדיפים לקבל שירותים מארגונים חברתיים. כל זה למרות ההערכה שנתנו 57% מן הנשאלים שהשירותים שהארגונים מספקים עולים ברמתם על אלה שהמדינה מספקת.

ובכל זאת אפשר למצוא גם נקודת אור בסקר הדמוקרטיה 2008. מגמת שיפור קלה נרשמה במידת שביעות הרצון של הציבור מאופן תפקודה של הדמוקרטיה הישראלית: 43% מרוצים, לעומת 34%

חלק ראשון

מדד הדמוקרטיה 2008

א. תיאור המחקר ומטרותיו

המוסדי משום שכל אחת מהן מלמדת על קשרי הגומלין בין האזרח לנבחרי, ואילו התכונה האחרונה (טוהר מידות) נתפסת כחלק מן ההיבט המוסדי משום

שהיעדרה עומד בסתירה לריבונות האזרחית. האשכול השני – היבט הזכויות – מתייחס לעיקרון מהותי ופורמלי בדמוקרטיה: שמירה על כבוד האדם וחירותו, על זכויות המיעוט ועל שלטון החוק. שש תכונות מרכיבות היבט זה: זכויות פוליטיות, זכויות אזרחיות, זכויות חברתיות, זכויות קניין (חופש כלכלי), שוויון מגדרי ושוויון למיעוטים. שלוש הזכויות הראשונות עולות בקנה אחד עם תיאור זכויות האזרחות העומדות בבסיס המשטר הדמוקרטי. זכויות הקניין מופיעות פעמים רבות תחת התכונה 'זכויות אזרחיות', אך החלטנו להציגן בקטגוריה נפרדת. שתי התכונות האחרונות – 'שוויון מגדרי' ו'שוויון למיעוטים' – מתמקדות במימוש עקרון השוויון, הן בין גברים לנשים הן בין קבוצות הרוב והמיעוט במדינה.

האשכול השלישי – היבט היציבות – שונה משני קודמיו מאחר שאינו חלק אינטגרלי מתכונותיה של הדמוקרטיה; יציבות יכולה לאפיין כל מיני משטרים, לאו דווקא דמוקרטיים. עם זאת יציבות דמוקרטית היא בהחלט מטרה שכל משטר דמוקרטי שואף להשיגה. קיומה או היעדרה עשוי להשפיע על איכות הדמוקרטיה, על שגשוגה ועל הישרדותה לאורך זמן. בהיבט היציבות נכללות שלוש תכונות עיקריות: יציבות הממשלה, גילויי מחאה והתנגדות ושערים חברתיים. התכונה הראשונה מתייחסת ליכולת למשול באפקטיביות (אך לא ליציבות המשטר הדמוקרטי), השנייה מתייחסת לעימותים בין האזרחים לשלטון, והשלישית מתייחסת למתיחות בין קבוצות שונות בחברה.

אם מדינה היא כבר דמוקרטית, איך היא יכולה להיעשות דמוקרטית יותר?¹

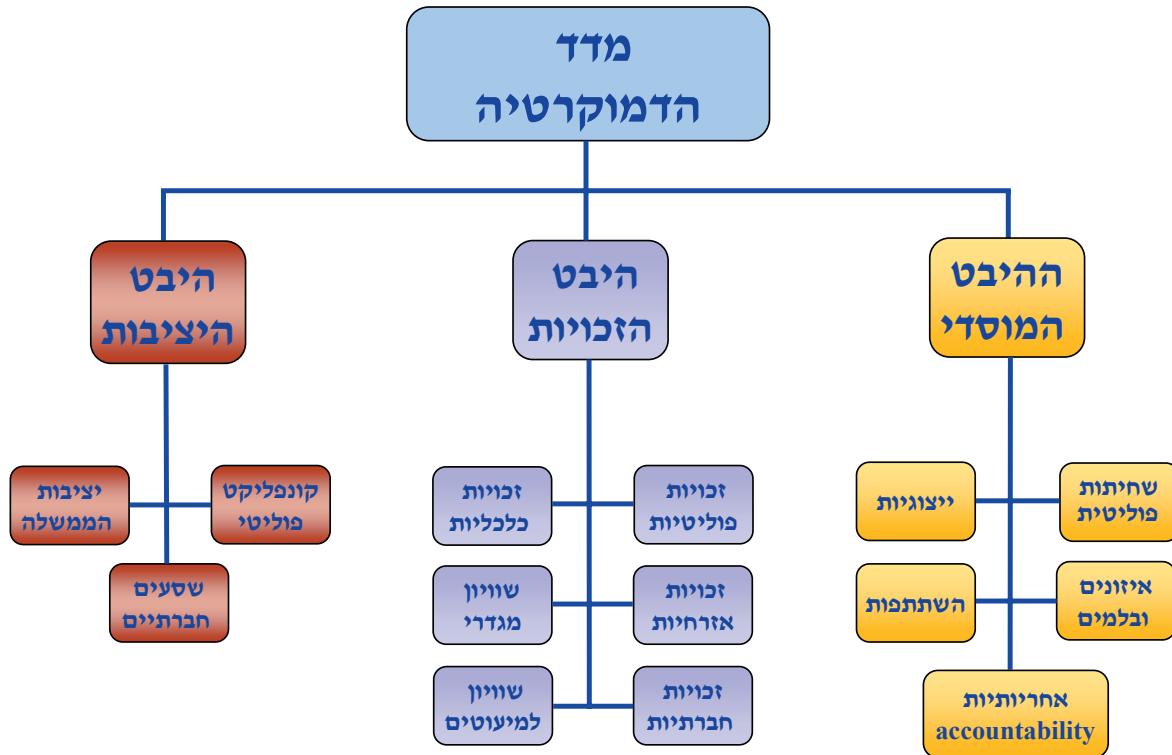
השאלה המצוטטת לעיל עומדת במרכזו של פרויקט מדד הדמוקרטיה ששם לו למטרה מאז 2003 לעשות בחינה והערכה תקופתית של הדמוקרטיה הישראלית. כמדי שנה גם המחקר הנוכחי מציג שאלות כבדות משקל על הגשמת הערכים והיעדים הדמוקרטיים בישראל. עניינו הוא אפוא בחינת איכות הדמוקרטיה הישראלית – תפקודה וביצועיה. בחינה זו תוכל לתרום לדיון הציבורי על מצבה של הדמוקרטיה בישראל וליצירת מאגר מידע רחב שיעמיק את הדיון בנושא.

למושג 'דמוקרטיה' מובנים שונים והגדרות רבות מספור. יש הסכמה כי מדובר בתופעה רב-ממדית, המכילה מגוון תכונות ותפקודים.² לאור הסכמה זו הושתתה ההערכה של מידת הדמוקרטיה במדינת ישראל על שלושה היבטים משמעותיים ומובהקים, המאפיינים כל דמוקרטיה וקובעים את טיבה: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות. כל אחד משלושת ההיבטים (האשכולות) הללו נחלק לאוסף של תכונות יסוד, שהן הבסיס להערכת איכות הדמוקרטיה בכל מדינה באשר היא (תרשים 1 להלן).

האשכול הראשון – ההיבט המוסדי – מתייחס למערכת המוסדות הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי, לחלוקת העצמה ביניהם וליחסי הגומלין בין השחקנים הפועלים במערכת הפוליטית – נבחר הציבור ונושאי המשרות הציבוריות. היבט זה עומד על חמש תכונות מרכזיות: ייצוגיות, השתתפות, אחריות (accountability) של השלטון, איזונים ובלמים וטוהר המידות בממשל (או היפוכו – השחיתות הפוליטית). ארבע התכונות הראשונות נתפסות כחלק מן ההיבט

1 ר"א דאל, 2002. על הדמוקרטיה, תרגום: ש' אליעזר-פלד, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 8.
2 להרחבה ראו א' אריאן, ד' נחמיאס, ד' נבות וד' שני, 2003. הדמוקרטיה בישראל – דוח מעקב 2003: פרויקט מדד הדמוקרטיה, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 15-20.

תרשים 1
מבנה המדד

את מדדי הדמוקרטיה בחנו ביחס לשתי שיטות מחקר: איכות התפקוד והביצוע של 35 דמוקרטיות אחרות³ וההערכות שישראל זוכה להן בעשור האחרון (1998-2008).⁴ סקר הדמוקרטיה מציג את ממצאי סקר דעת הקהל שנערך בינואר 2008 במיוחד לפרויקט זה. כדי להבין את עמדות הציבור בעניין שלושת ההיבטים הדמוקרטיים ואת תפיסותיו בדבר תפקוד הדמוקרטיה בישראל אנו מציעים לבחון את הממצאים העדכניים בהשוואה לסקרי דעת הקהל במסגרת סקר מדד הדמוקרטיה.

מחקר זה בוחן את מצב הדמוקרטיה הישראלית בשני מישורים: הראשון, לפי שורה של מדדים כמותיים, המבוססים על הערכותיהם של מכוני מחקר בין לאומיים במגוון תחומים (להלן: מדדי הדמוקרטיה). השני, כפי שהדמוקרטיה משתקפת בדעת הקהל, כלומר עמדות הציבור ביחס למגוון ערכים דמוקרטיים ובדבר תפקוד הדמוקרטיה בישראל (להלן: סקר הדמוקרטיה). כדי לקבל תמונה כללית של עמדות הציבור כלפי הדמוקרטיה נערך בינואר 2008 סקר דעת קהל מקיף בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (יהודים וערבים).

3 רשימת המדינות מבוססת על מידת החופשיות שהן קיבלו בהערכות של ארגון Freedom House. להרחבה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 2).

4 לפירוט מלא של 14 התכונות, הכוללות 31 מדדים, ראו שם. במדד הדמוקרטיה 2007 הוספנו 6 מדדים של הבנק העולמי, ובכך מספרם הכולל של מדדי הדמוקרטיה הוא 37. להרחבה ראו א' אריאן, נ' אטמור ו' הדר, 2007. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכידות בחברה שסועה**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

מאז 2003. השאלות אשר נועדו להציג תמונת מצב של הדמוקרטיה בישראל וכן את מידת התמיכה בה ושביעות הרצון ממנה.⁶

חלקו השני של הספר מיוחד השנה להערכה, לסקירה ולדיון בחברה האזרחית בישראל 2008 מתוך התייחסות לשיח הציבורי בישראל ולעמדות באשר למקומה של החברה האזרחית בישראל, מקומה ביחס לממשל וחלוקת האחריות בין השניים. במדד הדמוקרטיה 2008 אנו מבקשים להתמקד בעמדות בצד הרגשות, בתפיסות בצד הנאמנויות הרבות, ביחסים שבין הקבוצות השונות בחברה הישראלית ובסוגיות נבחרות מהדיון האקטואלי על החברה האזרחית. מן הראוי לציין כי חלק זה של המחקר הוא מהמחקרים הראשונים שנערכו בישראל בתחום זה. מקצת השאלות שהצגנו בסקר 2008 לקוחות מסקרי דעת קהל קודמים שנערכו במסגרת מרכז גוטמן. שיטה זו אפשרה לנו להשוות עמדות בהווה לעמדות בדעת הקהל בעבר.

לספר זה שני חלקים: הראשון הוא **עדכון מדד הדמוקרטיה 2008**, ובו מדדי הדמוקרטיה וסקר הדמוקרטיה. כאמור, מדדי הדמוקרטיה מציגים את הערכותיהם העדכניות של מכוני מחקר חיצוניים בין לאומיים, כל אחד בתחומו, באשר למצבן של עשרות מדינות, במבט השוואתי. ההערכות מבוססות ברובן על שילוב בין מקורות ראשוניים למשניים ועל הערכותיהם של אנשי מקצוע במדינות השונות. מדדי הדמוקרטיה כוללים השנה 19 מתוך 37 המדדים הנכללים מדי שנה במדד. כל אחד מהם נבחן בפרספקטיבה השוואתית כפולה: הערכת מצבה של ישראל בעשור האחרון ומצבה בהשוואה ל-35 הדמוקרטיות שבמרכז המחקר. בכל אחד מהמדדים בחנו את המגמות הכלליות – שיפור, הרעה או חוסר שינוי – בהשוואה להערכות של ישראל בשנה שעברה ולהערכות שלה בהשוואה למדינות האחרות.⁵ סקר הדמוקרטיה כולל מגוון שאלות קבועות הבוחנות את הערכות הציבור ועמדותיו כלפי הדמוקרטיה

5 לפירוט המלא של 37 המדדים ומגמות השינוי מאז 2003 ראו להלן נספח 1.

6 להתפלגות התשובות בסקר מאז 2003 ראו להלן נספח 2.

ב. מדדי הדמוקרטיה

1. תמונת מצב מסכמת

במדדי הדמוקרטיה 2008 ניכר שיפור בהשוואה לשנים האחרונות בהערכות שקיבלה ישראל ממכוני מחקר. אולם כפי שיובהר להלן, על אף השיפור שנרשם במדדים רבים, הרי במקומה של ישראל במדרג המדינות דווקא נרשמה ירידה או לא נרשם כל שינוי. מתוך 19 המדדים שעודכנו השנה עולה כי ב־10 המדדים הכמותיים חל שיפור, ב־4 מדדים נרשמה הרעה, וב־5 מדדים נותרו ההערכות שקיבלה ישראל זהות לאלה של השנה שעברה. בהשוואה הבין־לאומית יש ירידה במדרג המדינות ב־3 מדדים, ב־11 מדדים לא חל שינוי, ורק ב־3 מדדים חל שיפור ביחס למקומה של ישראל בשנה שעברה. במילים אחרות, על אף השיפור היחסי של ישראל בציונים במקצת המדדים, ראוי לשים לב לכך שמדינות אחרות השתפרו אף יותר, ומקומן היחסי הוטב לעומת מקומה של ישראל. להלן ההערכות שנתנו מכוני מחקר חיצוניים בהשוואה כפולה, בין־לאומית (השוואה ל־35 המדינות שבמבחן) והיסטורית (שינויים לעומת הערכות קודמות).

2. ישראל 2008 בראי המדדים

ישראל 2008 בהשוואה בין־לאומית

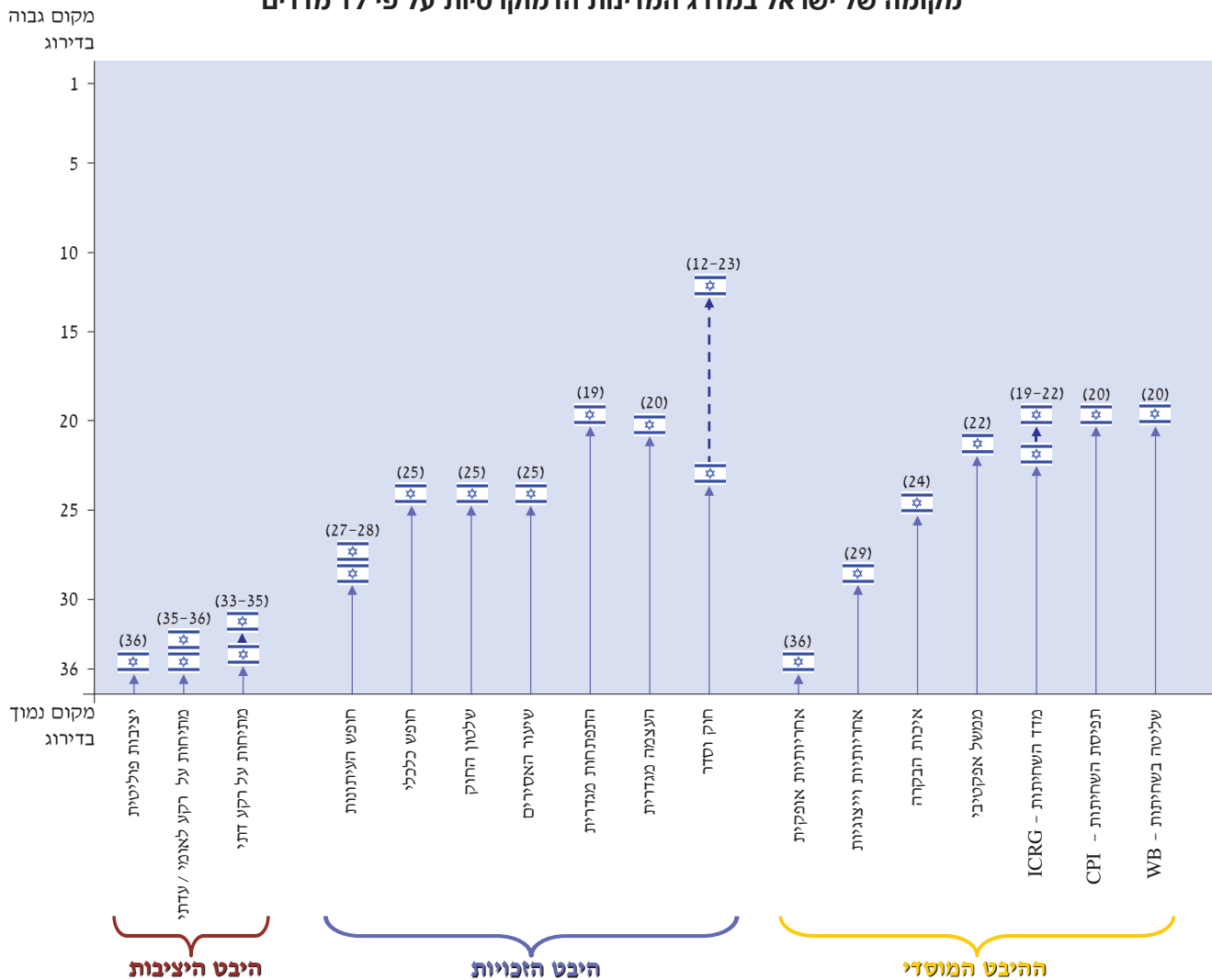
ההשוואה הבין־לאומית מלמדת על כמה שינויים במיקומה של ישראל במדרג 36 המדינות הדמוקרטיות. ב־11 מדדים נותרה ישראל באותו המקום כמו בשנה שעברה, ב־3 מדדים היא מוקמה במקומות גבוהים יותר, וב־3 מדדים מיקומה היחסי הורע. בהיבט המוסדי נרשם שיפור בדירוגה של ישראל ב־3 מדדים, לעומת הרעה בדירוג ב־3 המדדים השייכים להיבט הזכויות. כך לדוגמה, במדד ההתפתחות המגדרית נותרה ישראל במקום ה־19, בעוד שבמדד ההעצמה המגדרית היא ירדה מהמקום ה־18 למקום ה־20. תרשים 2 להלן מציג את מקומה של ישראל ביחס ל־35 הדמוקרטיות האחרות הנכללות במחקר, לפי 17

מדדים. הציר האופקי מחולק על פי שלושת ההיבטים הנכללים במדד – ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות. הציר האנכי מייצג את דירוגה היחסי של ישראל לעומת הדמוקרטיות האחרות: מקום 1 על הציר מציין את המיקום הגבוה ביותר מבחינת איכות הדמוקרטיה, ואילו המקום ה־36 מציין את המיקום הנמוך ביותר. במקרים אחדים חולקת ישראל את הציון עם כמה מדינות, כך שמקומה נע בין כמה מקומות (למשל, במדד חופש העיתונות חולקות ישראל ואיטליה את המקומות ה־27 וה־28). עוד ראוי לציין כי ייתכנו מקרים שבהם ניכר שיפור בהערכה של ישראל לעומת אשתקד, אך דירוגה במדרג המדינות ירד, כלומר מדינות אחרות הציגו נתונים טובים עוד יותר וזכו להערכות גבוהות עוד יותר.

בהיבט המוסדי עודכנו השנה 7 מדדים: ב־3 מהם חל שיפור בדירוגה של ישראל, וב־4 לא חל כל שינוי. לא נרשמה הרעה אף לא באחד ממדדי ההיבט המוסדי. במדד תפיסת השחיתות של ארגון השקיפות הבין־לאומית (Transparency International) נרשמה יציבות, וישראל נותרה במקום ה־20 מקרב המדינות שבמחקר. גם במדד השליטה בשחיתות, שמפרסם הבנק העולמי, נותר דירוגה של ישראל במקום ה־20. במדד השחיתות של ICRG (International Country Risk Guide) נותרה ישראל בדירוג 19–22, עם אסטוניה, הונגריה ופנ. במדד האחריות האופקית של ICRG, הבוחן את מעורבות הצבא בפוליטיקה, מדורגת ישראל במקום ה־36 והאחרון זה יותר מעשור. שיפור של מקום אחד נרשם בדירוגה של ישראל במדד האחריות והיציגות של הבנק העולמי, והיא עלתה מהמקום ה־30 אשתקד למקום ה־29. גם במדד הממשל האפקטיבי עלתה ישראל במקום אחד – מהמקום ה־23 למקום ה־22. במדד איכות הבקרה עלתה ישראל מהמקום ה־26 למקום ה־24.

תרשים 2

מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות על פי 17 מדדים

שינוי, וישראל נותרה במקום ה-27-28 במדרג המדינות. גם במדד שיעור האסירים לכל 100,000 תושבים לא חל שינוי במיקומה של ישראל, ובמדד החוק והסדר שומרת ישראל על יציבות זה שנים רבות. ירידה בדירוגה של ישראל נרשמה במדד ההעצמה המגדרית, שפורסם בדוח ההתפתחות העולמי, והיא עברה מהמקום ה-18 – שבו הייתה מדורגת ב-2007 –

בהיבט הזכויות עודכנו השנה 9 מדדים: ב-3 חלה הרעה בדירוגה של ישראל, וב-4 לא חל שינוי.⁸ לא נרשם שיפור בדירוגה של ישראל אף לא באחד ממדדי הזכויות. יציבות נרשמה במדד ההתפתחות המגדרית, המפורסם בדוח ההתפתחות העולמי (Human Development Report) – ישראל נותרה במקום ה-19 כמו בשנה שעברה. גם במדד חופש העיתונות של ארגון Freedom House לא נרשם

8 ב-2 מ-9 המדדים – מדד גייני להכנסות פנויות ומדד גייני להכנסות כלכליות – אין השוואה בין לאומית.

ישראל, וב־2 מדדים לא חל שינוי. במדד תפיסת השחיתות של ארגון השקיפות הבינ־לאומית חל שיפור (קל), והציון של ישראל עלה מ־5.9 ב־2006 ל־6.1 (בנובמבר 2007). במדד האחריותיות האופקית של ICRG, הבוחן את מעורבות הצבא בפוליטיקה, לא נרשם שינוי. עלייה לעומת השנה שעברה נרשמה גם ב־4 מדדי הבנק העולמי – מדד אפקטיביות הממשל, מדד איכות הבקרה, מדד השליטה בשחיתות ומדד הייצוגיות והאחריותיות. במדד האחרון – מדד השחיתות של ICRG – נרשמה בשנה האחרונה יציבות בציון של ישראל.

היבט הזכויות כולל 16 מדדים השוואתיים, מתוכם עודכנו השנה 9. שיפור נרשם ב־4 מדדים: בשני מדדי גייני – להכנסות פנויות ולהכנסות כלכליות – נרשם שיפור קל ביחס להערכה שקיבלה ישראל בפרסום הקודם. גם בשני מדדי ההתפתחות המגדרית רשמה ישראל שיפורים קטנים ביחס להערכות קודמות. יציבות נרשמה במדד אחד – מדד החוק והסדר של ICRG – שבו ישראל שומרת על יציבות (עם הציון 5 מתוך 6) מאז שנות התשעים.

הרעה נרשמה ב־4 מדדים השייכים להיבט הזכויות: במדד חופש העיתונות של ארגון Freedom House ירדה ישראל בנקודה ביחס להערכה הקודמת, ובמדד שלטון החוק של הבנק העולמי ירד הציון המשוקלל. גם בשני המדדים הבוחנים את שיעור האסירים לכל 100,000 תושבים נרשמה השנה ירידה.

מתוך ששת המדדים הנכללים בהיבט היציבות עודכנו השנה שלושה.⁹ שני מדדי המתחיות החברתית – מתחיות על רקע לאומי/עדתי/לשוני ומתחיות על רקע דתי – לא השתנו בארבע השנים האחרונות. במדד היציבות הפוליטית של הבנק העולמי נרשם אמנם שיפור קל בהערכתה של ישראל השנה לעומת השנה שעברה, אולם מדובר בשיפור זעיר (מ־14.2% ל־14.4%).

למקום ה־20 השנה. ירידה נרשמה גם במדד החופש הכלכלי של מכון Heritage Foundation, מהמקום ה־23 למקום ה־25 במדרג המדינות. את הירידה הגדולה ביותר רשמה ישראל במדד שלטון החוק של הבנק העולמי, מהמקום ה־22 שבו דורגה אשתקד למקום ה־25 ב־2008.

בהיבט היציבות הפוליטית עודכנו השנה שלושה מדדים, ובשלושתם לא חל שינוי בדירוגה של ישראל ביחס לאשתקד. במדד היציבות של הבנק העולמי (הכולל את הסכנות והאיזמים מבית, ובכלל זה איומי טרור) נותרה ישראל במקום האחרון (36), כמו בשנה שעברה. גם במדד המתחיות על רקע לאומי/עדתי/לשוני נותרה ישראל בתחתית הטבלה (מקום 36), ובמדד המתחיות על רקע דתי שומרת ישראל על מקומה היחסי (מקומות 33–35). ככלל, נקודת התורפה של ישראל בהערכות הבינ־לאומיות היא במדדי היציבות. למעט במדד חילופי השלטון (שמעודכן רק בשנת בחירות), ישראל נתפסת כנכשלת מבחינת איכות היציבות שבה, והיא זוכה שנה אחר שנה להערכות נמוכות ביותר במדדים הבינ־לאומיים. בהיעדר יציבות חברתית ומערכתית, המדינה חשופה למשברים פנימיים.

ישראל 2008: שינויים לעומת הערכות קודמות

בהשוואה היסטורית ניכר השנה שיפור קל בהערכות של ישראל. מתוך 19 המדדים שעודכנו ב־2008, ב־10 חל שיפור בציון של ישראל לעומת 2007, ב־4 מדדים לא חל כל שינוי, וב־5 מדדים חלה הרעה. לוח 1 להלן מציג את המדדים המעודכנים על פי כיווני השינוי: שיפור, אי־שינוי, או הרעה לעומת 2007.

כאמור, ההיבט המוסדי כולל 15 מדדים בין־לאומיים; מתוכם עודכנו השנה 7, ואף לא באחד מהם נרשמה הרעה.⁹ ב־6 מדדים נרשם שיפור בהערכת מצבה של

9 מדדי הדמוקרטיה המתחיות לבחירות עודכנו ב־מדד הדמוקרטיה 2006 (פורסם בסמוך למערכת הבחירות לכנסת ה־17). מדובר במדדי ההשתתפות הפוליטית (שיעור ההשתתפות בבחירות) ובמדדי הייצוגיות (מדד הסטייה מעקרון היחסיות ומדד הדומיננטיות המפלגתית). להרחבה ראו א' אריאן, נ' אטמור ו' הדר, 2006. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2006 – תמורות במערך המפלגות בישראל: התפוררות או היערכות מחדש?**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

10 מדד חילופי השלטון ומדד אי־השלמת הקדנציה עודכנו ב־מדד הדמוקרטיה 2006. להרחבה ראו שם. הממשלה ה־31 נכנסה לתפקידה ב־4 במאי 2006, ועד מאי 2008 היא ממשיכה למשול, למעט שינויים פרסונליים אחדים המפורטים בנספח 5 להלן.

ישראל 2008 בראי המדדים: שינויים בהשוואה להערכה קודמת*

שם הממד	הציון של ישראל נכון להערכה הקודמת	הציון של ישראל ל-2008	שינוי ביחס להערכה הקודמת	הסולם
ההיבט המוסדי				
מדד תפיסת השחיתות (CPI)	6.1	5.9	↑	10-0 (0 = שחיתות רבה)
שליטה בשחיתות	79.6	73.9	↑	100-0 (100 = ציון גבוה)
איכות הבקרה	78	75.2	↑	100-0 (100 = ציון גבוה)
ייצוגיות ואחריותיות	70.2	66.7	↑	100-0 (100 = ציון גבוה)
אפקטיביות הממשל	83.4	78.0	↑	100-0 (100 = ציון גבוה)
אחריותיות אופקית	2.5	2.5	=	6-0 (0 = מעורבות צבאית גבוהה)
מדד השחיתות	3	3	=	6-0 (0 = שחיתות רבה)
היבט הזכויות				
מדד גיני להכנסות פנויות	0.3834	0.3878	↑	1-0 (0 = שוויון מלא)
מדד גיני להכנסות כלכליות	0.5141	0.5225	↑	1-0 (0 = שוויון מלא)
מדד התפתחות מגדרית	0.927	0.925	↑	1-0 (0 = היעדר שוויון)
מדד העצמה מגדרית	0.660	0.656	↑	1-0 (0 = היעדר שוויון)
מדד החוק והסדר	5	5	=	6-0 (0 = שמירה מעטה על החוק והסדר)
חופש העיתונות	29	28	↓	100-0 (0 = חופש מלא)
שלטון החוק	70.0	73.4	↓	100-0 (100 = ציון גבוה)
שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, ללא אסירים ביטחוניים	165	158	↓	100,000-0 (0 = מעט אסירים)
שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים	311	295	↓	100,000-0 (0 = מעט אסירים)
היבט היציבות				
יציבות פוליטית	14.4	14.2	↑	100-0 (100 = ציון גבוה)
מתיחות על רקע דתי	2.5	2.5	=	6-0 (0 = מתיחות רבה)
מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני	2	2	=	6-0 (0 = מתיחות רבה)

* המדדים מסודרים על פי ההיבטים ועל פי מגמת השינוי (שיפור, אי-שינוי, הרעה).
 ↑ מצביע על שיפור בהערכה של ישראל לכיוון דמוקרטיה מהותית ביחס להערכה הקודמת.
 ↓ מצביע על הרעה בהערכה של ישראל לכיוון דמוקרטיה מהותית ביחס להערכה הקודמת.

3. ממצאים נבחרים**(א) ההיבט המוסדי****(1) שחיתות פוליטית**

העיסוק בשחיתות פוליטית, המוגדר כניצול לרעה של עצמה ציבורית להשגת רווחים אישיים, תופס בשנים האחרונות מקום מרכזי בשיח הציבורי במדינות דמוקרטיות בכלל ובישראל בפרט. משנה לשנה אנו עדים לעלייה בהיקף הסיקור התקשורתי של חשדות המתייחסים לאישים רמי דרג שעושים לכאורה שימוש לא הולם במשרתם. בין שהחשדות הובילו להגשת כתבי אישום ובין שהסתיימו בלא כלום, שוררת תמימות דעים שמדובר בתופעה מדאיגה. די בנתון שלפיו 90% מהציבור מאמינים כי בישראל יש שחיתות רבה כדי לבטא את מידת סלידתו של הציבור מהתופעה.

מדידת היקף תופעת השחיתות בכל מדינה שנויה במחלוקת בספרות המקצועית ומציבה קשיים רבים לפני המבקשים לחקור את ממדי השחיתות.¹¹ ובכל זאת כמה מכוני מחקר בינלאומיים מבקשים להתמודד עם האתגר ולהעלות את הנושא למודעות מחקרית וציבורית. במסגרת מדד הדמוקרטיה אנו כוללים שלוש הערכות של מכוני מחקר שונים, המציגים מדי שנה נתונים השוואתיים על מצב השחיתות בעשרות מדינות בעולם. בלוח 2 להלן מופיע סיכום המדדים.

המכון הנחשב למוביל בעולם במאבק בנגע השחיתות, על כל צורותיה, הוא ארגון השקיפות הבינלאומית (Transparency International; TI), ששם לו למטרה 'עולם נקי משחיתות'. הארגון פועל נגד תופעות של שחיתות, מקדם את השקיפות והיושרה ברחבי העולם ומעלה את המודעות הבינלאומית לנושא.¹² הדרך המקובלת לאמוד את השחיתות הפוליטית בכל מדינה היא לערוך סקרי עמדות/תפיסות בקרב מומחים בתחומים שונים של הפוליטיקה, המנהל והכלכלה ולבקשם להעריך את רמת השחיתות במדינתם או במדינות אחרות. ארגון TI מציג מדי שנה שלושה מדדים השוואתיים בעלי ערך מחקרי:

1. **מדד תפיסת השחיתות** (Corruption Perceptions Index; CPI) הוא המדד המוכר ביותר. מאז 1995 מציג ארגון השקיפות הבינלאומית מדי שנה את מדד CPI, המבוסס על תפיסותיהם והערכותיהם של מומחים בסקרים שנערכו ב-12 מכוני מחקר וארגונים. תוצאות הסקרים מסוכמות לציון שמקבלת כל אחת מ-179 המדינות שבמחקר. הציון נע בין 0 ל-10, וככל שהוא גבוה יותר – המדינה מוערכת כנקייה יותר משחיתות.

2. **ברומטר השחיתות העולמי** (Global Corruption Barometer; GCB) הוא מדד המתמקד בדעת הקהל הציבורית ובאופן שבו היא תופסת את תופעת השחיתות, את ההתמודדות עמה ואת רמת השחיתות הצפויה בעתיד. המדד מוצג מדי שנה מאז 2003, על פי סקר דעת קהל שנערך ב-62 מדינות, בהשתתפות כ-60 אלף נשאלים בסך הכול. המשתתפים נשאלים לדעתם על מוסדות השירות הציבורי (החל במפלגות ובבית הנבחרים וכלה במשטרה, בשירותי הרפואה, במערכת החינוך וכו'). ברומטר השחיתות העולמי אינו מדרג מדינות, אלא ארגונים וגופים בכל מדינה ומדינה, על פי תפיסות אזרחיה.

3. **מדד מתן השוחד הבינלאומי** (Bribe Payers Index; BPI) הוא מדד המדרג 30 מדינות ובוחר את רמת מתן השוחד של פירמות כלכליות. המדד מבוסס על סקר בקרב מנהלי חברות ואנשי עסקים בחברות (כ-11,000 נשאלים), והוא נע בין ציון 0 – המלמד על מתן שוחד רב – לציון 10 – המלמד על היעדר שוחד.¹³

הערכה השוואתית נוספת של תופעת השחיתות הפוליטית אפשר למצוא במדד השליטה בשחיתות (Control of Corruption Index), שהוא אחד משישה מדדים שמציג הבנק העולמי מאז 1996 בפרויקט **מדדי המשילות** (Worldwide Governance Indicators). מדדים אלה מוצגים גם במסגרת מדד הדמוקרטיה.¹⁴ ששת המדדים סוקרים 212 מדינות וטריטוריות ברחבי

11 לדיון נוסף בקשיים המתודולוגיים, ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 2).

12 עמותת שבי"ל היא הסניף הישראלי של ארגון TI העולמי. להרחבה ראו www.ti-israel.org (כל אתרי האינטרנט המופיעים בספר זה אוחרו לאחרונה במרס 2008).

13 להרחבה על שלושת מדדי ארגון השקיפות הבינלאומית ראו www.transparency.org

14 להרחבה ראו D. Kaufmann, A. Kraay, and M. Mastruzzi, 2007. *Governance Matters, VI: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2006*, World Bank Policy Research Working Paper 4280 (July):

<http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/resources.htm>

מדינות.¹⁶ במדד 7 קטגוריות: הציון 0 מציין שחיתות רבה, והציון 6 – היעדר שחיתות. במדד תפיסת השחיתות (CPI) של ארגון השקיפות הבינלאומית ממוקמת ישראל ב־2007 במקום ה־20 מתוך 36 המדינות שבמחקר, עם ציון 6.1 (תרשים 3).¹⁷ את הציונים הגבוהים ביותר מקבלות פינלנד, ניו זילנד ודנמרק, ואילו מקסיקו, תאילנד וארגנטינה סוגרות את הרשימה. בשנת 2006 דורגה ישראל במקום ה־20-21, עם ציון 5.9, ועל כן הציון של 2007 הוא שיפור מסוים הן בציון היחסי של ישראל הן במיקומה במדרג. עם זאת העובדה שהיום ישראל ממוקמת לצדן של מדינות כטייוואן ואסטוניה, בעוד שב־2001 היא הייתה לצדן של ארצות הברית ואירלנד, עם ציון 7.6, מלמדת על ירידה ניכרת בהערכתה של ישראל לאורך השנים.¹⁸

העולם ונתונייהם מבוססים על מקורות מ־30 ארגונים. הם מציגים את תפיסות המגזר הציבורי, המגזר הפרטי, מומחים מארגונים לא ממשלתיים (Nongovernmental Organizations; NGOs) ואלפי אזרחים המשיבים על סקרי דעת קהל. מדד השליטה בשחיתות נע בין 0 – המציין שליטה מועטה בשחיתות – ל־100 – המציין שליטה מלאה בה.¹⁵ הארגון השלישי המפרסם עדכון השוואתי (מדי חודש) של מצב השחיתות הוא **מדד השחיתות של מכון ICRG** (International Country Risk Guide), הרואה בתופעת השחיתות אבן נגף שעלולה לערער את הסדר הפוליטי, להוביל לחילופי שלטון ובמקרים קיצוניים אף להביא לנפילת המשטר. את האומדן עושים מומחים של מכון ICRG, והם אוספים מידע על מצב השחיתות ב־140

לוח 2

מדדים לשחיתות בין־לאומית: לוח מסכם

המדד	סולם	מספר המדינות המדורגות	הערכות מאז:	הציון של ישראל בהערכה האחרונה	מקומה של ישראל
מדד תפיסת השחיתות של TI	10-0 (0 = שחיתות רבה)	179	1995	6.1 (2007)	30
ברומטר השחיתות העולמי של TI	5-0 (5 = שחיתות רבה)	62	2003	-	אין השוואה בין־לאומית
מדד מתן השוחד הבין־לאומי של TI	10-0 (0 = מתן שוחד רב)	30	1999	6.01 (2006)	18-19 (עם הונג קונג)
מדד השליטה בשחיתות של הבנק העולמי (WBI)	100-0 (0 = שחיתות רבה)	212	1996	79.6 (2006)	43
מדד השחיתות של ICRG	6-0 (0 = שחיתות רבה)	140	1980	3 (2007)	20-22 (מתוך 36)

15 באתר http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp אפשר להשוות מדינות (נכון ל־2006) ולקבוע אחרים השינויים שחלו במדד השליטה בשחיתות ובחמשת מדדי המשילות האחרים מאז 1996.

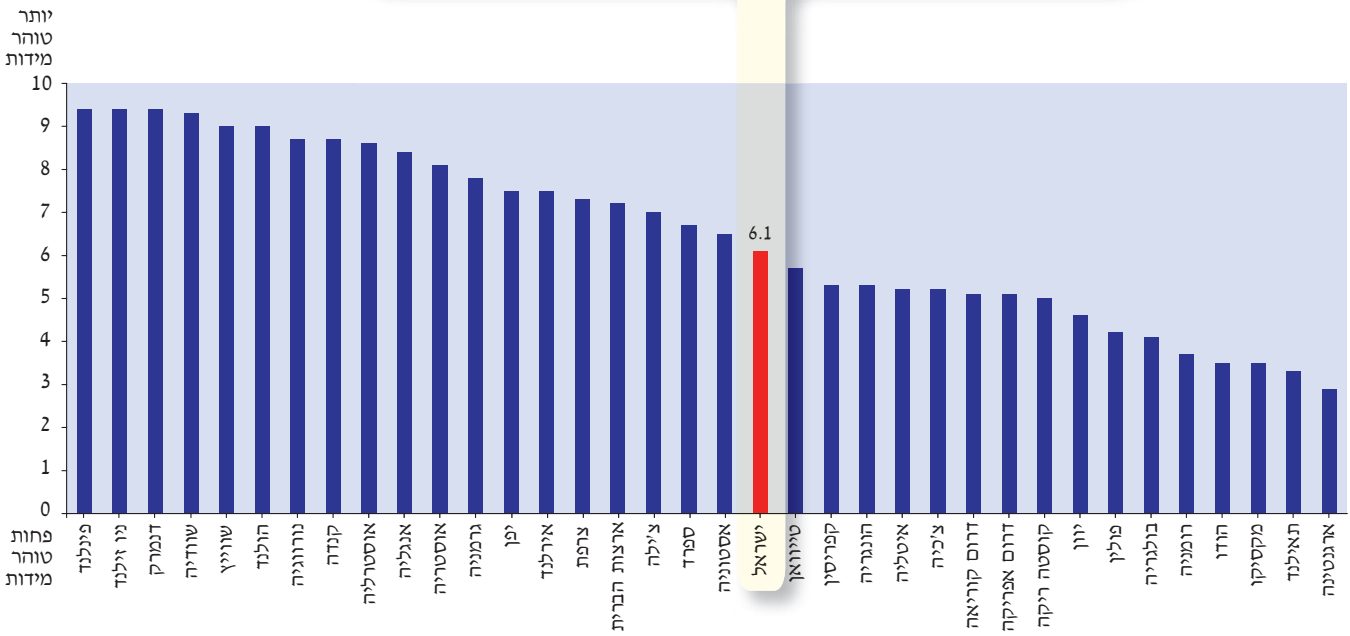
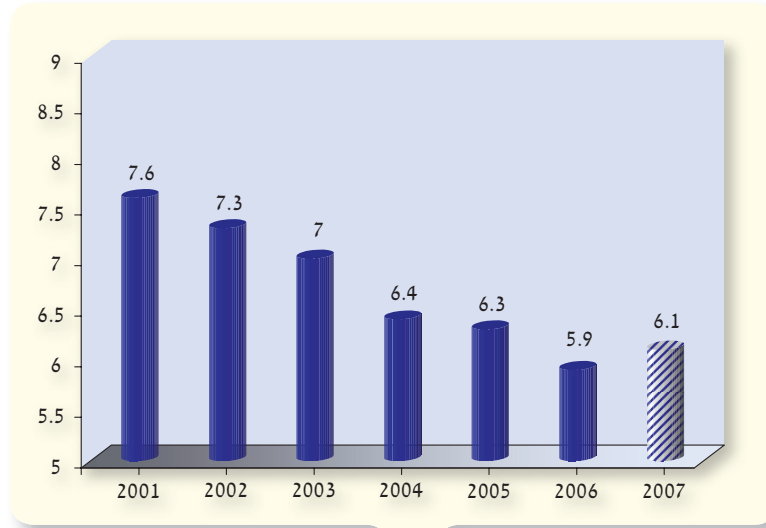
16 איסוף המידע ואופן קביעת ההערכות חסויים, וזה חסרונו העיקרי של המדד. להרחבה ראו www.prsgroup.com

17 הערכה זו מבוססת על שישה סקרים שנערכו בידי חמישה מכוני מחקר. ראוי להדגיש כי למעשה ישראל ממוקמת במקום ה־30 מתוך 179 המדינות שבמחקר של ארגון השקיפות הבינלאומית, אולם במסגרת זו אנו משווים אותה ל־35 דמוקרטיות נבחרות.

18 להרחבה ראו www.transparency.org/news_room/in_focus/2007/cpi2007/cpi_2007_table

תרשים 3

שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית ובישראל

מדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות), עם הציון 7.6, בין אסטוניה לקפריסין.²⁰ ולבסוף, במדד השחיתות של ICRG זוכה ישראל בשלוש השנים האחרונות לציון 3, לצד הונגריה ואסטוניה, וממוקמת במקום 19-22 מקרב 36 הדמוקרטיות שבהן מדד הדמוקרטיה מתמקד.

מתוך 30 המדינות שבוחר ארגון TI **במדד מתן השוחד הבין-לאומי (BPI)** דורגה ישראל ב-2006 במקום ה-18-19 עם ציון 6.01 שאתו היא חולקת עם הונג קונג. במקום הראשון ממוקמת שווייץ (7.81), וסוגרת את הרשימה הודו (4.62).¹⁹ **במדד השליטה בשחיתות** שמפרסם הבנק העולמי ממוקמת ישראל ב-2007 במקום ה-43 (בקרב

19 כאמור, **בברומטר השחיתות העולמי** אין השוואה בין-לאומית. לעיקרי תוצאות הסקר בפרמטרים נבחרים ראו

www.ti-israel.org/Index.asp?ArticleID=512&CategoryID=125&Page=1

20 לדוח מפורט על ישראל ראו <http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/pdf/c109.pdf>

כפייה של הממשלה על כוחות הייצור, השיווק והשירות מעבר למידה הנחוצה.²² כל התערבות ממשלתית מעבר למינימום הנדרש לקיום חיים ציבוריים פוגעת, בעיני החוקרים שניסחו את מדד החופש הכלכלי, בחירותו של האדם, ועל כן תפיסת העולם המנחה את מנסחיו היא שאזכויות הקניין הן ערך שאין לפגוע בו.

מדד החופש הכלכלי מתפרסם מאז 1995 וסוקר 162 מדינות. גם השנה, כמו בשנה שעברה, שונתה המתודולוגיה הנהוגה בו, והנתונים המוצגים כאן ובנספח 1 מעודכנים לשיטת המדידה של 2008. הציון שמקבלת כל מדינה מבוסס על צירוף של 10 אינדיקטורים כלכליים המרכיבים את מידת החופש הכלכלי. 10 האינדיקטורים כוללים הערכות כמותיות של מדיניות המסחר הממשלתית, מערכת המיסוי, התערבות הממשלה בכלכלה, מדיניות מוניטרית, השקעות זרות וזרימת הון, בנקאות ומימון, שכר ומחירים, זכויות קניין, רגולציה והיעדר שחיתות כלכלית.²³

מדד החופש הכלכלי, שפורסם בינואר 2008, נע בין 0% ל-100% (0 מציון היעדר חופש כלכלי, ו-100 חופש כלכלי רב). תרשים 4 להלן מראה כי המדינות החופשיות ביותר מבחינה כלכלית הן אירלנד, אוסטרליה וארצות הברית, ואילו הודו, ארגנטינה ופולין סוגרות את הרשימה ומוגדרות מדינות לא חופשיות.

ב-2008 מדורגת ישראל במקום ה-25 (עם הציון 66.1%) ברשימת 36 הדמוקרטיות, בין צרפת למקסיקו. זו נסיגה של ממש בהשוואה לשנים האחרונות: ב-2003 היא דורגה במקום ה-17; ב-2006 – במקום ה-21, וב-2007 – במקום ה-23. אף שציוניה השתפרו במרוצת השנים (תרשים 4 קטן להלן), מדינות אחרות השתפרו עוד יותר, והדבר הוביל לירידה של ישראל בדירוג הבין-לאומי.

(2) אפקטיביות הממשל

משנת 2007 צירפנו למדדים הנכללים בסקירה זו את מדד אפקטיביות הממשל (Government Effectiveness Index) שמפרסם הבנק העולמי. מדד זה בוחן את איכות השירותים הציבוריים, את איכות השירות הציבורי ומידת עצמאותו מלחצים פוליטיים, את איכות עיצוב המדיניות והוצאתה אל הפועל ואת מידת המהימנות של מחויבות הממשלה להחלטות אלה.²¹ ההערכות מאוגדות במדד הנע בין ציון 0 – המציין ממשל שאינו אפקטיבי – לציון 100 – המציין ממשל אפקטיבי ברמה הגבוהה ביותר. בהערכה האחרונה של מדד אפקטיביות הממשל מוקמה ישראל במקום ה-22 במדרג 36 המדינות הדמוקרטיות, עם ציון 83.4%, בין תאילנד לדרום קוריאה. בראש המדינות המצטיינות באפקטיביות רבה של הממשל ניצבות דנמרק, שווייץ ונורווגיה, ובתחתית הרשימה נמצאות הודו, רומניה וארגנטינה. במשך העשור האחרון ידעה ישראל עליות וירידות במדד זה. ההערכה האחרונה אינה הנמוכה ביותר שישראל קיבלה (מאז החל הבנק העולמי לפרסם את מדדי המשילות ב-1996), אולם בעבר היא ידעה הערכות טובות יותר. ב-1996, למשל, היא זכתה להערכה גבוהה (86.7%) ותפסה את המקום ה-20 מתוך 36 המדינות שהוערכו.

(ב) היבט הזכויות

(1) זכויות כלכליות

אחד המדדים הנפוצים המפורסמים מדי שנה הוא **מדד החופש הכלכלי** (Index of Economic Freedom). את המדד פיתח מכון Heritage Foundation, ושותף לו בשנים האחרונות גם העיתון Wall Street Journal. גם המכון וגם העיתון דבקים במוצהר בעקרונות נאור-ליברליים: שוק חופשי והתערבות מזערית או היעדר

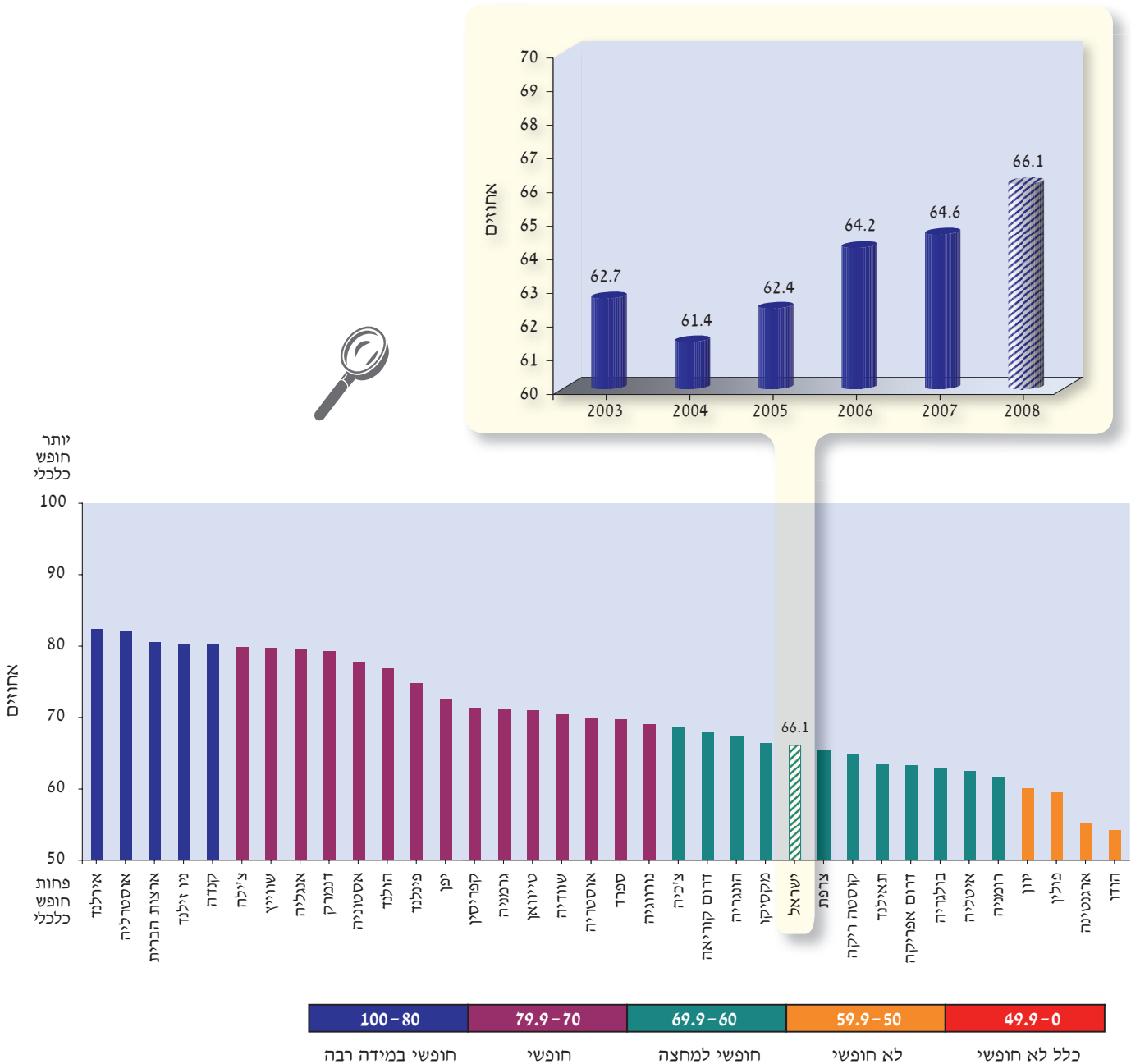
21 ראו Kaufmann, Kraay, and Mastruzzi (לעיל הערה 14).

22 המדד מתפרסם מדי שנה בתחילת חודש ינואר. להרחבה ראו www.heritage.org/Index

23 Business Freedom, Trade Freedom, Fiscal Freedom, Government Size, Property Rights, Monetary Freedom, Investment Freedom, Financial Freedom, Freedom from Corruption, and Labor Freedom

תרשים 4

חופש כלכלי בהשוואה בין־לאומית ובישראל

ארגון Freedom House בשנת 1979. המדד מציג ציונים של מידת חופש העיתונות הכתובה והמשודרת ב־195 מדינות ואזורים ברחבי העולם.²⁴ ב־2007 העריך ארגון

(2) זכויות פוליטיות: חופש עיתונות
 בהיבט הזכויות אנו בוחנים מדי שנה את **מדד חופש העיתונות** (Freedom of the Press Index), שפיתח

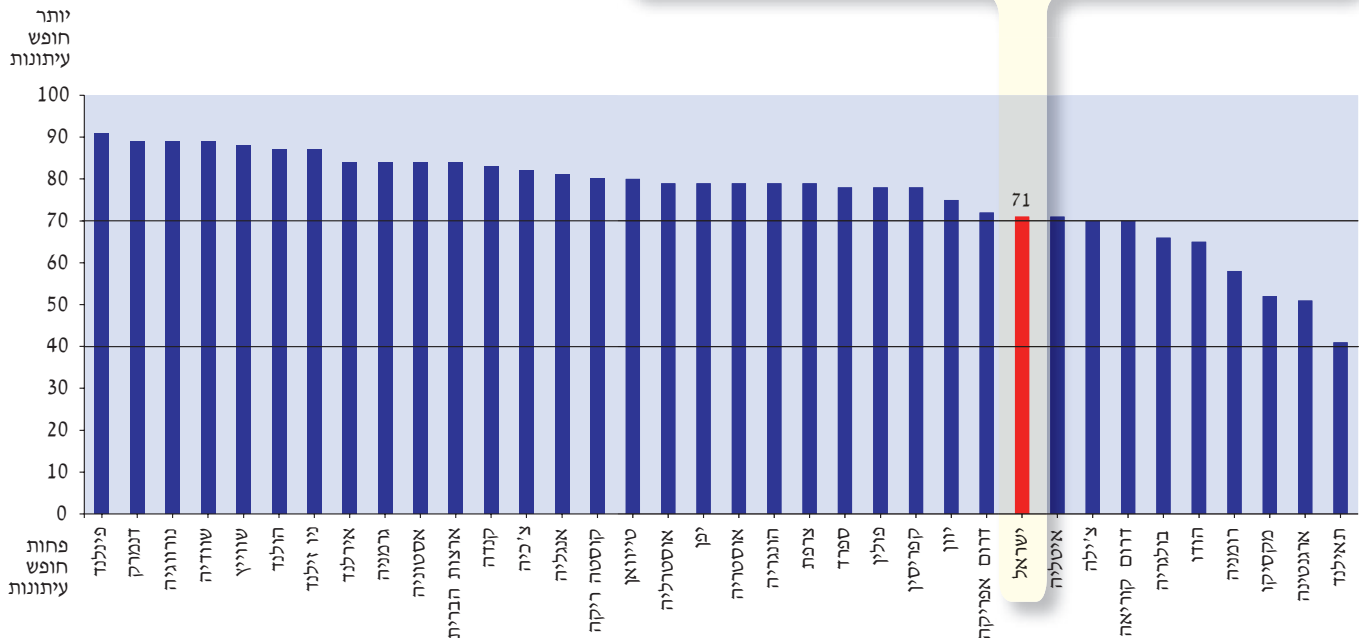
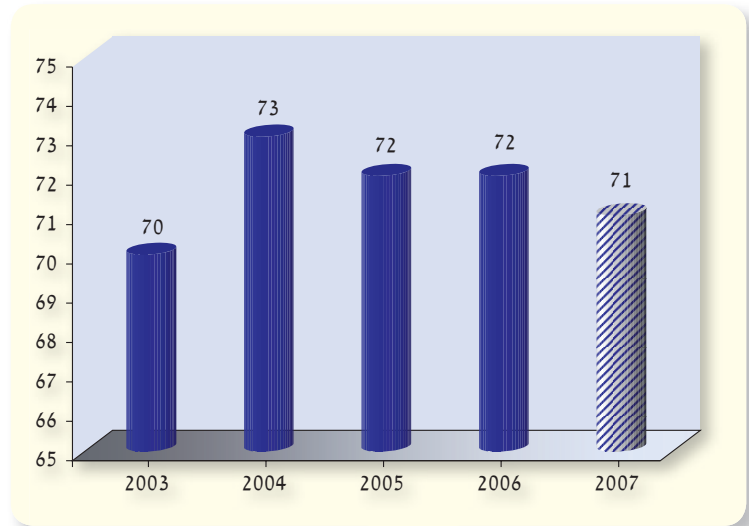
24 לפירוט על הארגון, מחקריו ופרסומיו ראו www.freedomhouse.org. על מדד חופש העיתונות ראו Freedom House, 2007. *Freedom of the Press 2006: A Global Survey of Media Independence*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers

שבהן העיתונות היא חופשית למחצה, ו־43% במדינות שבהן העיתונות איננה חופשית. תמונה זו מושפעת בעיקר מסין, שבה העיתונות אינה חופשית, ומהודו, שבה העיתונות חופשית למחצה. בשתי המדינות הללו בלבד חיים כשליש מתושבי העולם.

Freedom House כי ב־74 מדינות מתוך ה־195 (38%) מוגדרת העיתונות חופשית, ב־58 מדינות (30%) חופשית למחצה וב־63 מדינות (32%) לא חופשית. באשר לאוכלוסייה הגלובלית, רק 18% מתושבי העולם חיים במדינות שבהן העיתונות היא חופשית, 39% במדינות

תרשים 5

חופש העיתונות בהשוואה בין־לאומית ובישראל

* לצורך ההמחשה הציונים מוצגים בהיפוך, כך שציון גבוה יותר מסמל חופש עיתונות רב יותר.

על סולם שבין 0 – המבטא היעדר חוק וסדר – לבין 6 – המבטא שמירה על חוק וסדר ברמה הגבוהה ביותר, מקבלת ישראל ציון 5 לצד עוד 12 מדינות, בכללן ארצות הברית, גרמניה, שווייץ וצרפת. ציון זה מעיד לא רק על קיומה של מערכת שלטונית ומוסדית מסודרת, אלא גם על נורמה כללית של כיבוד החוק ותכתיביו בקרב האזרחים. עם זאת העובדה ששליש מהמדינות זוכות לציון גבוה מ-5, המצביע על שמירה מרבית על חוק וסדר, מעידה שהציון הגבוה של ישראל אינו דווקא מספק במונחים יחסיים.

מדד שלטון החוק של הבנק העולמי הוא מדד משלים למדד החוק והסדר.²⁶ מדובר במדד הבוחן את ההקפדה והשמירה על שלטון החוק ואת האמון במערכות אכיפת החוק, בבתי המשפט ובמשטרה. ציוני המדד נעים על סולם שבין 0 ל-100 (ציון 100 מעיד על הערכה גבוהה של שלטון החוק). במדד זה קיבלה ישראל ב-2007 את הציון 70% – ירידה לעומת ההערכה של השנה שעברה (73.4%) – והשנה היא ממוקמת במקום ה-25. ירידה זו היא המשך של ירידה הדרגתית מאמצע שנות התשעים, הן בהשוואה הבינלאומית הן בהערכות ישראל זוכה להן.

אחד האמצעים המקובלים לבחינת ההקפדה על זכויות האזרח וקשיחותה של מערכת אכיפת החוק הוא מדידת מספר האסירים ביחס ל-100,000 נפש. ההנחה היא שכאשר יש שיעור גבוה של אסירים ביחס לכלל האוכלוסייה, הנתון מצביע על נוקשות יתר ועל הגבלות מצד מערכת אכיפת החוק על חירות הפרט. מדובר אפוא במדד נוסף, השואתני, המעשיר את תמונת המצב של השמירה על זכויות אזרח. בשנים קודמות לא הצגנו השוואה בין-לאומית בנושא זה, ואילו השנה הוספנו נתונים בין-לאומיים על שיעור האסירים לכל 100,000 תושבים (תרשים 6 להלן).²⁷

מדד חופש העיתונות מבוסס על שאלון של הערכות מומחים. שקלול הציון הסופי של המדינות נעשה על סמך צירוף התוצאות של סקרי המומחים, והוא מוצג בדוח שנתי של הארגון. המדד נע בין 0 – המציון חופש עיתונות מלא – ל-100 – המציון היעדר חופש עיתונות. מדינות הזוכות לציון בטווח 0-30 נחשבות לבעלות עיתונות חופשית; מדינות המקבלות ציון בטווח 31-60 נחשבות לבעלות עיתונות חופשית למחצה, ומדינות שציוניהן נעים בטווח 61-100 מוגדרות מדינות לא חופשיות.²⁵ תרשים 5 לעיל מציג מדרג של 36 המדינות הדמוקרטיות על פי הציון שקיבלו במדד חופש העיתונות. פינלנד, דנמרק ונורווגיה הן המדינות בעלות חופש העיתונות הגדול ביותר; סוגרות את הרשימה תאילנד, ארגנטינה ומקסיקו, המוגדרות 'חופשיות למחצה' (ציונים גבוהים מ-31). כפי שמראה התרשים, ישראל ואיטליה ממוקמות במקום ה-27-28, בין דרום אפריקה לצילה. הציון (71) שקיבלה ישראל (במקור הציון הוא 29, אך כאמור הציונים מוצגים כאן בהיפוך. ראו ההערה שבשולי התרשים) הוא הרעה ביחס לציון המשוקלל בשנים 2004-2006. בסיכומו של דבר נראה כי חופש העיתונות בישראל בשנת 2007 מוגבל במידה רבה על ידי השלטון וזרועותיו, ברוח התנאים הביטחוניים שבהם פועלת הדמוקרטיה הישראלית.

(3) זכויות אזרחיות: חוק וסדר, שלטון החוק ושיעור האסירים

מדד החוק והסדר (Law and Order Index) של ICRG ו**מדד שלטון החוק** (Rule of Law Index) של הבנק העולמי הם שניים מן המדדים העוקבים אחר קיומן של זכויות אזרחיות, המבטיחות את עצמאותה של מערכת אכיפת החוק מחד גיסא ואת הציות האזרחי לחוקי המדינה מאידך גיסא. במדד החוק והסדר, הנע

25 המדד פורסם ב-2007 ומשקף את האירועים שהתרחשו בין 1 בינואר 2006 ל-31 בדצמבר 2006.

26 להרחבה ראו אתר הבנק העולמי (לעיל הערה 15).

27 הנתונים למדד זה לקוחים משני מקורות:

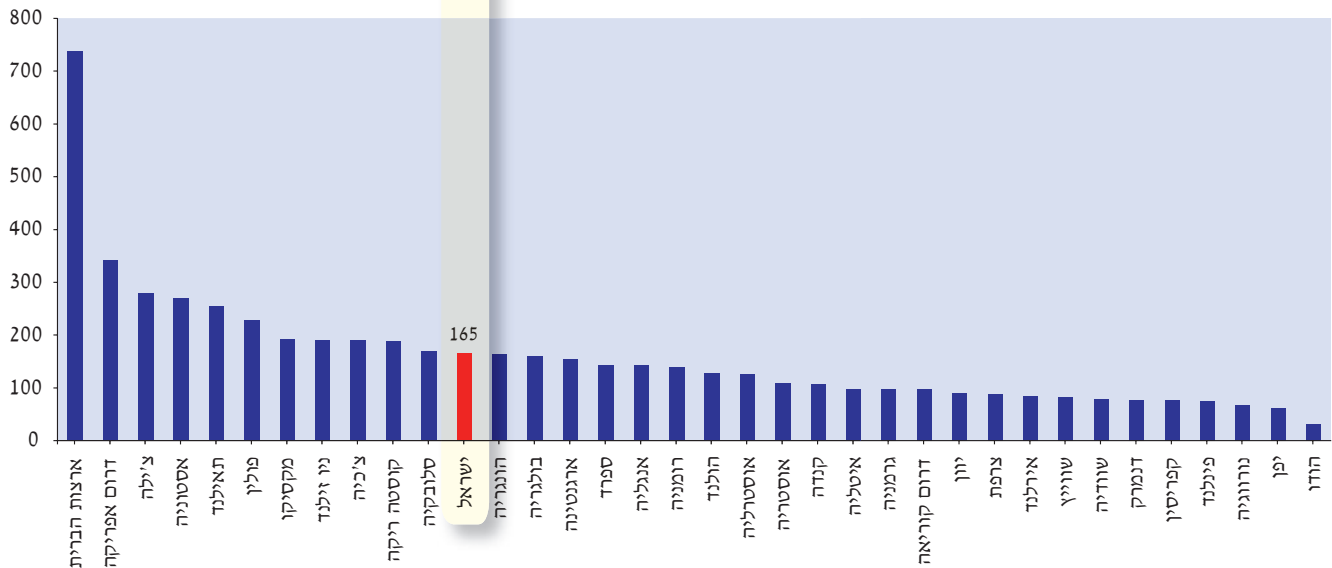
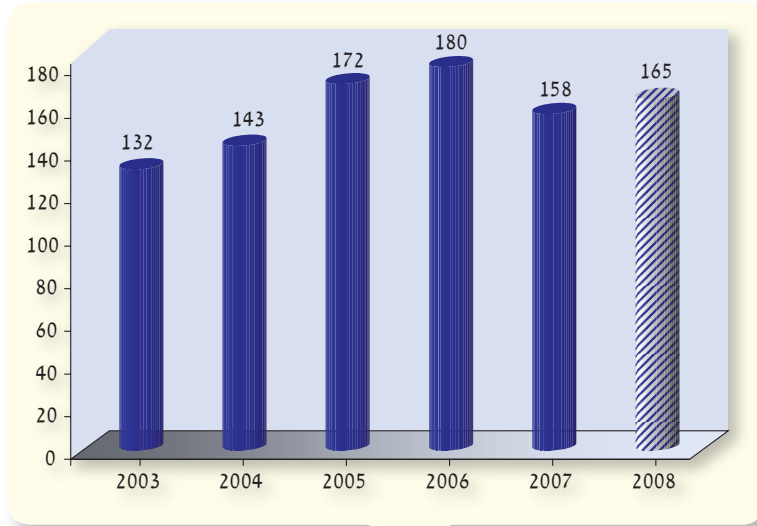
עבור 29 מדינות נלקחו הנתונים מדוח הארגון לשיתוף פעולה כלכלי ופיתוח: OECD, 2007. *OECD Factbook 2007: Economic*,

Environmental and Social Statistics: www.sourceoecd.org/factbook

הנתונים עבור 6 המדינות הנוספות לקוחים מהאתר: www.prisonstudies.org

תרשים 6

מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בהשוואה בין-לאומית ובישראל

מהם 9,800 אסירים ביטחוניים שאינם אזרחי ישראל.²⁸ זו עלייה מסוימת לעומת נתוני מדד הדמוקרטיה 2007, שהראו שבאותה שנה היו כלואים בישראל 20,959 אסירים, בהם 9,745 אסירים ביטחוניים. העלייה במספר האסירים (בעיקר הביטחוניים) נובעת בעיקר מהעברתם של כמה

מדידת שיעור האסירים לכל 100,000 נפש בישראל דורשת הבחנה בין שתי קבוצות: הראשונה, שיעור האסירים כולל אסירים ביטחוניים (תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה); השנייה, שיעור האסירים ללא האסירים הביטחוניים. בחודש מרס 2008 היו כלואים בישראל 22,535 אסירים,

מרכזיים של ההתפתחות האנושית: אריכות חיים ובריאות; ידע; רמת חיים נאותה.

2. **מדד ההעצמה המגדרית** (Gender Empowerment Measure) אומד את האי־שוויון בהזדמנויות (opportunities) בין גברים לנשים בשלושה מישורי העצמה: השתתפות פוליטית ושותפות בקבלת החלטות פוליטיות; השתתפות בפעילות הכלכלית במדינה והכוח לקבל החלטות בתחום הכלכלי; שליטה במשאבים כלכליים.

תרשים 7 (להלן) מציג את מצבה של ישראל בהשוואה בין־לאומית ולאורך השנים. בהשוואה ל־35 הדמוקרטיות האחרות, ישראל ממוקמת בסוף 2007 במקום ה־19 במדד ההתפתחות המגדרית ובמקום ה־20 במדד ההעצמה המגדרית. במקומות הראשונים במדד ההתפתחות המגדרית ממוקמות אוסטרליה, נורווגיה וקנדה, ובתחתית הרשימה – הודו, דרום אפריקה ותאילנד. במדד זה ניכר פער קטן יחסי, ובמידה מסוימת אף שולך, בין המדינות. אולם במדד ההעצמה המגדרית, שבו זכות נורווגיה, שוודיה ופינלנד לציונים קרובים ל־1, זוכה ישראל בסוף 2007 לציון נמוך – 0.66. אף שמצבה של ישראל טוב מזה של תאילנד, רומניה ודרום קוריאה, הסוגרות את רשימת המדינות עם ציונים קרובים ל־0.5, ניכר כי בכל הנוגע להעצמת נשים ולהזדמנויות הפתוחות לפנייהן בחברה יש עוד מקום רב לשיפור.

בציון היחסי של ישראל ניכר לאורך השנים שיפור בשני המדדים (תרשים 7 קטן). במדד ההתפתחות המגדרית זכתה ישראל בסוף 2007 לציון 0.927, עלייה קלה לעומת 2006 (0.925) ו־2005 (0.911). ציון זה נחשב גבוה לנוכח העובדה שתוחלת החיים של נשים בישראל גבוהה משל הגברים ולנוכח שיעורי ההשכלה הגבוהים בקרב הנשים בישראל. במדד ההעצמה המגדרית זכתה ישראל בסוף 2007 לציון 0.66. אמנם זו עלייה קלה לעומת 2006 (0.656) ו־2005 (0.622), אולם כאן ניכר האי־שוויון בין הגברים לנשים. משמעות הדבר היא שישראל קרובה

בתי סוהר מרשות צה"ל לרשות שירות בתי הסוהר.²⁹ מנתונים אלה עולה ששיעור האסירים ל־100,000 תושבים (כולל האסירים הביטחוניים) עומד ב־2008 על 311, עלייה לעומת מדד הדמוקרטיה 2007 – אז נרשמו 295 אסירים ל־100,000 תושבים.

גם בשיעור האסירים ל־100,000 תושבים, ללא האסירים הביטחוניים, נרשמה השנה עלייה: 165 ב־2008, לעומת 158 ב־2007. בשנת 2008 כלואים בישראל 11,920 אסירים פליליים. כפי שאפשר לראות בתרשים 6, ישראל מדורגת במקום ה־25 מתוך 36 המדינות שנבחנו. ארצות הברית ניצבת בראש הרשימה (738 אסירים), ואחריה דרום אפריקה (341 אסירים), צילה (279 אסירים) ואסטוניה (270 אסירים). במקומות הנמוכים ביותר ניצבות הודו (32 אסירים), יפן (62 אסירים) ונורווגיה (68 אסירים). כל זה נכון כמובן כל עוד איננו מביאים בחשבון את האסירים הביטחוניים. אילו כללנו אותם בחישוב, הייתה ישראל ממוקמת במקום ה־34, ורק דרום אפריקה וארצות הברית עוקבות אחריה.

(4) שוויון מגדרי

נוסף על הזכויות הפוליטיות, הכלכליות והאזרחיות שנסקרו עד כה, אנו בוחנים גם את זכות השוויון המגדרי, או במילים אחרות – היעדר אפליה בין גברים לנשים. האו"ם בוחן את המצב ב־36 מדינות במסגרת **דוח ההתפתחות העולמי** (Human Development Report), על פי שני מדדים.³⁰ המדדים הללו אינם מתמקדים במצב הזכויות הפורמליות של נשים אלא ביישום השוויון של זכויות הניתנות לבני שני המינים, בעיקר בתחומי העבודה, הפוליטיקה והחינוך. המדדים נעים על סולם שבין 0 ל־1 (0 מצוין חוסר שוויון; 1 מצוין שוויון מלא).

1. **מדד ההתפתחות המגדרית** (Gender-related Development Index) אומד את האי־שוויון ביכולות (capabilities) ובהישגים של נשים בשלושה היבטים

29 בשנים האחרונות הועברה בהדרגה האחריות לכל האסירים הביטחוניים בישראל מצה"ל (בתי כלא ומחנות מעצר) ומהמשטרה (בתי מעצר) לשירות בתי הסוהר (שב"ס). כתוצאה מכך גדל בתוך שבע שנים מספרם של בתי הכלא של שב"ס ביותר מפי עשרה. בהקשר זה נזכיר כי במהלך 2007 עברו כלא קציעות וכלא עופר לידי שב"ס. ראו א' אורן, 'כמחצית מהאסירים בישראל – ביטחוניים', הארץ, 19.11.2007.

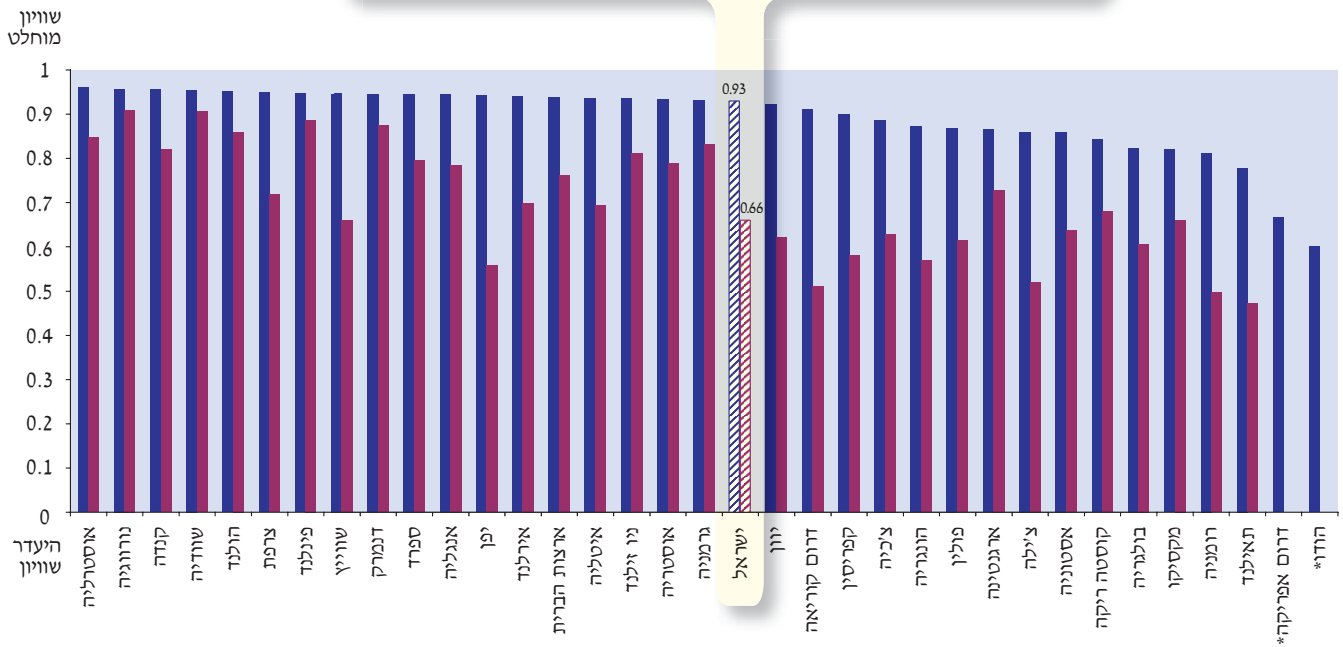
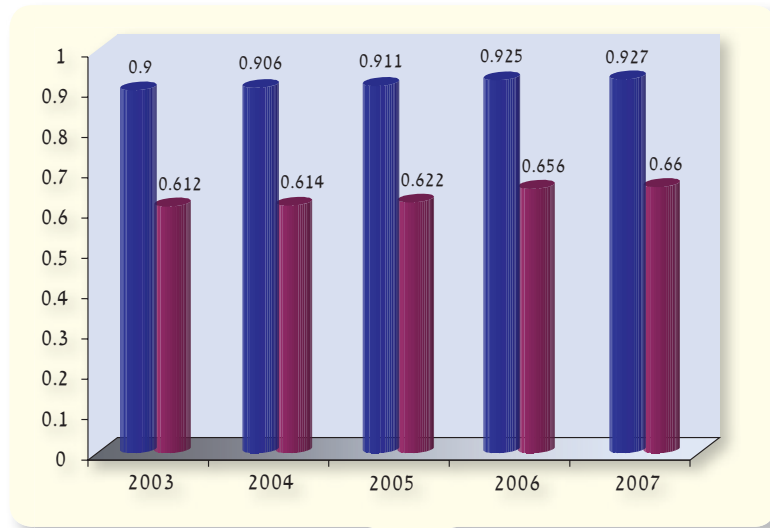
30 הסבר מפורט על המתודולוגיה ועל המקורות שעליהם האו"ם נשען ראו **דוח ההתפתחות העולמי**, 2007:

<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008>

למצב של שוויון בין גברים לבין נשים כאשר מדובר ביכולות ובהישגים של נשים, אך הרבה פחות מזה בהזדמנויות הפתוחות לפנייהן בחברה. הראיה הבולטת

תרשים 7

שוויון מגדרי בהשוואה בין לאומית ובישראל

■ מדד העצמה מגדרית ■ מדד התפתחות מגדרית

* למדינות אלה חסר הנתון של אחד המדדים.

(ג) היבט היציבות**(1) שסעים חברתיים: מתיחות על רקע דתי ומתיחות****על רקע לאומי/לשוני**

לרוב המדינות מבנה חברתי מעורב. חלקן קרובות יותר להגדרה של 'מדינת לאום' – כלל האזרחים המתגוררים בחבל ארץ מוגדר מכירים איש ברעהו כחברים באותה קהילה.³¹ אולם ככלל, מדינות מורכבות ממארג של קבוצות ופגלים השונים זה מזה במוצאם, בלשונם, בדתם, בלאומיותם ואף בתרבותם.

הניסיון לאמוד כמותית את מצב השסעים החברתיים במדינות שונות הוא משימה קשה במיוחד. מעטים הם מכוני המחקר הבין-לאומיים המציעים נתונים השוואתיים בשאלת השסעים החברתיים. מכון ICRG הוא אולי הבולט שבהם, והוא זוכה להערכות גבוהות, בייחוד מצד הבנק העולמי, שכן הוא מציג נתונים בפריסה רחבה של מדינות ולאורך זמן.³² מתוך עשרות המדדים ש-ICRG מציג מדי חודש, אנו עושים שימוש בשני מדדים האומדים את מידת המתיחות במדינות:

1. **מדד המתיחות על רקע דתי** (Religious Tensions Index): מעריך את המתיחות בין קבוצות דתיות במדינה. המתיחות יכולה לבוא לידי ביטוי בניסיונות להחלפת החוק האזרחי בחוק דתי, בהדרת קבוצות דתיות מן התהליכים הפוליטיים והחברתיים, בדיכוי ובכפייה שמטרתה ליצור הגמוניה שלטונית דתית.
2. **מדד המתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני** (Ethnic Tensions Index): מעריך את המתיחות שמקורה בשיוך הקבוצתי מטעמי גזע, לאום ולשון.

בכל אחד משני מדדי המתיחות החברתית נכללות 7 קטגוריות, בסולם הנע מציון 0 לציון 6: ככל שהציון גבוה – המתיחות בחברה נמוכה, וככל שהציון נמוך – המתיחות בחברה גבוהה. תרשים 8 (להלן) מציג את ממדי המתיחות על רקע דתי ב-36 דמוקרטיות בשנת

2008. כפי שהתרשים מלמד, מתוך המדינות שקיבלו את הציונים הנמוכים בולטת תאילנד (2), ואחריה הולנד, הודו וישראל (2.5). בצדו השני של המתסר זכות 13 מדינות לציון המרבי (6), בכללן סקנדינביה, אנגליה, אוסטרליה וניו זילנד. במדד המתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני זכות ישראל ותאילנד לציון הנמוך ביותר (2), ואילו 5 מדינות – ארגנטינה, דרום קוריאנה, פולין, פינלנד וקוסטה ריקה – מקבלות את הציון המרבי (6). בבחינת שני המדדים יחד עולה שארגנטינה, פינלנד ודרום קוריאנה הן שלוש המדינות היחידות שאזכות במלוא הנקודות (6 מתוך 6), כלומר נרשמה בהן המתיחות הנמוכה ביותר בין קבוצות בחברה. מנגד, ציוניהן של תאילנד, ישראל והודו הם הנמוכים ביותר בשני המדדים. המסקנה הקודרת העולה מכך, היא שמכלל המדדים הנבחנים בפרויקט מדד הדמוקרטיה, במדדי המתיחות הפנימית זוכה ישראל להערכה הנמוכה ביותר.

בבחינה היסטורית של שני המדדים לשסעים חברתיים מצבה של ישראל קשה במיוחד. בשנים 1992-1995 קיבלה ישראל את הציון 2 במדד המתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני; בשנים 1996-2000 חלה הרעה בהערכה וישראל קיבלה ציון 1; ב-2001 חל שיפור בהערכה וישראל התייצבה שוב על הציון 2, שאותו היא קיבלה עד 2008. במדד המתיחות על רקע דתי קיבלה ישראל בשנים 1992-1996 את הציון 3; בשנים 1997-2003 חלה הרעה בהערכה של ישראל והיא ירדה לציון 2; ב-2004 חל שיפור בהערכת רמת המתיחות על רקע דתי וישראל זכתה שוב בציון 3; ב-2005 חלה הרעה מסוימת בהערכה, והציון ירד ל-2.5, שהוא הציון שישראל מקבלת עד 2008.³³ מכלל מדדי המתיחות החברתיים – בבחינה היסטורית ובעיקר בהשוואה בין-לאומית – בולטים הקשיים למיתון המתיחות בישראל.

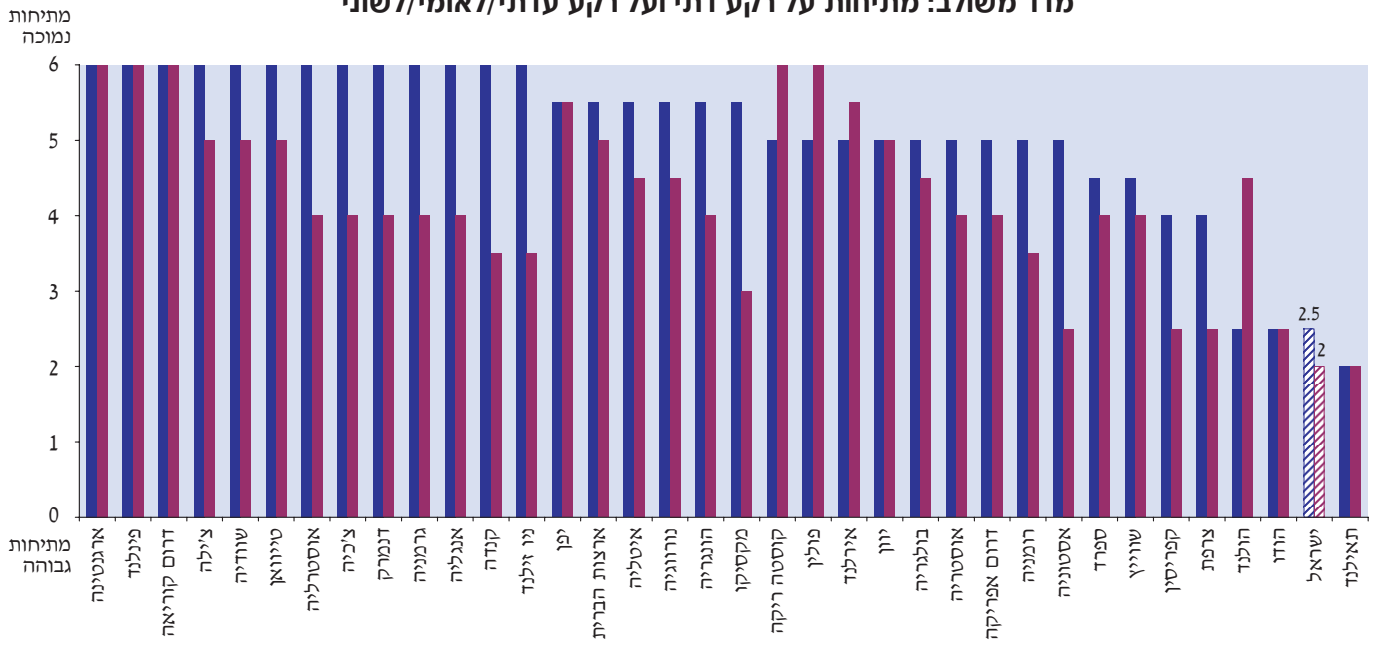
31 א' גלנר, 1994. **לאומים ולאומיות**, תרגום: ד' דאור, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

32 הציון של כל מדינה נקבע לפי הערכה פנימית של צוות מומחים. בקביעת הציון נעשה שימוש בדיווחים עיתונאיים, מקומיים ובין-לאומיים, וכן בדוחות של ארגונים בין-לאומיים. עם זאת יש לציין כי הארגון שומר על חיסיון השאלון וכך אינו ממלא תנאים של שקיפות בהערכות. להרחבה ראו www.prsgroup.com/ICRG.aspx

33 להרחבה ראו א' אריאן, פ' בן-נון, ש' ברנע, ר' ונטורה ומי שמיר, 2005. **מדד הדמוקרטיה הישראלית, לציון עשור לרצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תרשים 8

מדד משולב: מתיחות על רקע דתי ועל רקע עדתי/לאומי/לשוני

■ מתחנות על רקע דתי ■ מתחנות על רקע עדתי/לאומי/לשוני

ג. סקר הדמוקרטיה 2008

1. תמונת מצב מסכמת

בצד השימוש במדדים האובייקטיביים הבינ-לאומיים ערכנו סקר דעת קהל שמטרתו לבחון את הערכת הציבור ועמדותיו כלפי הדמוקרטיה הישראלית. הסקר נערך בחודש ינואר 2008 בקרב מדגם מייצג של כלל האוכלוסייה הבוגרת (+18) בישראל, היהודית והערבית. המדגם כלל 1,201 נבדקים, והם רואיינו באחת משלוש השפות הנפוצות בישראל – עברית, ערבית או רוסית.³⁴ מתשובות הנשאלים אפשר ללמוד שרוב הציבור אינו מרוצה מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית ואמון הציבור במוסדות המדינה – בית המשפט העליון, הכנסת, המפלגות, ראש הממשלה והתקשורת – ירד לעומת השנה הקודמת. זאת ועוד, דעת הקהל רואה בשחיתות בישראל תופעה רחבה ומעריכה שאישים בשלטון נגועים בשחיתות.

באופן כללי הנשאלים מגדירים את מצבה של ישראל לא טוב. אך למרות ההערכה הנמוכה (הכללית והפרטנית) לדמוקרטיה הישראלית על היבטיה המגוונים, מצב רוחם של האזרחים טוב. מרבית הנשאלים אינם מביעים דאגה גדולה, ורובם המכריע סבור שיוכל להסתגל למצב הקיים. נתונים אלו מעידים על חוסנה של מדינת ישראל: להערכת האזרחים המצב אינו מעודד, אך הם יכולים להמשיך בשגרת חייהם.

הסקר מלמד שהציבור הישראלי אינו סבור שיש לו השפעה על מדיניות הממשלה או שדעתו מעניינת את הפוליטיקאים. עם זאת ניכרת עלייה בשביעות הרצון הכללית מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית. כמו כן, רוב הציבור מרגיש שייכות לקהילה והזדהות עמוקה עם המדינה בד בבד עם גאווה על שייכותו לישראל ורצון להישאר בה.

לסיכום, בניגוד להשוואה הבינ-לאומית שהוצגה בראשית הפרק ולפיה חל שיפור בציונים שקיבלה ישראל, מסקר הדמוקרטיה עולה תמונה אחרת: הסקר מלמד על הערכות נמוכות יותר של הציבור, לעומת שנים

קודמות, לאיכותה של הדמוקרטיה הישראלית בשלושת ההיבטים שנבדקו.

2. תפיסת מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי בשנת 2008

תפיסת מימוש הדמוקרטיה נוגעת להערכת הציבור את האופן שבו הדמוקרטיה באה לידי ביטוי, הן בהשוואה למדינות אחרות הן בהערכה של האזרחים את יכולתם להשפיע על מימוש העקרונות הדמוקרטיים. תפיסת מימוש הדמוקרטיה נבחנת בשלושה היבטים: היבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות.

בהיבט המוסדי נבחנו חמישה ממדים: ההשתתפות הפוליטית, הייצוגיות, תפיסת היקף השחיתות, האחריותיות ויכולת ההשפעה של האזרח על המדיניות. הממד שזכה להערכה הגבוהה ביותר מצד הציבור הישראלי הוא ההשתתפות הפוליטית: 64% מהציבור מעריכים כי מידת ההשתתפות הפוליטית בישראל דומה לזו המקובלת במדינות אחרות או גבוהה ממנה. על פי נתוני ההשוואה הבינ-לאומית ישראל אינה נמנית עם המדינות שבהן ההשתתפות רבה במיוחד, אלא היא מדורגת במקום ה-24 מתוך 36 המדינות שנבדקו,³⁵ עם 63.5% הצבעה בבחירות שהתקיימו במרס 2006. במילים אחרות, הציבור בישראל מעריך כי השתתפות האזרחים בפוליטיקה גבוהה יותר משהשתתפות זו באה לידי ביטוי הלכה למעשה.³⁶ אשר לטוהר המידות בפוליטיקה הישראלית – הממד המדורג שני בהיבט המוסדי – 58% סבורים כי ממדי השחיתות הפוליטית דומים לאלה שבשאר מדינות העולם או נמוכים מהם. נושא זה בולט בסדר היום הציבורי, והערכות הציבור תואמות את הבדיקות הבינ-לאומיות של ממדי השחיתות בישראל שצוינו לעיל. הממד השלישי במדרג נוגע לייצוגיות. 57% מהנשאלים מעריכים שיחסי הכוחות בכנסת משקפים במידה רבה או במידה מסוימת את התפלגות הדעות בציבור. בחינה השוואתית בין-לאומית של ממד זה

34 את הסקר ערך מכון מחשוב. טעות הדגימה המרבית, ברמת ביטחון של 95%, היא ±2.8.

35 להרחבה ראו אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 9), עמ' 50.

36 הנתונים בנוגע להשתתפות הפוליטית (בתפיסת מימוש הדמוקרטיה) שונים מן הנתונים הנוגעים לעניין ודיון בפוליטיקה (בקיום עמדות דמוקרטיות), משום שנשאלו שאלות שונות המעידות על הפרמטרים הללו. נשאלה שאלה נוספת בנוגע לעניין בפוליטיקה, וממצאיה מופיעים בחלק השני של ספר זה.

מהציבור היהודי סבורים שמתקיים שוויון כזה, לעומת 33% מהציבור הערבי שסבורים כך. מעניין לראות כי בקרב העולים מחבר העמים, שעלו לישראל מ-1989 ואילך, 65% מעריכים שיש שוויון בין יהודים לערבים. עם זאת העובדה שהמיעוט הערבי בישראל – כ-20% מאוכלוסיית המדינה – מרגיש חוסר שוויון בהשוואה לציבור היהודי היא בעייתית במדינה דמוקרטית, אף שאינה מפתיעה, שכן מדובר באוכלוסיית מיעוט. הממד הרביעי שנבדק בהיבט הזכויות וזכה להערכה הנמוכה ביותר בקרב הציבור הישראלי הוא השוויון החברתי-הכלכלי: רק 14% מהציבור סבורים כי מתקיים שוויון כזה. ממד זה נבחן על פי הגדרתם העצמית של הנשאלים את מעמדם החברתי-כלכלי. מן הממצאים עולה כי בין הסבורים שיש שוויון חברתי-כלכלי נמצאים 15% מן המשייכים עצמם למעמד הגבוה, 14% מן המגדירים עצמם בני המעמד הבינוני-הגבוה, 11% מן המגדירים עצמם בני המעמד הבינוני ר-17% מן המגדירים עצמם בני המעמד הנמוך. זאת ועוד, בדקנו גם את דעותיהם של מי שמגדירים עצמם בעלי דעות סוציאליסטיות יותר, לעומת מי שמגדירים עצמם בעלי דעות קפיטליסטיות יותר: 12% מקרב המגדירים עצמם סוציאליסטים, או סוציאליסטים יותר מקפיטליסטים, סבורים שיש בישראל שוויון חברתי-כלכלי, לעומת 13% מהמגדירים עצמם קפיטליסטים, או קפיטליסטים יותר מסוציאליסטים. דווקא ההבדל הזניח בין שתי הקבוצות הוא המפתיע בעניין זה.³⁷

בהיבט היציבות נבחנו שלושה ממדים: היציבות, הערכת תפקודה של הדמוקרטיה והמתחים בחברה הישראלית. בשלושת הממדים האלה הערכות הציבור אינן גבוהות, אך בפעם הראשונה נרשם היפוך בדירוג הנשאלים – הממד שזכה להערכה הגבוהה ביותר בשנת 2008 הוא המתוחות החברתית: 64% מהציבור סבורים כי המתוחות החברתית בישראל דומה לאו שבמדינות אחרות או נמוכה ממנה. זוהי הפתעה של ממש לעומת שנים קודמות. בהמשך נעמוד בהרחבה על ממד זה, כאשר נבחן את הערכת הציבור בעניין היחסים שבין קבוצות שונות בחברה הישראלית. הערכה זו אינה תואמת את

מעידה שהערכת הציבור נמוכה ביחס למקומה של ישראל בסולם המדינות. הדבר נובע משיטת הבחירות היחסית הנהוגה בישראל. בשאלה הנוגעת לאחריותות – 'באיזו מידה אתה מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב?' – נמצא כי בשנת 2008 רק 32% מהציבור בישראל סבורים שהפוליטיקאים מתחשבים בדעתו של האזרח ברחוב ומייחסים לה חשיבות. ממד זה מדורג במקום הרביעי בהיבט המוסדי. הממד האחרון, הזוכה להערכה הנמוכה ביותר, הוא יכולת הציבור להשפיע על מדיניות הממשלה: רק 19% מהציבור חושבים שיש ביכולתם להשפיע על מדיניות הממשלה. הדבר אינו מעיד בהכרח על מידת ההשפעה של הציבור על קביעת המדיניות, ואולם כך תופס הציבור את יכולותיו.

בהיבט הזכויות נבחנו ארבעה ממדים מרכזיים – כולם נוגעים לתפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי: חופש הביטוי, זכויות האדם, השוויון בין יהודים לערבים והשוויון החברתי-הכלכלי. הממד שזכה להערכה הגבוהה ביותר בהיבט זה הוא חופש הביטוי: 76% מהציבור הישראלי סבורים שחופש הביטוי בישראל רב יותר מזה שבמדינות אחרות או דומה לזה שקיים במדינות אחרות. הממד השני שזכה להערכה גבוהה בהיבט הזכויות הוא השמירה על זכויות האדם: 63% מקרב הציבור הישראלי מעריכים כי זכויות האדם נשמרות בישראל כמו במדינות אחרות או אף טוב יותר. בעניין זה יש לשים לב להתפלגות תשובותיהם של הנשאלים היהודים לעומת אלה של הנשאלים הערבים: 60% מהנשאלים היהודים סבורים כי זכויות האדם נשמרות במידה רבה, לעומת 65% מהנשאלים הערבים שחושבים כך. הפער בין שתי הקבוצות הללו מפתיע, משום שהיינו מצפים שהציבור הערבי – שהוא מיעוט במדינה המוגדרת יהודית, גם אם היא דמוקרטית – יעריך את מידת השמירה על זכויות האדם בישראל כנמוכה. הממד שזכה להערכה פחותה ומדורג כשלישי בהיבט הזכויות הוא השוויון בין יהודים לערבים. 49% מכלל הציבור מעריכים שיש שוויון כזה. גם בממד זה מעניינת התפלגות התשובות בין יהודים לערבים: 52%

37 בהשוואה בין לאומית שנערכה בשנת 2007 על פי מדד גיני להכנסות פנויות, כפי שהופיעה בדוח ההתפתחות העולמי, ניצבת ישראל במקום נמוך מאוד ברמת השוויון: מקום 8 באישוויון מתוך 36 המדינות שבמדגם. גם מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולים נתונים דומים. להרחבה ראו אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 4), עמ' 61-63.

(א) תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי,**2008–2003**

השנה נבדקה בסקר תפיסת מימוש הדמוקרטיה בכל אחד משלושת ההיבטים, בהשוואה לחמש השנים שקדמו לשנת 2008.³⁹ השוואה זו מאפשרת לקבל מבט רחב יותר על כל אחד מן המשתתפים המרכיבים את שלושת ההיבטים, וכך אפשר גם לזהות מגמות. כאמור, בהיבט המוסדי נבחנו חמישה ממדים. בשש השנים האחרונות ניכרת מגמה ברורה של ירידה בתפיסתם של האזרחים את מידת האחריות הנוהגת במדינה ואת הכוח שיש בידיהם להשפיע על מדיניות הממשלה. הממד שזוכה להערכה גבוהה יותר מצד הציבור הוא הערכת תפיסת היקף השחיתות. כן נרשמה בשנים 2005–2008 יציבות יחסית בהערכת הציבור את הייצוגיות.

מגמת הירידה החדה והברורה ביותר בתפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי חלה בממד ההשתתפות הפוליטית. בשש השנים האחרונות, עד שנת 2008, חלה ירידה של 14% בשיעור המעריכים שההשתתפות הפוליטית בישראל דומה לזו הנוהגת במדינות אחרות או עולה עליה (מ־78% בשנת 2003 ל־64% ב־2008). נתונים אלו מצטרפים לבחינת העמדות הדמוקרטיות בהיבט המוסדי בשנים האחרונות שממנה עולה כי ב־2008 חלה ירידה של ממש במידת העניין ובמידת הדיון בפוליטיקה (תרשים 10 להלן).

לאלה יש להוסיף נתון מעניין: בתשובה על השאלה בדבר הנטייה להצביע בבחירות אילו נערכו היום, השיבו 15% שלא היו הולכים כלל להצביע, ורק 55% השיבו שהם יודעים למי היו מצביעים בבחירות.

ההערכה הבין-לאומית, שלפיה ישראל מדורגת במקומות האחרונים במדרג 36 המדינות שנבדקו. הממד השני במדרג בהיבט היציבות הוא היציבות הפוליטית. 44% מהציבור הישראלי סבורים שהמערכת הפוליטית בישראל יציבה יחסית למדינות אחרות, או יציבה יותר מבמדינות אחרות. הערכה זו עולה בקנה אחד עם הממד האובייקטיבי הבין-לאומי, שבו ישראל ממוקמת במקום האחרון ברשימת 36 המדינות שנבדקו.³⁸ הממד השלישי שנבדק בהיבט היציבות ומוערך במקום האחרון בשלושת הממדים שנבדקו עוסק במידת שביעות הרצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית. רק 43% מרוצים או מרוצים מאוד מתפקוד הדמוקרטיה. העובדה שפחות ממחצית מהנשאלים סבורים כך צריכה לעורר דאגה במדינה דמוקרטית, שבה הציבור בוחר את נציגיו ואלה אמונים – עם עוד גורמים – על תפקוד הדמוקרטיה. אין פירוש הדבר שתפקוד הדמוקרטיה אכן לקוי, אך העובדה שזו הערכתו של הציבור אינה מעודדת.

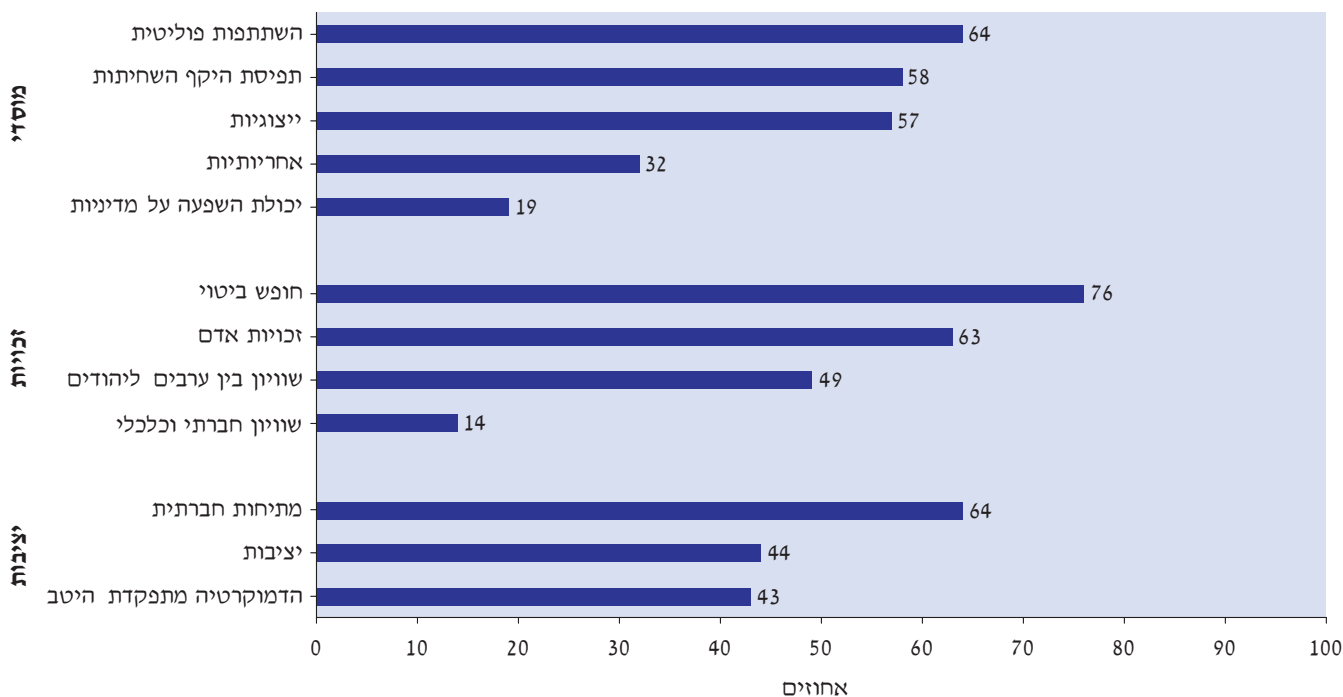
לסיכום, בהיבט המוסדי ובהיבט הזכויות חלה ירידה בתפיסת מימוש הדמוקרטיה ביחס לשנים הקודמות, ואילו בהיבט היציבות והלכידות נרשמת מגמה מסוימת של שיפור. מתרשים 9 (להלן) עולה כי למעט תפיסת חופש הביטוי, הציונים הגבוהים ביותר שאזרחי ישראל נותנים אינם עולים על 64%, והנמוכים נוגעים כמעט בגבול התחתון האפשרי. מצב זה אינו מעודד, והוא צריך לעורר אינחת הן בקרב הציבור הרחב הן בקרב מקבלי ההחלטות. עם זאת יש לומר שהביקורת מצד האזרחים והנכונות לבחון את המציאות כפי שהיא מעידות על שקיפות, על תחושת שייכות ועל המעורבות של האזרחים בדמוקרטיה הישראלית.

38 מדד זה עודכן ב־2006, השנה שבה נערכו בישראל בחירות. להרחבה ראו שם, עמ' 28–29.
39 שנת 2004 אינה מופיעה בתרשים, משום שבשנה זו לא נשאלו כל השאלות הנוגעות להיבט המוסדי.

תרשים 9

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי*

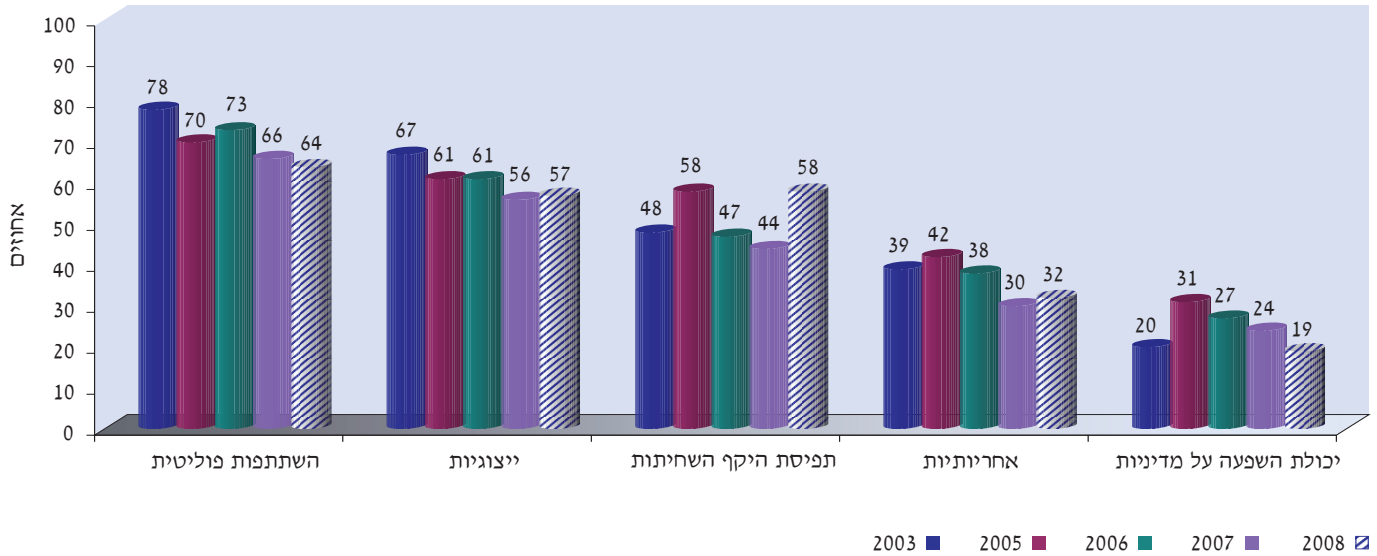
ציון גבוה = הערכה שהעיקרון הדמוקרטי המסוים מתקיים בישראל (באחוזים)

* אלה המדדים עבור ההיבטים והקטגוריות ששוקללו: השתתפות פוליטית: האם לדעתך יש בישראל יותר או פחות השתתפות של האזרחים בפוליטיקה משיש במדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 3-5); ייצוגיות: באיזו מידה יחסי הכוחות בכנסת מבטאים לדעתך את התפלגות הדעות בציבור הרחב? (במידה רבה או במידה מסוימת: 1-2); תפיסת היקף השחיתות: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות משיש במדינות אחרות? (פחות מבאחרות או כמו באחרות: 1-3); אחריותיות: באיזו מידה את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים/ה: 1-2); הערכת יכולת ההשפעה על המדיניות: באיזו מידה את/ה וחבריך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (במידה רבה או במידה מסוימת: 1-2); חופש הביטוי: האם לדעתך יש במדינת ישראל יותר או פחות חופש ביטוי משיש במדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 3-5); זכויות אדם: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שמירה על זכויות אדם משיש במדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 3-5); שוויון בין יהודים לערבים: אזרחי ישראל הערבים מקופחים לעומת האזרחים היהודים (בכלל לא או במידה מועטה: 1-2); שוויון חברתי-כלכלי: אין די שוויון חברתי-כלכלי בארץ (לא מסכים/ה: 1-2); יציבות: לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל יציבה או לא? (יציבה יותר מאחרות או כמו אחרות: 1-3); הדמוקרטיה מתפקדת היטב: באופן כללי, באיזו מידה את/ה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (מרוצה: 3-4); מתיחות חברתית: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה משיש במדינות אחרות? (פחות מבאחרות או כמו באחרות: 1-3).

תרשים 10

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי, 2003-2008*
 ציון גבוה = הערכה שהעיקרון הדמוקרטי המסוים מתקיים בישראל (באחוזים)

* השאלות שלגביהן שוקללו המדדים מופיעות בהערה שמתחת לתרשים 9 לעיל.

בהשוואה לאזרחים היהודים במדינה. נתוני שנת 2008 מראים שכמחצית מכלל האוכלוסייה סבורה שהערבים מקופחים לעומת היהודים.

(ג) תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות, 2003-2008

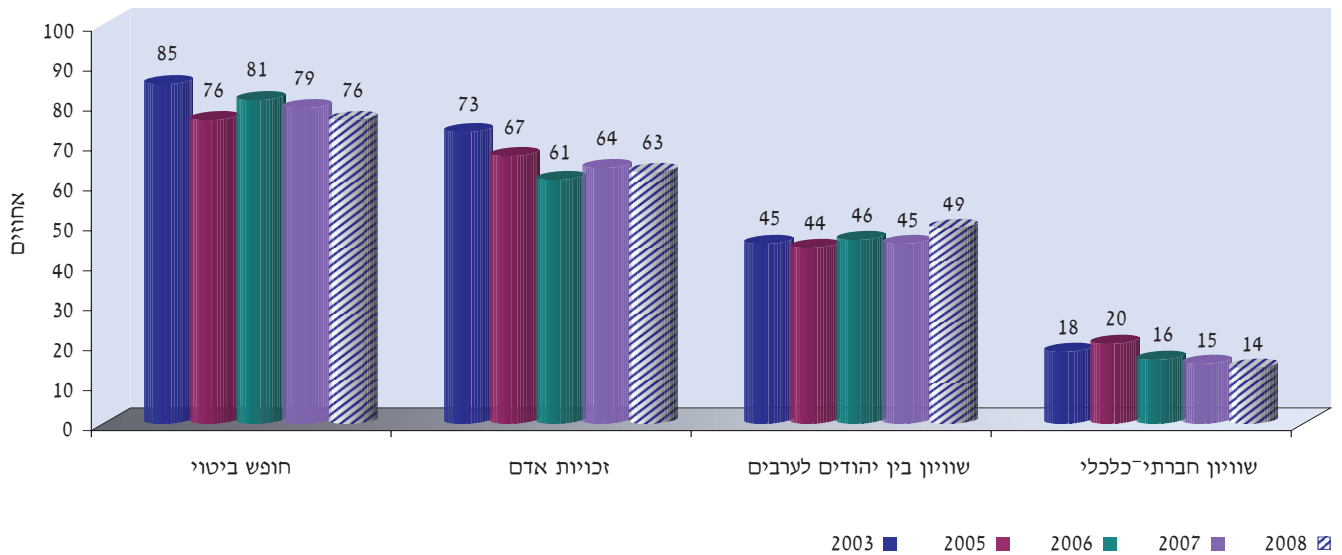
גם היבט היציבות על ממדיו השונים נבחן לאורך השנים 2003-2008. מגמת שיפור נרשמה לאורך השנים בעניין המתיחות החברתית: יש עלייה של 23% בקרב הסוברים כי המתיחות החברתית בישראל פתחה בין 2003 ל-2008. כלומר, יש מגמת שיפור בהערכת הציבור את היחסים בין הקבוצות בחברה. במדינה רבת שסעים כמו ישראל אפשר לשאוב מכך עידוד, לפחות במה שנוגע לתחושת הציבור.

(ב) תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות, 2003-2008

ארבעת הממדים של היבט הזכויות נבדקו לא רק לשנת 2008 אלא גם בהשוואה לחמש השנים האחרונות. אפשר לראות יציבות יחסית בהערכת הציבור את זכויות האדם ואת חופש הביטוי והערכה נמוכה מאוד – לאורך השנים – ביחס לשוויון החברתי-הכלכלי. לעומת זאת חל שיפור בהערכת הציבור את השוויון בין יהודים לערבים. בתרשים 12 (להלן) מוצגות התגובות בשנים 2003-2008 על ההיגד 'ערביי ישראל מקופחים לעומת האזרחים היהודים'. כפי שעולה מן התרשים, בשנת 2008 חלה ירידה של 4% בממוצע, לעומת השנים 2005-2007. נתון זה מציג את תפיסת מימוש הדמוקרטיה, ועל פיה האזרחים מעריכים כי ערביי ישראל אינם מקופחים

תרשים 11

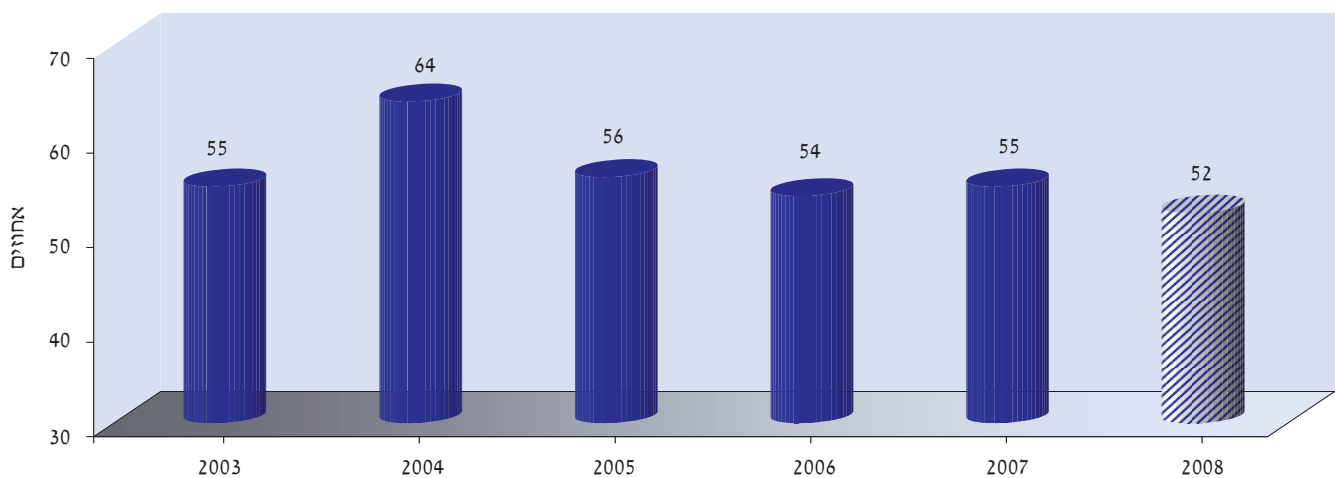
תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות, 2003-2008*
 ציון גבוה = הערכה שהעיקרון הדמוקרטי המסוים מתקיים בישראל (באחוזים)

* השאלות שלגביהן שוקללו המדדים מופיעות בהערה שמתחת לתרשים 9 לעיל.

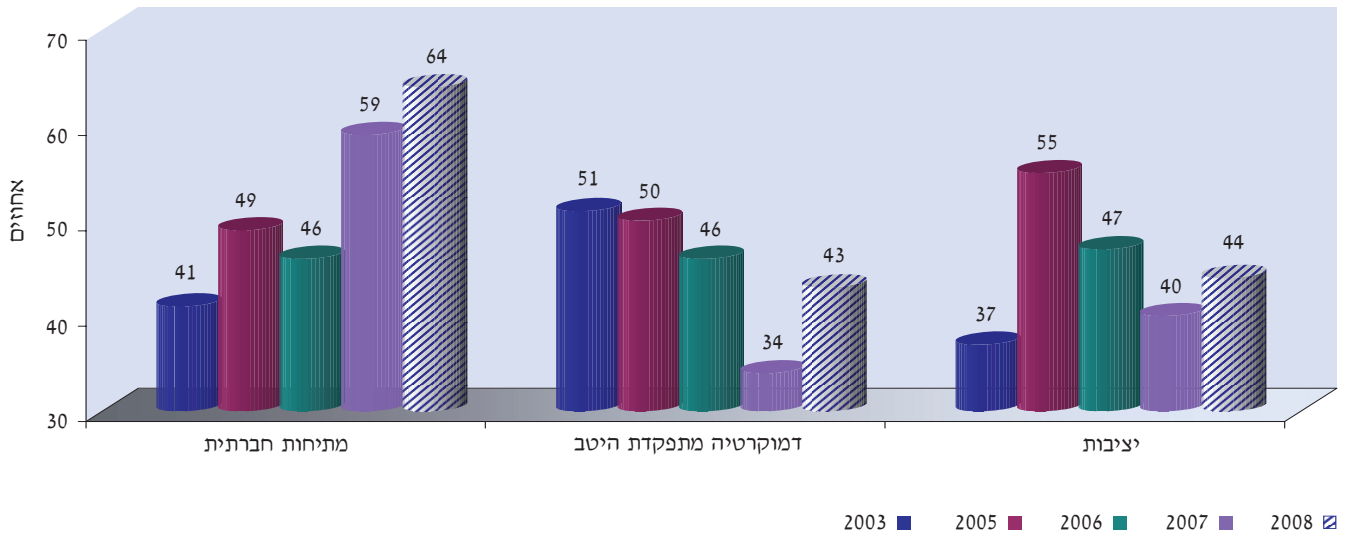
תרשים 12

ערביי ישראל מקופחים לעומת האזרחים היהודים, 2003-2008
 מסכימים ומסכימים בהחלט (באחוזים)

תרשים 13

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות, 2003-2008*
 ציון גבוה = הערכה שהעיקרון הדמוקרטי המסוים מתקיים בישראל (באחוזים)

* השאלות שלגביהן שוקללו המדדים מופיעות בהערה שמתחת לתרשים 9 לעיל.

ההזדהות עם ישראל ואת ההתנגדות לאלמות. תרשים 14 (להלן) מציג את העמדות הדמוקרטיות של הציבור הישראלי בשנת 2008. בהיבט המוסדי נרשמה ירידה של ממש (24%) במידת העיסוק בפוליטיקה בישראל, הירידה הדרמטית ביותר העולה מסקר זה, אף על פי שהעיסוק בפוליטיקה בישראל חשוב מאין כמותו. עם זה מידת העיסוק בפוליטיקה בישראל גבוהה ביחס למדינות אחרות:⁴⁰ 57% מעידים שהם משוחחים עם חבריהם ועם בני משפחתם על פוליטיקה, ו-43% מעידים על התעניינות רבה בפוליטיקה. נתונים אלה תואמים את נתוני ההשוואה הבינלאומית, שבה מדורגת ישראל במקום הראשון מבחינת העניין והדיון בפוליטיקה בהשוואה ל-36 המדינות שנבדקו.⁴¹

3. קיום עמדות דמוקרטיות בציבור הישראלי בשנת 2008

בצד הערכת הציבור ותפיסתו את מימוש הדמוקרטיה בדק סקר הדמוקרטיה אם הציבור הישראלי מחזיק בערכים ובנורמות דמוקרטיים ובאיזו מידה אלה באים לידי ביטוי בהיבטים שנאכרו לעיל. משמעותן של עמדות דמוקרטיות היא הדרך שבה האזרחים מצהירים על תמיכתם המעשית בערכים אלה ואחרים – בניגוד לתפיסת מימוש הדמוקרטיה, המצביעה על הערכת הציבור את ההיבטים השונים באופן תאורטי. בהיבט המוסדי בחנו את מידת העניין בפוליטיקה ואת מידת הדיון בפוליטיקה בציבור; בהיבט הזכויות בדקנו את היחס לשוויון בין ערבים לבין יהודים, לחופש הדת, לשוויון המגדרי, לשוויון הזכויות לכול ולחופש הביטוי; בהיבט היציבות בחנו את האמון החברתי, את מידת

40 להרחבה ראו אריאן, אטמור והדר (לעיל הערה 9), עמ' 52-54.
 41 שם. נשאלה שאלה נוספת בנוגע לעניין בפוליטיקה, וממצאיה מופיעים בחלק השני של ספר זה.

אליה הוא בעיה. האמון החברתי בישראל אינו גבוה, ומעשרת הממדים שנבדקו הוא שומר על ההערכה הנמוכה ביותר ברציפות ולאורך זמן. בשנת 2008 העידו על עצמם רק 32% מהציבור שהם סומכים על הזולת. השאר (68%) חושבים שיש לגלות זהירות רבה בקשרים עם אנשים אחרים.

(א) קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט המוסדי,

2008–2003

האינדיקטורים המצביעים על עמדות דמוקרטיות בהיבט המוסדי היו ונותרו חזקים ויציבים בדמוקרטיה הישראלית. אבל אף על פי שמידת ההתעניינות בפוליטיקה כמעט שלא השתנתה עם השנים, הרי ברמת הדיון בפוליטיקה – לאחר ארבע שנים בלי שינויים של ממש (2003–2006) – חלה ירידה חדה במידת העניין בפוליטיקה וירידה מסוימת במידת הדיון בה (תרשים 15 להלן). מעניין לראות כי בשנת 2008 רק 57% מתעניינים בפוליטיקה ורק 43% טוענים שהם דנים בה במידה רבה או במידה מסוימת. אין להקל ראש בירידה זו, שכן היא הירידה הגדולה ביותר בכל הערכים שנמדדו השנה בסקר הדמוקרטיה. ייתכן שהירידה בעניין בפוליטיקה ב־24% ובדיון בפוליטיקה ב־16% מעידות על ניכור וריחוק של הציבור הישראלי מהפוליטיקה הישראלית; ייתכן שהן ביטוי לתחושות של סלידה מהפוליטיקה או חוסר רצון להיות מחוברים כל הזמן לאמצעי התקשורת. כך או כך, הנתון של שנת 2008 הוא קיצוני, ועדיין לא ברור אם הוא מעיד על מגמה של ירידה או שאז ירידה חד־פעמית.⁴²

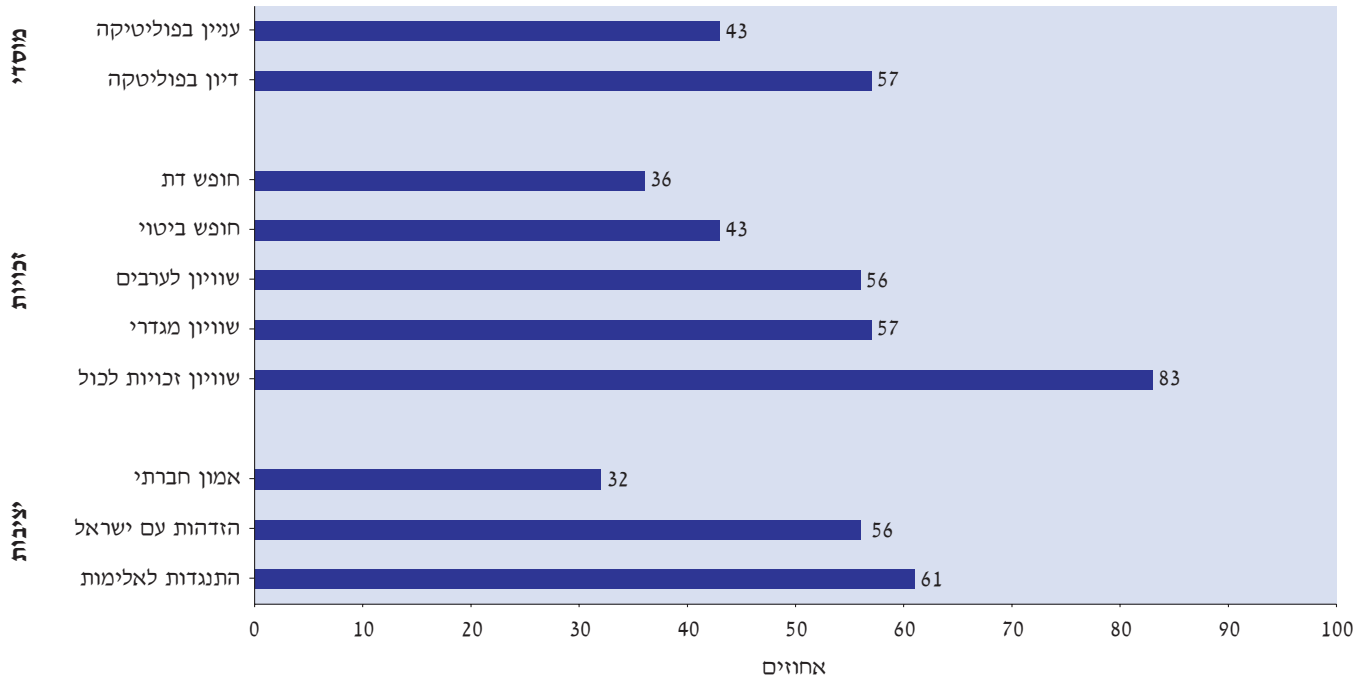
בהיבט הזכויות 83% מהנשאלים מסכימים כי לכל אדם צריכות להיות אותן זכויות, ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות. עם זאת כאשר בוחנים את העמדות כלפי זכויות ספציפיות, מתברר שהתמיכה בהן יורדת. כך, פחות ממחצית הנשאלים (43%) מסכימים שיש לאסור על נואם פוליטי לבטא בפומבי ביקורת חריפה על מדינת ישראל, ו־56% מסכימים על הצורך בשוויון זכויות מלא בין כל אזרחי המדינה, יהודים וערבים. התפלגות התשובות לשאלה זו שונה בקרב הציבור היהודי מאז שבקרב הציבור הערבי: בקרב הציבור היהודי 52% מביעים תמיכה בהיגד זה, לעומת 78% בציבור הערבי. בתמיכה בשוויון מגדרי לא חל שינוי מהותי לאורך השנים, והוא עומד על 57%: 53% מקרב הגברים מביעים תמיכה בשוויון המגדרי, לעומת 60% מהנשים. באשר לחופש הדת, 36% מהציבור תומכים בו. התפלגות התמיכה בחופש הדת, על פי הגדרה עצמית של מידת הדתיות, מראה כי תומכים בחופש הדת 77% מקרב החילונים, 45% מהמסורתניים, 27% מהדתניים ו־7% מהחרדים.

בהיבט היציבות מביעים אזרחי ישראל הזדהות גבוהה עם המדינה (56%). בכך נשמרת המגמה שנרשמה בשנה הקודמת, אז הביעו 59% מהנשאלים הזדהות עם המדינה. לעומת זאת חלה ירידה במידת ההתנגדות לאלימות: 61% מקרב הציבור הישראלי מתנגדים לאלימות. אמנם זה נתון גבוה, המעיד על התנגדות לאלימות באופן כללי, אולם פירושו שישנם 39% שאינם מתנגדים לאלימות, וזה נתון גבוה שאין להקל בו ראש. ההתנגדות לאלימות היא אבן יסוד של הדמוקרטיה, ושיעור גבוה של אנשים שאינם מתנגדים

42 הנתונים בנוגע להשתתפות פוליטית בתפיסת מימוש הדמוקרטיה שונים מן הנתונים הנוגעים לעניין ודיון בפוליטיקה מבחינת קיום העמדות הדמוקרטיות בשל השאלות השונות שנשאלו בסקר כדי לבדוק את הנושאים הללו. נשאלה שאלה נוספת בנוגע לעניין בפוליטיקה, וממצאיה מופיעים בחלק השני של ספר זה.

תרשים 14

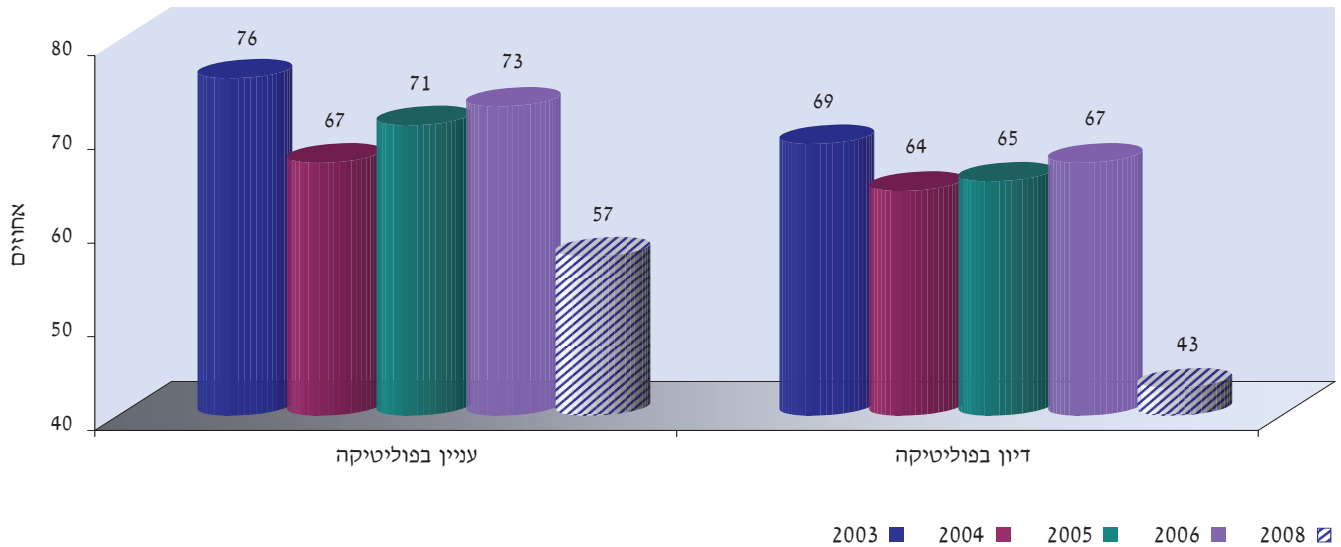
קיום עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי*
ציון גבוה = ביטוי עמדות התואמות נורמות דמוקרטיות (באחוזים)

* אלה המדדים של ההיבטים והקטגוריות ששוקללו: דיון בפוליטיקה: באיזו מידה את/ה נוהג/ת לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים? (משוחח/ת: 2-1); עניין בפוליטיקה: באיזו מידה את/ה מתעניין/ת בפוליטיקה? (מתעניין: 2-1); חופש הביטוי: יש לאסור על נואם לבטא בפומבי ביקורת חריפה נגד מדינת ישראל (לא מסכים/ה: 2-1); שוויון לערבים: באיזו מידה את/ה תומך/ת או מתנגד/ת לשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה? (תומך: 3-4); שוויון מגדרי: גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים (לא מסכים/ה: 2-1); חופש דת: יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר (מסכים/ה: 4-5); שוויון זכויות לכול: לכל אדם צריכות להיות אותן זכויות, ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות (מסכים/ה: 4-5); אמון חברתי: באופן כללי, האם את/ה חושב/ת שאפשר לסמוך על אנשים או שצריכים להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך/ת: 2-1); הזדהות עם ישראל: באיזו מידה את/ה מרגיש/ה את עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיניה (מרגיש/ה חלק: 2-1); התנגדות ל אלימות: בשום מצב אין להצדיק שימוש באלימות לשם השגת מטרות פוליטיות: (מסכים/ה: 3-4).

תרשים 15

קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט המוסדי, 2003–2008*
ציון גבוה = ביטוי עמדות התואמות נורמות דמוקרטיות (באחוזים)

* השאלות שלגביהן שוקללו המדדים מופיעות בהערה שמתחת לתרשים 14 לעיל.

להיגד זה (התנגדות או תמיכה). בקרב המסכימים והמסכימים בהחלט עם היגד זה נמצאים 77% מהחילונים, 45% מהמסורתיים, 27% מהדתיים ו-7% מהחרדים. זו ירידה חדה מאוד, אחרי שנים אחדות של יציבות יחסית. אחת הסיבות לכך יכולה להיות דווקא הסתייגותם של החילונים מהיגד זה: 23% מקרבם אינם מסכימים לכך.

יש לציין כי מבחינת קיום העמדות הדמוקרטיות, הצורך בשוויון זכויות לכול הוא היגד המקובל על הכול (או לפחות על הרוב), אך בחינה מעמיקה מלמדת על תמיכה של כמחצית מהנשאלים בזכויות מוגדרות. כלומר, באופן כללי הרוב רוצה שוויון זכויות לכול למרות הסתירה בין רצונותיו לבין המציאות.

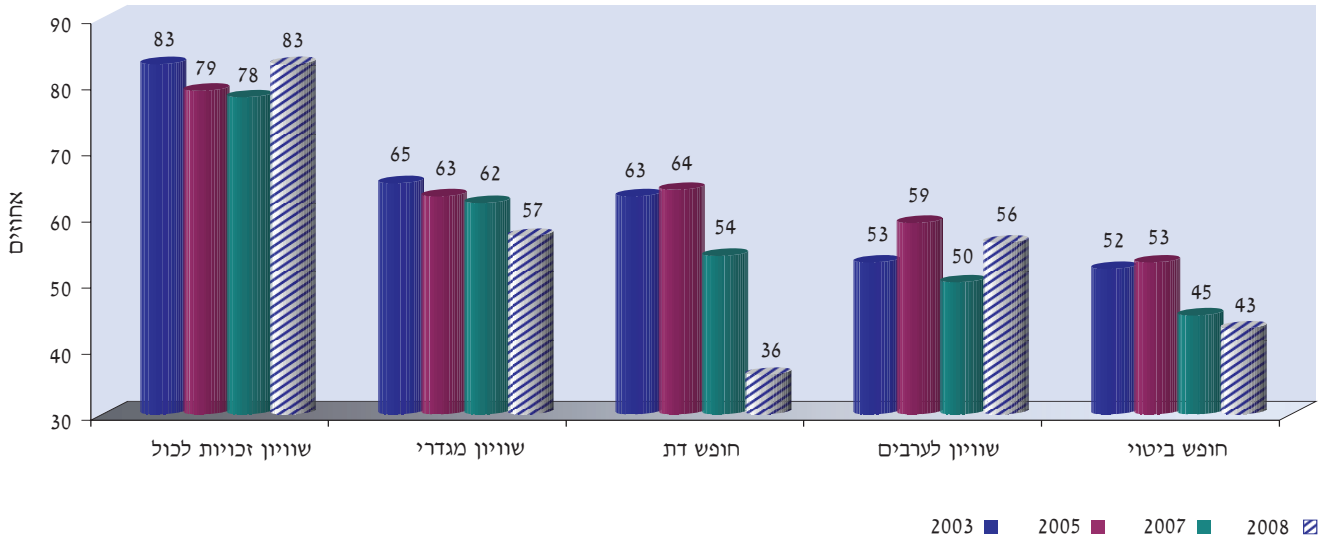
(ב) קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות, 2003–2008

בהיבט הזכויות ניכרת לאורך השנים יציבות בעמדות הדמוקרטיות. בשנת 2007 נרשמו הנתונים הנמוכים ביותר (ביחס לשנים הקודמות לה) בכל אחד מממדי הזכויות. ב-2008 חלה ירידה של ממש בשיעור הנשאלים הסבורים שיש לשמור על חופש הדת (מגמה שהחלה בשנת 2007). לעומת זאת חלה עלייה בשיעור המצדדים בשוויון לערבים, וכפועל יוצא – בשוויון זכויות לכול (תרשים 16 להלן).

הירידה הגדולה ביותר בהיבט הזכויות נמצאה בממד חופש הדת. השאלה שנבחנה הייתה זו: 'האם יש לתת לכל זוג להתחתן בכל דרך שיבחר?'. נמצא קשר ברור בין ההגדרה העצמית למידת הדתיות העצמית לבין היחס

תרשים 16

קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות, 2003-2008*
 ציון גבוה = ביטוי עמדות התואמות נורמות דמוקרטיות (באחוזים)

* השאלות שלגביהן שוקללו המדדים מופיעות בהערה שמתחת לתרשים 14 לעיל.

מלחמת לבנון השנייה, ואפשר לשער שעובדה זו השפיעה על הלך הרוח בציבור. ככלל, בהיבט זה נרשמה מגמה לא חיובית: ירידה גם בהתנגדות לאלימות ומידה נמוכה מאוד של אמון חברתי בישראל.

4. ממצאים נבחרים

(א) הלכי הרוח של הציבור

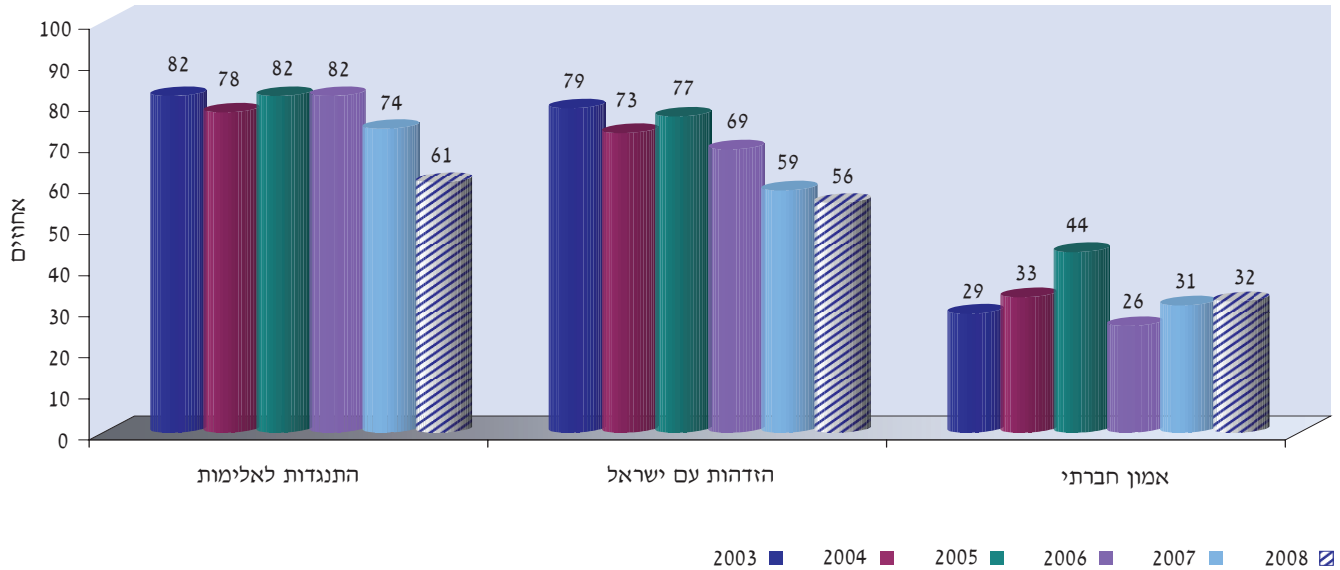
סקר הדמוקרטיה 2007 נערך בפברואר של אותה שנה, כחצי שנה לאחר מלחמת לבנון השנייה. דוח הביניים של ועדת וינוגרד – ועדת הבדיקה הממשלתית שהוקמה בעקבות המלחמה – התפרסם באפריל 2007, כחודשיים לאחר עריכת הסקר הזה. סקר הדמוקרטיה 2008 נערך בינואר השנה, כשבועיים לפני פרסום הדוח המלא של ועדת וינוגרד.⁴³

(ג) עמדות דמוקרטיות בהיבט היציבות, 2003-2008

בבדיקת קיומן של עמדות דמוקרטיות בהיבט היציבות עולה שונות רבה מאוד בין שלושת האינדיקטורים המודדים אותו. האמון החברתי היה ונשאר נמוך, ההזדהות עם ישראל נמצאת במגמת ירידה, ובהתנגדות לאלימות נרשמה ירידה תלולה ביחס לשנים האחרונות. מעניין לראות כי בשנה האחרונה חלה ירידה תלולה בשיעור הנשאלים שהביעו הזדהות עם ישראל. אפשר שההסבר לכך טמון במצב הביטחוני הקשה ששורר בשנה האחרונה, וכן בעריכת הסקר בשנה שעברה בצל מלחמה, מה שהביא לירידה גדולה ונמשכת בהזדהות עם ישראל. יש לציין כי הסקר נערך כשבועיים לפני הגשת הדוח הסופי של ועדת וינוגרד שחקרה את אירועי

תרשים 17

קיום עמדות דמוקרטיות בהיבט היציבות, 2003–2008*
ציון גבוה = ביטוי עמדות התואמות נורמות דמוקרטיות (באחוזים)

* השאלות שלגביהן שוקללו המדדים מופיעות בפירוט בהערה שמתחת לתרשים 14 לעיל.

שנת 1993 – שנת הסכמי אוסלו – כשנדמה היה כי אכן יש אופק חדש להסדר קבע עם הפלסטינים. בשנה זו טענו כמחצית הנשאלים (49%) שמצב רוחם טוב, ו-84% סברו כי יוכלו להסתגל למצב הקיים. בראשית שנת 2007, כחצי שנה לאחר מלחמת לבנון השנייה, השיבו 79% כי יוכלו להסתגל למצב הקיים, אף כי רק 15% הגדירו את מצב המדינה באופן כללי טוב או טוב מאוד. בשנת 2008 טענו 82% שיוכלו להסתגל למצב הקיים, ורק 27% סברו שמצב המדינה באופן כללי טוב או טוב מאוד.

בקרבת האוכלוסייה הערבית התוצאות שונות: 62% מהנשאלים השיבו כי מצב רוחם בימים אלו טוב כל הזמן או רוב הזמן, 72% טענו כי יוכלו להסתגל למצב הקיים, ו-39% סברו שמצב המדינה באופן כללי טוב או טוב מאוד.

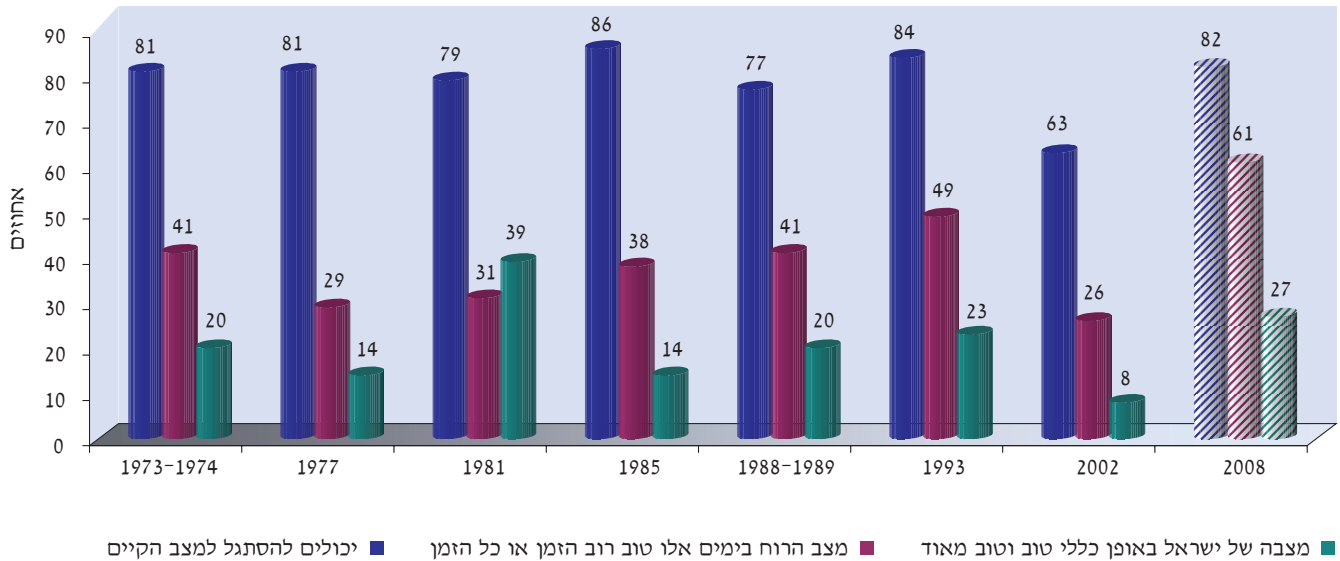
בסקר הוצגו שאלות שמטרתן לבדוק את הלכי הרוח של הציבור הישראלי: 'מה מצבה של ישראל באופן כללי?', 'האם את/ה מודאג/ת בימים אלו?', 'האם את/ה חושב/ת שתוכל/י להסתגל למצב הקיים?'. שילוב של הערכות הציבור היהודי בשלוש שאלות אלו מצביע לאורך השנים על תופעה מעניינת: קיים פער בין תפיסת הציבור את מצבו האישי ובין תפיסתו את מצב המדינה. במילים אחרות, המצב הפרטיקולרי אינו עולה בקנה אחד עם התחושה הכללית לגבי מצב המדינה (תרשים 18 להלן).

השאלה 'האם תוכל/י להסתגל למצב הקיים?' מעלה נתונים נוספים. בכל השנים שנבדקו טען רוב רובה של האוכלוסייה היהודית שהוא יוכל להסתגל למצב הקיים, יהיה אשר יהיה. אין בכך פלא כאשר מסתכלים על נתוני

תרשים 18

תחושה אישית בהתחשב במצב הקיים, 1973–2008*

'מצב הרוח שלך בימים אלו': טוב כל הזמן או רוב הזמן
'האם תוכל להסתגל למצב הקיים?': כן
'מצבה של ישראל באופן כללי': טוב וטוב מאוד
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

* השנים 1973 ו-1974 והשנים 1988 ו-1989 מובאות יחד משום שלא כל השאלות שהנתונים מתייחסים אליהן נשאלו באותה שנה. הנתונים לשנת 1973 נאספו בחודשים אוגוסט וספטמבר 1973; הנתונים המתייחסים לשנת 1974 נאספו בחודש אפריל 1974; הנתונים לשנת 1988 נאספו בחודש פברואר 1988; הנתונים לשנת 1989 נאספו בחודשים מאי ויוני 1989.

הצפוי ב-2008 הוא 4.2%⁴⁶. עם זאת אין להתעלם מבעיות רבות – החל בבעיות ביטחון וכלכלה וכלה בבעיות של איכות הסביבה וזכויות עובדים במגזרים מסוימים. זאת ועוד, קצב האירועים החריגים (שאוּלי הפכו כבר לשגרה בישראל, אך אינם נפוצים בכל מדינה מפותחת) מהיר מאין כמוהו, וכמעט לא עובר שבוע שלא מתרחש בו מאורע דרמטי כזה או אחר.

(ב) הערכות הציבור באשר לבעיה החשובה ביותר שעל הממשלה לטפל בה ולאופן הטיפול של הממשלה בבעיות שעל סדר היום

מדינת ישראל מתפקדת ומתנהלת במובנים רבים כדמוקרטיה מפותחת וכחלק מן העולם הראשון. התל"ג לנפש בישראל עומד על כ-25,864 דולר נכון לשנת 2008,⁴⁴ רק 6.6% מאזרחי המדינה מובטלים,⁴⁵ ושיעור הצמיחה

44 ראו http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_en_complete.pdf
 45 ראו www1.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=200820008
 46 ראו www.mof.gov.il/budget2008/pdf/scira_macro.ppt

השבויים והנעדרים וכן הקסאמים בשדרות – מהווים לדעת כ-9% מהאוכלוסייה את הבעיה המרכזית שעל הממשלה לטפל בה.

לסיכום, ניכרת ירידה חדה במקומם של הנושאים הכלכליים ברשימת הבעיות החשובות ביותר שעל הממשלה לטפל בהן (מ-38.4% ב-2003 ל-13.3% ב-2008). מעמדם של נושאי הביטחון נשמר לאורך השנים כבעיות החשובות ביותר שיש לטפל בהן (בשיעור של כ-40% מקרב הנשאלים). גם סך כל נושאי הפנים והחברה תופסים לאורך השנים מקום בולט ברשימת הבעיות החשובות שעל הממשלה לטפל בהן. בשנת 2008 יותר מרבע מהציבור מגדירים אותן כבעיות החשובות ביותר שעל סדר היום. שיעור נמוך של הנשאלים מעריכים את כלל הנושאים המדיניים כחשובים ביותר, וגם מגמה זו נשמרת לאורך השנים.

שאלה אחרת בהקשר זה עוסקת בשביעות הרצון של הציבור מהדרך שבה הממשלה מטפלת בבעיות המעסיקות את המדינה. 82% השיבו כי הממשלה מטפלת בבעיות בדרך לא כל כך טובה או לא טובה, ורק 18% נתנו לממשלה ציון טוב או טוב מאוד. נתונים אלו צריכים לעורר דאגה בקרב היושבים בממשלה.

סקר הדמוקרטיה 2008 בחן את הערכות הציבור באשר לדרך הביצוע של הממשלה בנושאים ספציפיים בתחום הצבאי-הביטחוני, בתחום הכלכלה, בתחום חברתי ובשמירת הסדר הציבורי (תרישים 19 להלן). 28% מהנשאלים סבורים שהממשלה ממלאה את תפקידיה בתחום הכלכלה בדרך טובה או טובה מאוד, 27% השיבו כך על התחום הצבאי-הביטחוני, 19% השיבו כך בעניין השמירה על הסדר הציבורי, ו-15% גרסו שהממשלה ממלאה את תפקידיה בתחום חברתי בדרך טובה או טובה מאוד.

בסקר הדמוקרטיה 2008 הוצגה השאלה הזאת: 'מהי לדעתך הבעיה החשובה ביותר שעל הממשלה לטפל בה?'. התשובות רבות ומגוונות, כ-53 תשובות שונות שהתקבלו מ-1,201 נשאלים. אפשר לסווגן לשלושה היבטים עיקריים: 28% הצביעו על בעיות הביטחון, 12% ציינו את הבעיות הכלכליות, ו-11% הפנו את האצבע לנושאי החינוך (לוח 3 להלן).

מתוצאות הסקר נעשה פילוח של עמדות המשיבים על פי שפת הריאיון, המעידה על מוצאם: צברים (עברית), עולים ממדינות חבר העמים (רוסית) וערבים (ערבית). רוב הנשאלים שהתראיינו בשפה העברית סברו כי הבעיות הדחופות ביותר שעל הממשלה לטפל בהן הן הבעיות הביטחוניות באופן כללי (27%), החינוך (14%) והקסאמים בשדרות (7%). לעומתם הנשאלים בשפה הרוסית הצביעו בשיעורים גבוהים הרבה יותר (57%) על הבעיות הביטחוניות כבעיות החשובות ביותר שעל הממשלה לטפל בהן. הנשאלים בשפה הערבית סברו כי הבעיות החשובות ביותר שעל הממשלה לטפל בהן הן הכלכלה (19%) והשוויון בין יהודים לערבים (8%).

בהשוואה לשנים הקודמות נראה כי הנושאים שהטרידו ביותר את הציבור בשנים 2003 ו-2005 דומים לאלה המטרידים את הציבור ב-2008, אך אינם זהים. השתנה גם שיעור הנשאלים שהצביעו על הנושאים השונים שעל הממשלה לטפל בהם בראש סדר הקדימויות. הנתון המעניין ביותר בלוח 3 מתייחס דווקא לקטגוריות שלא הופיעו בשנים הקודמות, והשנה הן חלק לא מבוטל מן הבעיות שהציבור סבור שעל הממשלה לעסוק בהן. בעיות אלה, שסווגו תחת הקטגוריה 'אחרים', כוללות טיפול בסטודנטים, בצבא וברשימה ארוכה של נושאים אחרים ושיעורן 15.1% מכלל הבעיות המיוצגות בלוח. עוד שני נושאים שלא הופיעו בעבר –

לוח 3

הבעיה החשובה ביותר שעל הממשלה לטפל בה, 2003–2008 (באחוזים)

הנושא	2003 N = 1227	2005 N = 988	2008 N = 1201
ביטחון (כללי)	34.8	12.7	27.6
הבעיה הפלסטינית, עתיד השטחים, ההתנחלויות	5	5.8	1.4
טרור, פיגועים, אנתרופאדה	3.4	2.3	0.4
השבויים והחטופים	-	-	3
בעיית הקסאמים בשדרות	-	-	5.7
תכנית ההתנתקות	-	17.3	0.2
האיום האירני	-	-	0.7
סך הכול נושאים ביטחוניים	43.2	38.1	39
מדיניות חוץ, תהליך השלום (כללי)	6.8	3.9	3.6
הגעה להסדר קבע עם הרשות הפלסטינית	-	1.1	0.5
סך הכול נושאים מדיניים	6.8	7.4	4.1
סך הכול נושאים ביטחוניים ומדיניים	50	45.5	43.1
כלכלה (כללי)	34.1	13	11.6
צמצום האבטלה, הבטחת תעסוקה, מניעת פיטורים	4	5.6	1.5
יציבות כלכלית, צמיחה, העלאת רמת החיים	0.3	0.7	0.2
סך הכול נושאים כלכליים	38.4	32	13.3
פנים, חברה (כללי)	5.4	7	7.7
חינוך, נוער	1.5	6.9	11.1
צמצום פערים, עזרה לחלשים, עוני, רווחה	0.8	6.1	3.1
אלימות בחברה	-	4.1	1.3
זכויות הפרט, שיטת הממשל, תפקוד השלטון	1.2	3.1	1.9
מלחמה בשחיתות, חיזוק שלטון החוק	1.2	2.5	1.9
אחדות העם	0.6	1.5	0.2
תאונות דרכים	0.1	1.5	0.5
בריאות, פנסיה	0.1	0.7	1.2
דת ומדינה	0.3	0.6	0.5
איכות הסביבה	0.2	0.2	0.1
סך הכול נושאי פנים וחברה	11.4	34.2	28.5
סך הכול נושאים כלכליים ונושאי פנים וחברה	49.8	66.2	41.8
אחרים	0.1	2.2	15.1

ליצור, או למצער לשמר, מדינה הפועלת לשיעור רצונם של האזרחים. מגמה מדאיגה אף יותר עולה מהניסיון להעריך את דעת הציבור בנוגע למצבה של ישראל באופן כללי: רק 29% מקרב הנשאלים מגדירים את מצבה של ישראל טוב או טוב מאוד, 36% סבורים שמצבה לא כל כך טוב, והשאר (35%) סבורים שהמצב לא טוב או כלל לא טוב.

לסיכום, על פי סקר הדמוקרטיה 2008, הציבור מעריך שמדינת ישראל דמוקרטית פחות משהייתה בעבר. פחתה גם נטיית האזרחים להאמין בעקרונות דמוקרטיים ובנורמות דמוקרטיות ונכונותם לפעול על פיהם. במקצת המדדים נראות מגמות ברורות של ירידה באיכות הדמוקרטיה. אנו למדים זאת מהירידה באמון האזרחים במוסדות המדינה ובתמיכתם בעקרונות העומדים בבסיס הדמוקרטיה. עמדות אלו, בצד חוסר שביעות הרצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית והירידה הגדולה בשיעור האזרחים המגדירים את מצבה של ישראל כטוב, מעידים על מגמה לא חיובית ביחסם של אזרחי ישראל לדמוקרטיה הישראלית.

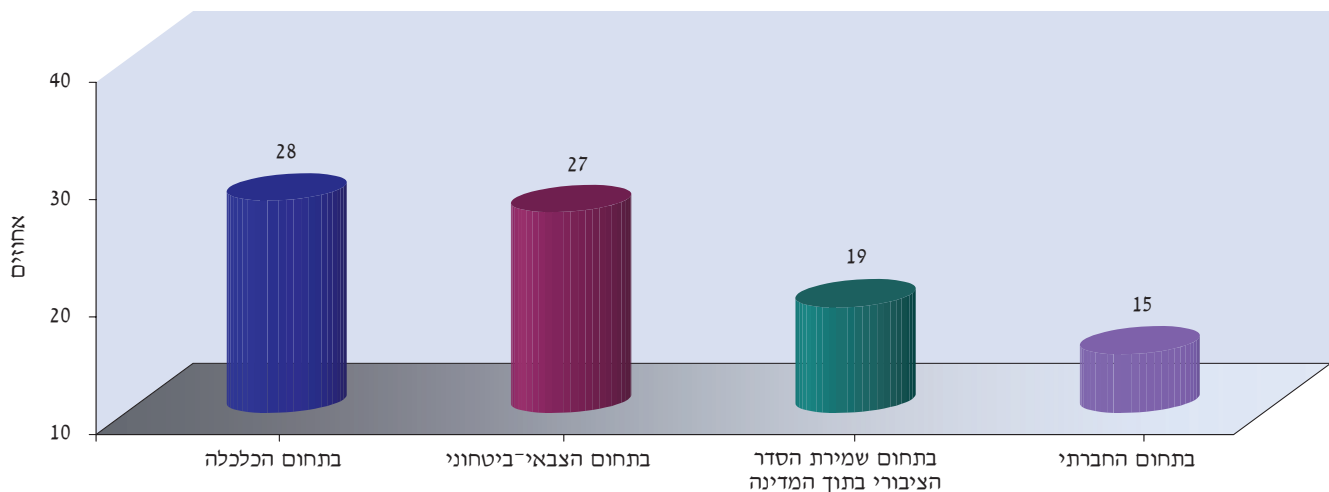
(ג) שביעות רצון מהדמוקרטיה הישראלית

כדי להעריך את מידת שביעות הרצון הכללית של האזרחים מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית הוצגה השאלה הזאת: 'באיזו מידה את/ה מרוצה או לא מרוצה מאופן תפקודה של הדמוקרטיה הישראלית?'. מתרשים 20 להלן, המציג את תשובותיהם של הנשאלים היהודים לאורך זמן, עולה מגמה הולכת וגוברת של חוסר שביעות רצון. יש להניח שהדבר נובע מכמה סיבות, ובכללן תפקוד מוסדות השלטון, המצב הביטחוני, הפערים החברתיים וסיבות אחרות. העובדה שרק 43% מהאזרחים מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה צריכה לעורר דאגה בקרב אזרחי המדינה, ובפרט בקרב מקבלי ההחלטות.

בעשרים השנים האחרונות הביעה לפחות מחצית הציבור היהודי שביעות רצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית, ואילו השנה – שנת 2008 – ניכרת ירידה של ממש בעניין זה. חוסר שביעות הרצון מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית הוא נתון מרכזי שיש לתת עליו את הדעת. במדינה דמוקרטית, שבה מקבלי ההחלטות נבחרים בידי האזרחים, אמורים מקבלי ההחלטות

תרשים 19

הערכות תפקוד הממשלה ממלאה את תפקידיה בדרך טובה או טובה מאוד (באחוזים)

(ד) אחריותיות

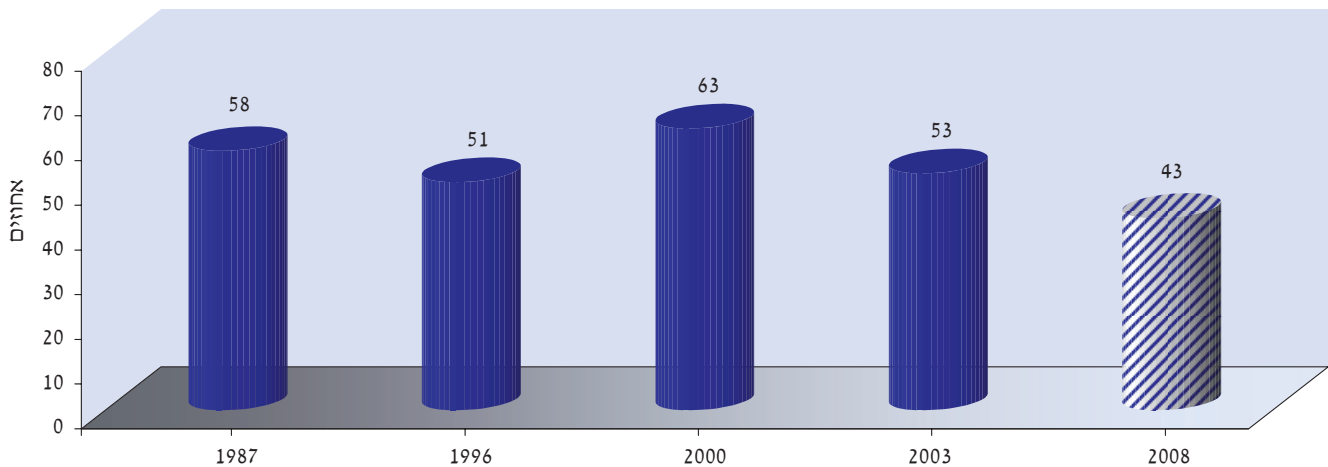
באחריות אינו מתקיים בישראל. כיום מיעוט של 30% בלבד מקרב הציבור היהודי, ו-61% מקרב הציבור הערבי סבורים שהפוליטיקאים נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב. נתון זה מעורר דאגה, משום שאחד העקרונות העומדים בבסיס הדמוקרטיה – גם אם זו דמוקרטיה ייצוגית כמקובל בעולם המודרני – הוא שמקבלי ההחלטות הם נציגיהם של האזרחים שבחרו בהם. נציגים אלו אמורים להתחשב בדעת האזרחים, והאזרחים אמורים להאמין שנציגיהם קשובים למצבם, יהיה אשר יהיה. מציאות שבה רוב גדול של האזרחים חש שהפוליטיקאים אינם מתחשבים בדעתו עלולה להביא לידי ניכור בין האזרחים לבין נציגיהם, וניכור זה עלול לפגוע באיכות הדמוקרטיה. עם זאת יש לומר שמדובר בהערכות של אזרחים, ולא בעובדות המוכיחות שהפוליטיקאים אכן אינם מתחשבים בדעתו של הציבור בישראל. אף על פי כן ההערכות הללו מעידות על תופעה לא חיובית.

סקר הדמוקרטיה בודק מדי שנה את מידת המימוש של עקרון האחריותיות. במסגרת זו נבדקת מידת האמון של האזרחים בכך שהנבחרים פועלים באיקה להעדפותיהם של האזרחים והמידה שבה מקבלי ההחלטות נתפסים כמי שרואים עצמם נושאים באחריות ומחויבים לתפקידם. השאלה שהוצגה היא זו: 'באיזו מידה את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב?'. מן הנתונים עולה כי עקרון האחריותיות במשמעותו העמוקה אינו מתממש (תרשים 21 להלן) וכי נבחרי העם נתפסים בעיני רוב האזרחים כמי שאינם פועלים להגשים את העדפות הציבור. בשנת 2008 השיבו 70% מקרב המדגם היהודי שהם מסכימים או מסכימים בהחלט שפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב, לעומת 39% שטענו כך בשנת 1969. התרשים מגלה אפוא מגמת עלייה בשיעור האזרחים הסוברים שעקרון הנשיאה

תרשים 20

שביעות רצון ממצבה של ישראל, 1987-2008

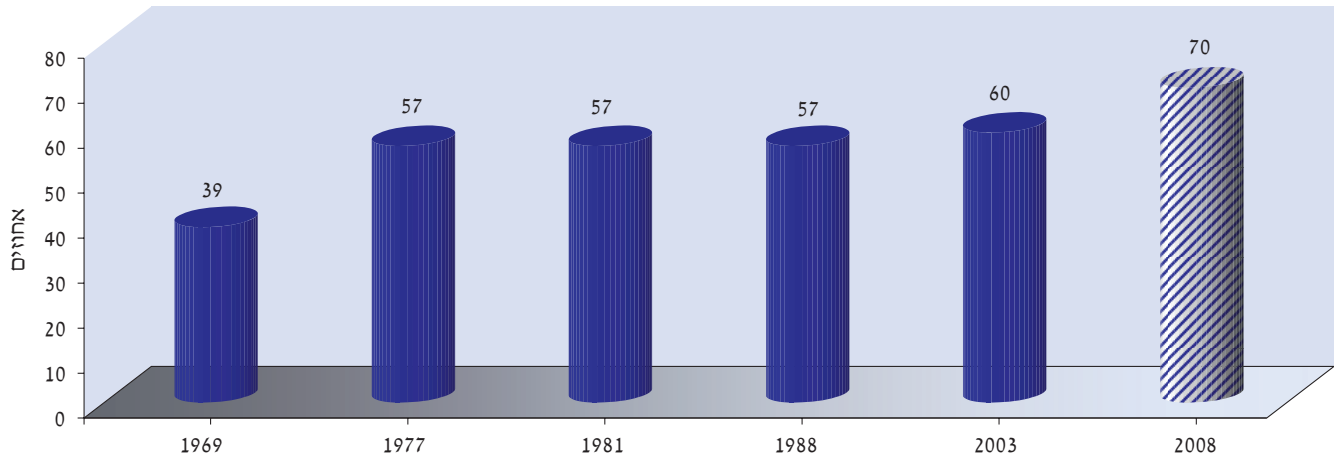
'מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי?': טוב וטוב מאוד (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

תרשים 21

אחריותות בישראל, 1969–2008

**'פוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב'
מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)**

השסע השני בחומרתו הוא השסע החברתי-הכלכלי, המעיד על היחסים בין עשירים לעניים. 81% השיבו כי היחסים הללו הם לא טובים או לא טובים כלל. מעניין לראות שחלה החמרה בעומק השסע בהשוואה לשנת 2003 (אז סברו 75% כי היחסים בין הקבוצות הם לא טובים או לא טובים כלל), ובשנה האחרונה חלה החמרה נוספת בנושא זה.

השסע השלישי בחומרתו הוא בין דתיים לחילונים. בקרב הנשאלים היהודים 61% השיבו כי היחסים בין דתיים ללא דתיים אינם כה טובים או אינם טובים כלל. תמונת היחסים המצטיירת בקרב החילונים שלילית יותר מאז שבקרב הדתיים: 68% מקרב החילונים סבורים שהיחסים לא טובים או לא טובים כלל, ורק 45% מקרב הדתיים חושבים כך.⁴⁸ זה שיפור לעומת שנים קודמות. השסע המדורג רביעי בחומרתו בחברה הישראלית הוא זה שבין עולים לוותיקים. 47% סבורים כי היחסים בין שתי הקבוצות הללו אינם טובים או אינם טובים כלל. מעניין לראות שבשנת 2007 סברו כך 62%, לעומת 51% שסברו כך בשנת 2003. הגיוני לצפות שכלל שיחלוף

(ה) שסעים חברתיים בישראל 2008

כפי שראינו במדד העוסק במתיחות החברתית (בתפיסת מימוש הדמוקרטיה) ובמדד העוסק באמון החברתי (בקיום עמדות דמוקרטיות), ניכר כי השסעים החברתיים בישראל מהווים בעיה הבאה לידי ביטוי בתחומים רבים ומגוונים. בשנה שעברה ייחדנו חלק נרחב ממדד הדמוקרטיה 2007: לכידות בחברה שסועה⁴⁷ לשסעים בישראל. השנה התמקדנו בייחוד שיש בכל אחד מהם. בדקנו את הערכות הציבור באשר ליחסים בין קבוצות בחברה הישראלית בשנת 2008 (תרשים 22 להלן). על פי התשובות, השסע העמוק ביותר והיחסים הגרועים ביותר הם בין ערבים ליהודים: 85% סבורים שהיחסים בין הערבים לבין היהודים הם לא טובים או לא טובים כלל; 72% מקרב הערבים סבורים כי 87% מקרב היהודים. זה השסע הראשון בחומרתו, והוא מעיד על הבעיה הפנימית החמורה ביותר בחברה הישראלית. מעניין לציין ששיעור הערבים הסבורים שהיחסים בין שתי הקבוצות אינם טובים נמוך ב-15% משיעור היהודים שסבורים כך.

47 להרחבה ראו אריאן, אטמור וחדר (לעיל הערה 4), עמ' 49-86.
48 בחישוב נתונים אלו לא נכללו היהודים המגדירים עצמם מסורתיים או חרדים.

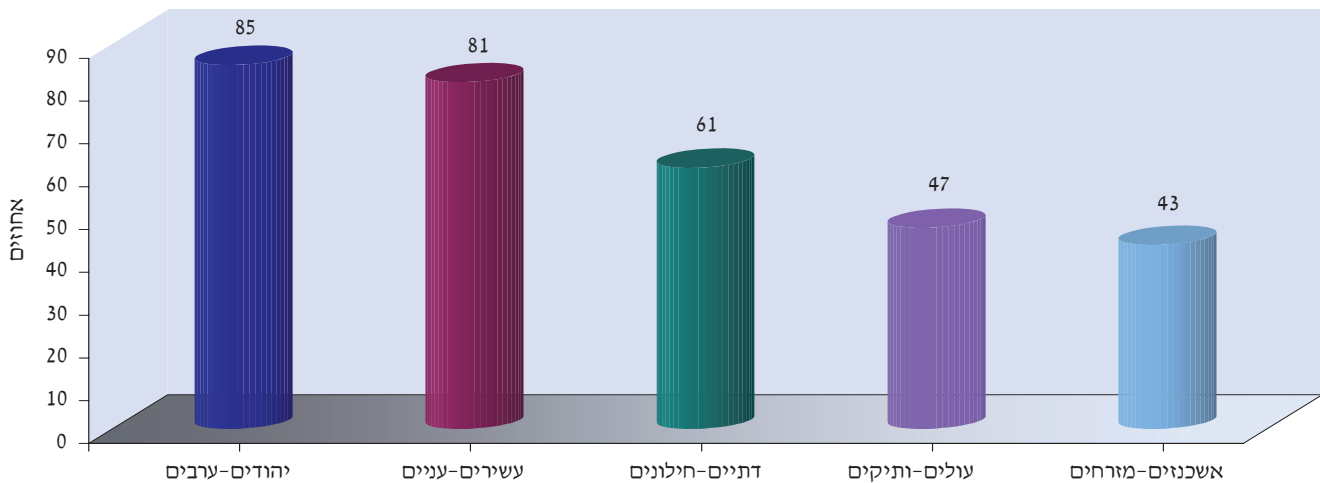
חיובית כלל, בניגוד לציפיות. בפילוח תשובות הנשאלים על פי ארץ המוצא נמצאו הבדלים בקרב מי שסבורים שהיחסים בין אשכנזים למזרחים אינם טובים: מקרב ילידי צפון אפריקה או מי שאביהם נולדו שם, 44% מגדירים את היחסים בין הקבוצות לא טובים; בקרב מי שנולדו במזרח אירופה (כולל יוצאי חבר העמים) או מי שאביהם נולדו במזרח אירופה, 46% מעריכים את היחסים כלא טובים; בקרב ילידי הארץ או מי שאביהם נולדו בישראל, 41% סוברים כי היחסים בין הקבוצות אינם טובים; ובקרב ילידי צפון אמריקה, מערב אירופה או אוסטרליה או שאביהם נולדו שם, 45% מעריכים את היחסים כלא טובים.

הזמן והעולים החדשים ייעשו לוותיקים יצטמצם שסע זה, אך מסקירה של השנים האחרונות נראה כי השסע דווקא מתרחב. רק בשנת 2008, לעומת 2007, אפשר לראות אישוש לטענה זו.

השסע האחרון במדרג השסעים בחברה הישראלית הוא זה שבין אשכנזים למזרחים. 43% מקרב הציבור הישראלי חושבים שהיחסים בין הקבוצות האלו אינם טובים או אינם טובים כלל. יש לציין שגם שסע זה מוערך על ידי למעלה ממחצית הציבור היהודי כשסע רחב. בשנת 1989, לעומת זאת, העריכו 21% מקרב היהודים את היחסים בין אשכנזים למזרחים כלא טובים. כאמור, בסקר הנוכחי המצב שונה בתכלית ומצביע על מגמה לא

תרשים 22

יחסים בין קבוצות בישראל* לא טובים או לא טובים כלל (באחוזים)

* באשר ליחסי יהודים-ערבים ועשירים-עניים המדגם הוא של כלל האוכלוסייה. באשר ליחסי דתיים-חילונים, אשכנזים-מזרחים, עולים-ותיקים - המדגם נעשה בקרב יהודים בלבד.

2008 סברו 30% שיש בישראל די הרבה שחיתות, ו־60% השיבו שיש הרבה שחיתות. בסך הכול מעריכים 90% מהאזרחים כי בישראל יש שחיתות במידה רבה או במידה רבה ביותר. מהתפלגות התשובות להיגד 'כדי להגיע לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת' עולה הסכמה של רוב הנשאלים: 51% מסכימים לו או מסכימים לו בהחלט. זו עלייה מן השנים האחרונות, והיא מלמדת על מגמה לא חיובית בסוגיה זו.

צירוף שלוש השאלות יחד מצייר תמונה לא חיובית של הערכת האזרחים את מידת השחיתות במדינת ישראל. מצב שבו האזרחים מאמינים כי השחיתות רווחת בישראל ככלל, ובפרט רווחת שחיתות פוליטית בקרב נציגי העם ומקבלי ההחלטות, אינו תורם לאיכותה של הדמוקרטיה. עם זאת יש ליכור שאין פירוש הדבר בהכרח שזה המצב בפועל; אלה הן רק תחושותיהם של האזרחים. ובכל זאת – במדינה דמוקרטית, שבה הציבור מאמין כי נבחריו אינם נקיי כפיים, עלול להיווצר מצב כללי של חוסר אמון במערכת ובחוקים שהיא מחוקקת, ומכאן נובעת השלכה על הציות לחוקים אלו.

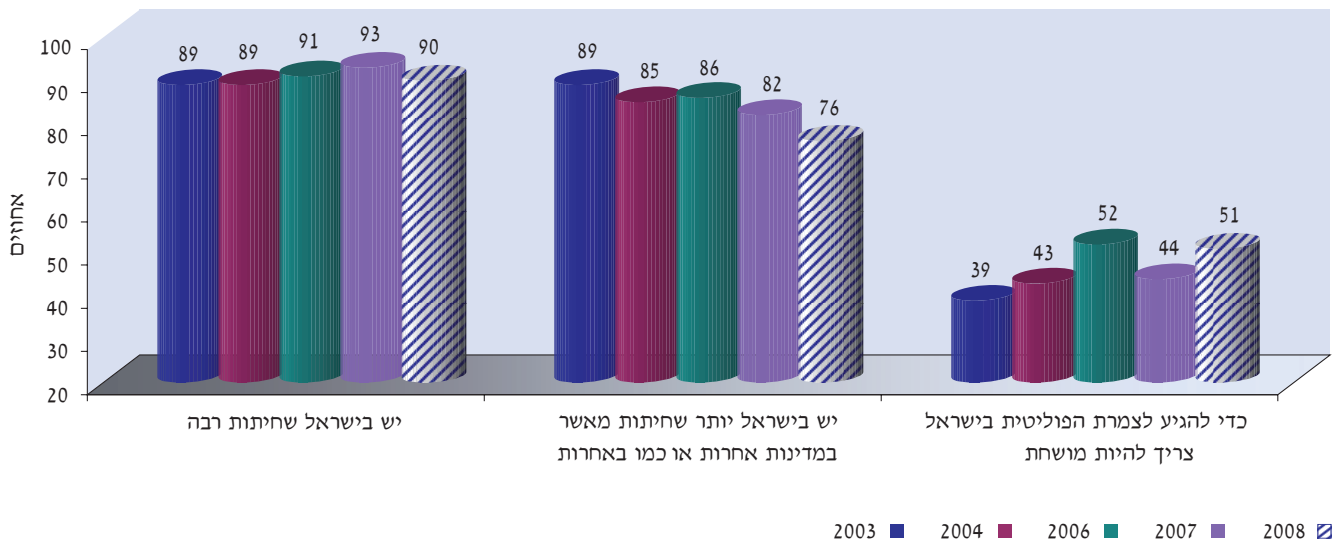
(ו) תפיסת השחיתות

בסקרי הדמוקרטיה מוצגות לאורך השנים שלוש שאלות על הערכת מידת השחיתות בישראל. האחת נוגעת להערכת האזרחים את מידת השחיתות בישראל ביחס למדינת אחרות; השנייה עוסקת בתפיסות האזרחים על עצם קיומה של תופעת השחיתות בישראל; והשלישית בוחנת את מידת ההסכמה להיגד 'כדי להגיע לצמרת הפוליטית את/ה צריך/ה להיות מושחת/ת'. שלוש השאלות הללו יחדיו נותנות תמונה שלמה של הערכת האזרחים את השחיתות במדינת ישראל (תרשים 23).

התשובות על שאלת ההשוואה למדינות אחרות בשש השנים האחרונות מסמנות מגמה מעורבת. מגמה זו אינה מצביעה על שינוי לטובה בהערכת האזרחים את ממדי השחיתות במדינה. בשנת 2008 סברו 76% מהאזרחים שבישראל יש יותר שחיתות משיש במדינות אחרות או כמו במדינות אחרות. בשאלת שכחותה של השחיתות במדינת ישראל אפשר לראות בשש השנים האחרונות שאין שינוי של ממש בשיעור הסוברים כי יש בישראל די הרבה שחיתות או הרבה שחיתות. בשנת

תרשים 23

תפיסת השחיתות בישראל, 2003–2008 (באחוזים)

(ז) אמון במוסדות

למידת אמון נמוכה מאוד, בהתאמה למגמות הירידה במידת האמון במוסדות אלה לאורך השנים. יש לשער כי חוסר שביעות הרצון מן המוסדות הללו נובע מן התחושה שהאישים המכהנים בהם בתפקידי מפתח אינם מתאימים. התחושות הקשות כלפי ההנהגה ומוסדות אחרים מתורגמות לחוסר אמון בהם, כפי שאפשר לראות מהתרשימים שלהלן.

נוסף על השאלות הללו נשאלו שאלות הנוגעות למידת האמון שרוחש הציבור לרמטכ"ל וליועץ המשפטי לממשלה. ביחס לשנה הקודמת (2007) זכה השנה הרמטכ"ל ליותר אמון (61% לעומת 52% בשנת 2007). יש לציין כי בעת קיום הסקר בשנת 2007 התפטר הרמטכ"ל דן חלוץ, ובמקומו מונה הרמטכ"ל הנוכחי, גבי אשכנזי. גם מצבו של היועץ המשפטי לממשלה סבך: מן הסקר עולה כי 64% אינם רוחשים לו אמון, לעומת 36% שרוחשים לו אמון. זה נתון חשוב מאוד, מאחר שהיועץ המשפטי לממשלה קובע, בין השאר, את מי צריך להעמיד לדין (העמדה לדין יכולה לגרום לעומד לדין לעזוב את תפקידו).

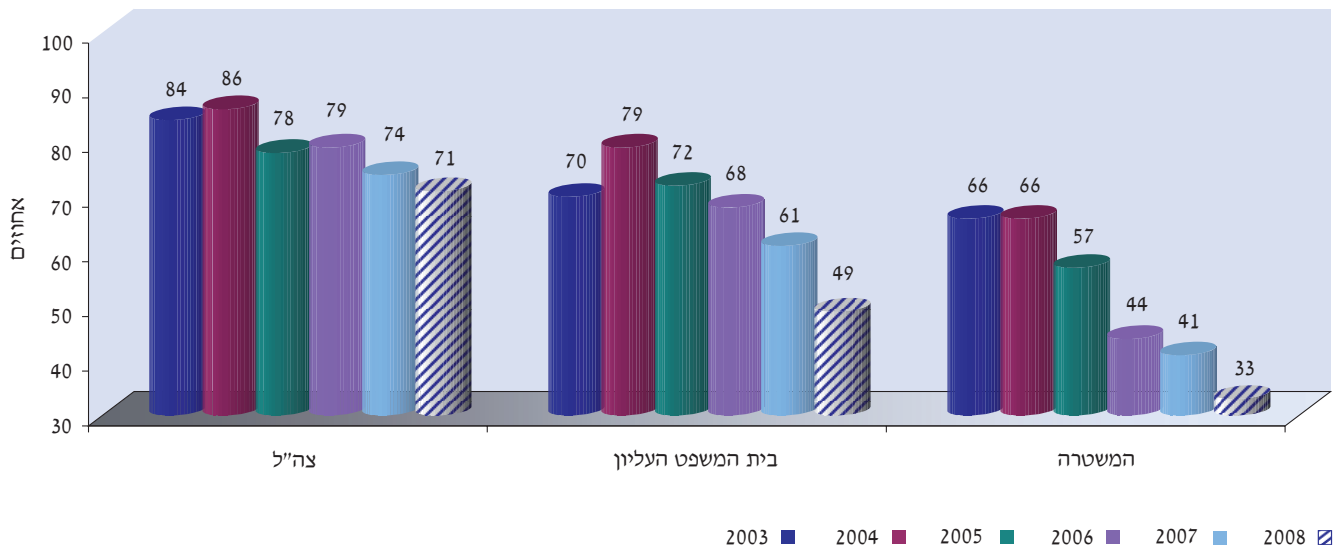
אחד המדדים החשובים ביותר להערכת היציבות והלכידות של הדמוקרטיה הישראלית נוגע למידת האמון שרוחש הציבור למוסדות מרכזיים. כמדי שנה בשנה עומדים להערכה חמישה מוסדות ושני נושאי תפקידים: נשיא המדינה, ראש הממשלה, צה"ל, בית המשפט העליון, המשטרה, הכנסת והמפלגות (תרשימים 25 ו-26 להלן). בשנת 2008 אנו מבחינים במגמת ירידה כללית באמון לעומת השנים הקודמות. אף על פי כן חלה עלייה של ממש במידת האמון שרוחש הציבור לנשיא המדינה. יש לשער כי הנתונים קשורים לאופן שבו פינה משה קצב את משכן נשיאי ישראל על רקע הפרשות שבהן היה מעורב. כן חלה ירידה במידת האמון שנתן הציבור בראש הממשלה. יש להניח שנתונים אלה מושפעים מאוד מדוח וינוגרד שפורסם בינואר 2008 ומצא את הדרג המדיני נושא באחריות לחלק מהטעויות במלחמת לבנון השנייה. גם מידת האמון בצה"ל ובבית המשפט העליון ירדה מאוד. בנוסף ניכרת מגמת ירידה דרמטית במידת האמון במשטרה. המפלגות והכנסת זוכות

תרשימים 24

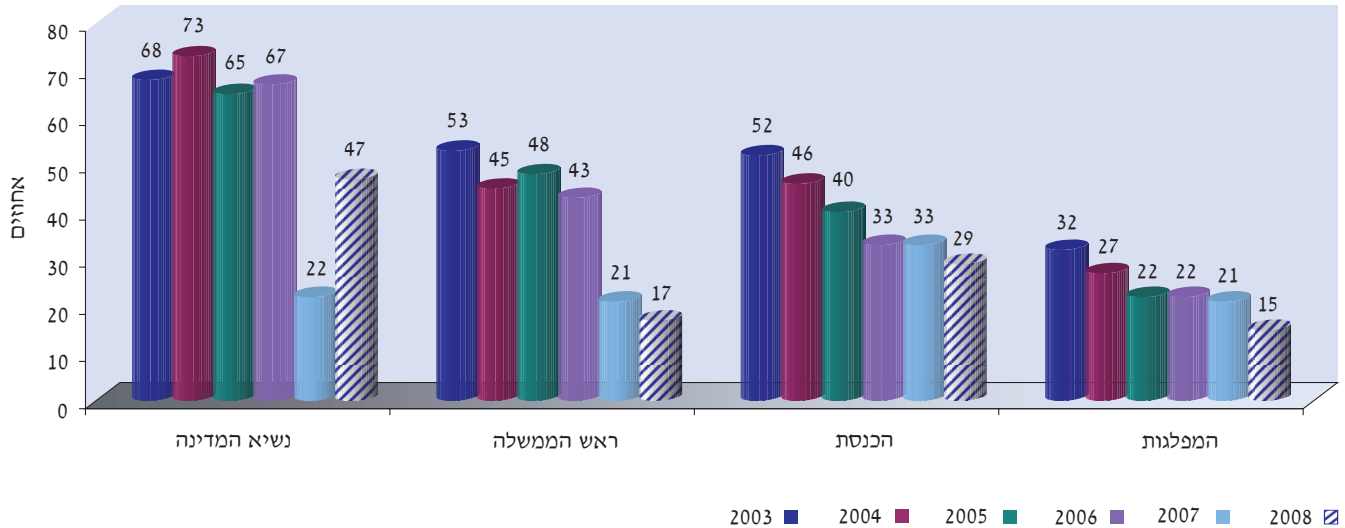
אמון במוסדות מרכזיים: נשיא המדינה, ראש הממשלה, הכנסת והמפלגות, 2003-2008

'באיזו מידה את/ה נותן/ת אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים?'

במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, בית המשפט העליון והמשטרה, 2008-2003
'באיזו מידה את/ה נותן/ת אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים?'
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

לתקשורת 36% מהציבור את הציון הטוב ביותר, וזה המשך תהליך של התחזקות התקשורת בעיני הציבור בשנים האחרונות. הקפיצה הגדולה הייתה בין שנת 2006 לשנת 2007, אז נרשמה עלייה משמעותית של 9% (מ-25% ל-34%) בשיעור המדרגים את התקשורת כשומרת הטובה ביותר של הדמוקרטיה הישראלית. עם זה מידת האמון שהתקשורת זוכה לה אינה גבוהה במיוחד ועומדת השנה על 37%. יש כאן פרדוקס: מצד אחד הציבור ניזון מהתקשורת ועל בסיס מסריה הוא מגבש את דעותיו בנושאים העומדים על סדר היום, ומצד שני מידת האמון שהיא זוכה לה אינה גבוהה. מכאן שהתקשורת אמנם סופגת ביקורת רבה, אך בכל זאת היא עדיין נחשבת בעיני הציבור למוסד ששומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית.

גם בין המקומות השלישי והרביעי במדרג המוסדות ששומרים על הדמוקרטיה נרשם מהפך: ראש הממשלה, שדורג בעבר דרך קבע במקום השלישי, מדורג בשנת 2008 במקום הרביעי והאחרון, אף שלא נרשם שינוי בהערכות הציבור כלפיו – 13% (שיעור דומה מאוד לזה של השנה שעברה). לעומת זאת המוסד שזכה בשנים האחרונות להערכה הנמוכה ביותר בדירוג המוסדות ששומרים על

(ח) שמירה על הדמוקרטיה

בסקר הדמוקרטיה 2008, כמו בסקרי הדמוקרטיה בחמש השנים שקדמו לו, נשאלה השאלה הזאת: 'מי, לדעתך, שומר כיום בצורה הטובה ביותר על הדמוקרטיה הישראלית?'. והשנה – מהפך: את מקומו של בית המשפט העליון כמוסד שלהערכת הציבור שומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית תופסת השנה התקשורת. בשנת 2003 סברו 42% כי בית המשפט העליון הוא המוסד ששומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית, בשנת 2004 סברו כך 47%, בשנת 2005 – 48%, ובשנת 2006 – 47%. בשנת 2007 חלה ירידה של 8% ורק 39% מהציבור דירגו את בית המשפט העליון כמוסד ששומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה. בשנת 2008 חלה ירידה נוספת – ל-35%. לראשונה מאז נשאלה שאלה זו (ב-2003) בית המשפט העליון מדורג כמוסד השני, ולא הראשון, ששומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית (תרשים 26 להלן).

כאמור, התקשורת היא המוסד המדורג השנה על ידי הציבור – בפעם הראשונה – במקום הראשון כשומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה. בשנת 2008 נתנו

בבואה של הציבור עצמו. כלומר, הציבור מעריך פחות את בחירותיו ויותר את אנשי המקצוע ואת הממונים – שלעתים נבחרים או ממונים בידי הנבחרים עצמם.

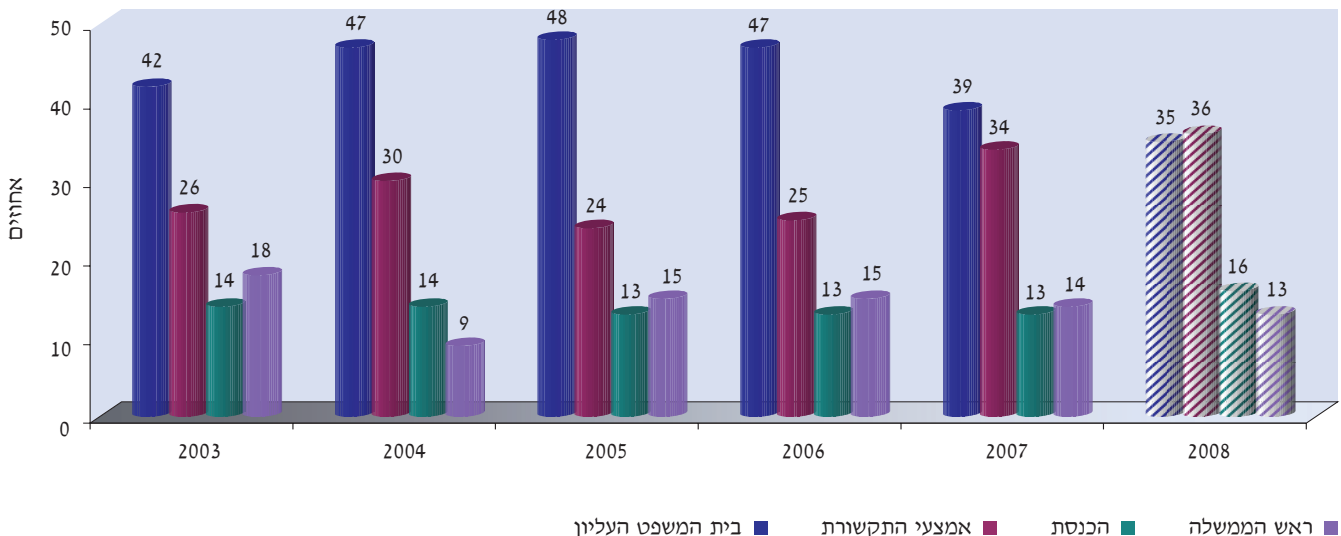
(ט) גאווה בישראליות, הרצון לחיות בישראל בטווח הרחוק ומידת האמונה בקיום המדינה בעתיד

בצד הנתונים המורים על מתחים ושסעים חברתיים ישנם מדדים המלמדים על תחושת שייכות לישראל, על גאווה ורצון לחיות בה ועל אמונה בקיום המדינה בעתיד. על השאלה 'עד כמה את/ה גאה בהיותך ישראלי/ת?' השיבו 80% בחיוב (54% גאים מאוד ו-26% גאים למדי). 20% הנותרים אינם כה גאים בהיותם ישראלים או אינם גאים כלל. בקרב היהודים 85% גאים בהיותם ישראלים, לעומת 42% בקרב הערבים. נציין עוד כי גאים בישראליותם 84% מקרב החילונים, 90% מהמסורתיים, 89% מקרב מי שהגדירו עצמם דתיים ו-66% מקרב החרדים. פערים נמצאו בין מעמדות חברתיים: 79% מקרב מי שרואים עצמם שייכים למעמד הגבוה או למעמד הבינוני-הגבוה גאים בהיותם ישראלים, לעומת 76% מקרב המשייכים עצמם למעמד הבינוני או למעמד הנמוך.

הדמוקרטיה – הכנסת – עלה השנה למקום השלישי: בשנת 2008 דירגו את הכנסת 16% מהציבור כמוסד ששומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית, לעומת שיעורי תמיכה יציבים אך קטנים של 14%-13% בחמש השנים הקודמות (2003-2007). מדובר בעלייה של 3%-4% שאין להקל בה ראש, שכן יש בה עלייה של רבע מהמדרגים את הכנסת ככזאת (תרשים 26). על אף השינויים בסדר הדירוג של המוסדות ששומרים על הדמוקרטיה בשנת 2008, המעניין אינו שינוי הדירוג אלא דווקא העובדה שהמוסדות שאינם נבחרים נתפסים על ידי הציבור כשומרים על הדמוקרטיה, ואף זוכים מהציבור לתואר 'שומרי הדמוקרטיה'. לעומת זה רק שיעור קטן בלבד מהציבור רואה במוסדות הנבחרים, במישרין או בעקיפין, את שומרי הדמוקרטיה. הגופים המקצועיים נוצרו כדי לבקר ולבחון את הגופים הנבחרים, שתפקידם להחליט ולקבוע מדיניות. מהסקרים עולה שהציבור מאמין כי נבחריו שומרים פחות על הדמוקרטיה מעובדי השירות הציבורי ואנשי התקשורת. ייתכן שאנשי מקצוע שתפקידם לבקר את הגופים הנבחרים נתפסים כאמינים יותר, ישרים ומקצועיים, ועל כן רואים בהם את שומרי הדמוקרטיה האובייקטיביים מבחון. ואולם הן מוסד הכנסת הן ראש הממשלה הם נבחרים הציבור, ולפיכך הם מעין

תרשים 26

שמירה על הדמוקרטיה הישראלית, 2003-2008
'המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית' (באחוזים)

(י) תרומה למדינה כקהילה

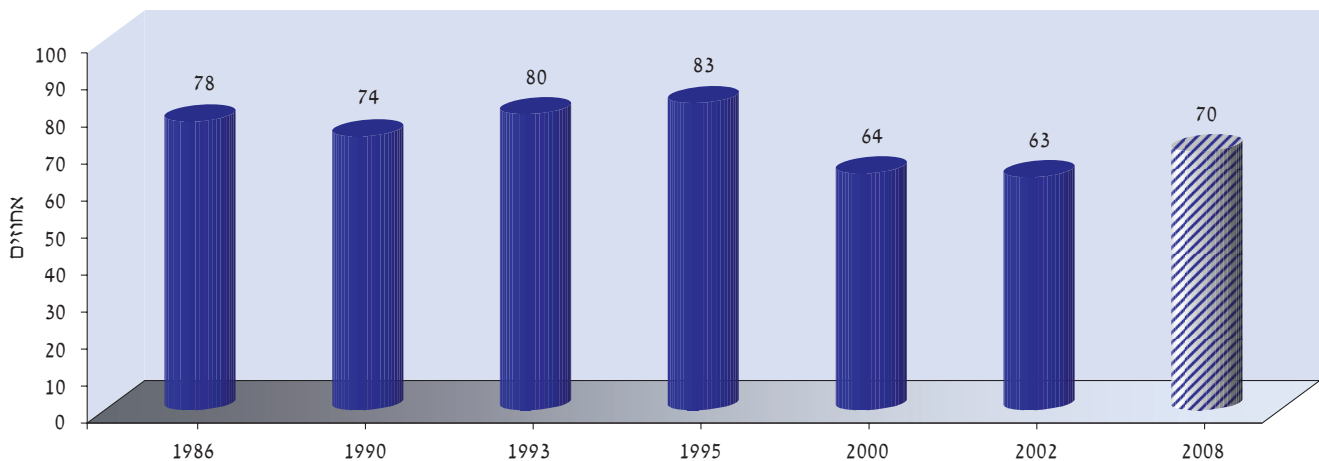
אחת התכונות החשובות ביותר במדינה דמוקרטית הנתונה במצב לחימה מתמשך היא נכונותם של האזרחים להתגייס למען המדינה ולתרום לחברה. לפיכך נשאלו בסקר הדמוקרטיה 2008 כמה שאלות בנושא זה: שתיים עסקו בחשיבות האינטרסים של הפרט ושל המדינה – האחת מצד המנהיגים והאחרת מצד האזרחים. מעניין לגלות כי בקרב הציבור הישראלי כולו שיעור שווה של נשאלים (25%) סבור כי האינטרסים של המדינה חשובים בהרבה מהאינטרסים האישיים, הן לאזרחים הן למנהיגים. הנתון הפחות מעודד הוא שלמעלה ממחצית האזרחים (52%) סבורים כי למנהיגים עצמם חשובים יותר האינטרסים שלהם משחשובים להם האינטרסים של הציבור כולו. תשובה זו עולה בקנה אחד עם הערכת מרבית האזרחים (71%) שהפוליטיקאים כיום טובים פחות מהפוליטיקאים בימים עברו. נוסף על כך 69% מן הציבור סבורים כי צריך (בדרך כלל או תמיד) לגלות חשדנות כלפי הזולת. מן הנתונים הללו לא עולה תחושה של סולידריות וגם

יותר משהישראלים גאים באזרחותם, הם רוצים לחיות בישראל ומשוכנעים בכוננתם לעשות כן בעתיד. משנת 1986 ואילך מוצגת בסקרים השאלה הזאת: 'האם את/ה רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?'. בתרשים 27 מוצגים נתוני התשובה 'משוכנע/ת שרוצה'. בשנת 2008 השיבו 65% מקרב כלל המדגם שהם משוכנעים בכך שהם רוצים לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 18% רוצים אך אינם משוכנעים, ו-5% משוכנעים שאינם רוצים בכך. זו ירידה בשיעור המשוכנעים שהם רוצים לחיות בארץ בהשוואה לעשרים השנים האחרונות. ואולם חרף המצב הביטחוני הקשה, המצב הכלכלי והחברתי הסבוך והבעיות הרבות, רוב הציבור מביע רצון להתגורר בישראל.

בסקר הוצגה גם שאלה בעניין הערכת האזרחים את כושר עמידותה של מדינת ישראל והמשך קיומה בעתיד. רוב גדול (78%) סבור במידה מסוימת או במידה רבה או במידה רבה מאוד שמדינת ישראל תמשיך להתקיים חרף הקשיים והמשברים. שיעור זה נמוך ב-10% מהנתון שנמצא בשנה הקודמת.

תרשים 27

רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 1986–2008
'האם את/ה רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק' (משוכנע/ת שרוצה)
(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

ומה באשר להתגייסות הציבור למען החברה כולה? השירות הצבאי והנכונות להקרבה – גם הקרבת החיים – הם האינדיקטור הטוב ביותר לבחינת שאלה זו. מהתפלגות תשובות הנשאלים עולה כי 14% היו מתנדבים ליחידה קרבית מובחרת, 18% היו מבקשים לשרת ביחידה קרבית, 32% היו מתגייסים ומשאירים לצה"ל לקבוע את סוג התפקיד שבו ישרתו, 13% היו מתגייסים לצבא אך רק לתפקידים לא קרביים, ו-23% היו עושים מאמצים שלא לשרת כלל. נתונים אלו מתייחסים למדגם מייצג של כלל הציבור הישראלי. בבדיקת אותה השאלה בלא שתי אוכלוסיות אשר לא נוהגות להתגייס לצבא – החרדים והערבים – עולות תוצאות שונות: 16% היו מתנדבים ליחידה קרבית מובחרת, 21% היו מבקשים לשרת כקרביים, 36% היו מתגייסים ומשאירים לצה"ל לקבוע את סוג התפקיד שבו ישרתו, 15% היו מתגייסים לתפקידים לא קרביים, ו-12% היו עושים מאמצים שלא להתגייס כלל. מקרב החרדים השיבו כ-25% שהיו מתגייסים לצה"ל לתפקיד כלשהו.

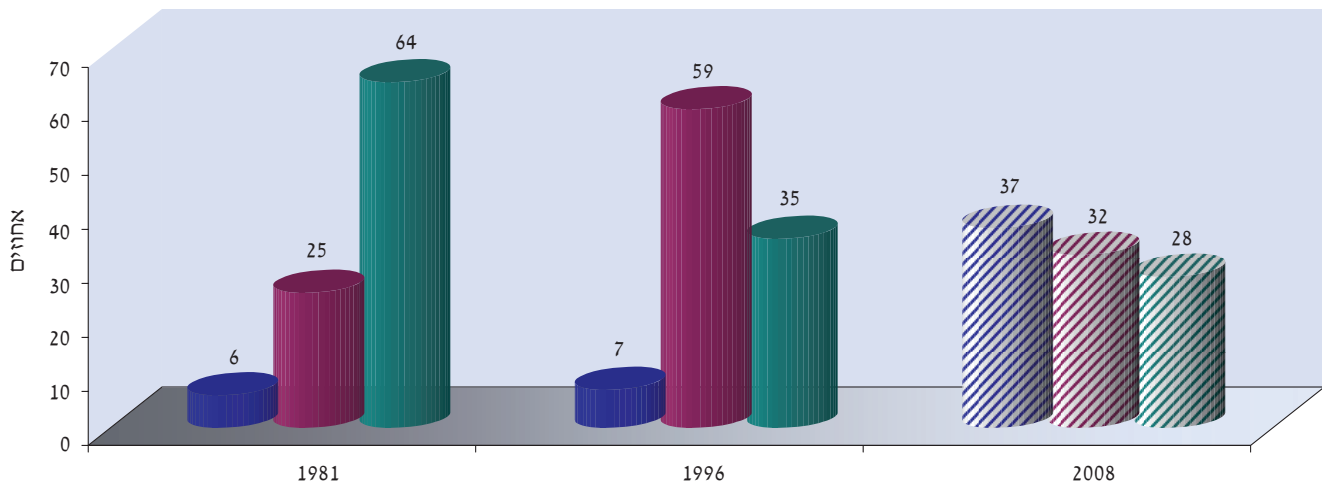
לסיכום, הסקר מלמד שאזרחי ישראל מעריכים את הדמוקרטיה הישראלית, מודעים לבעיות המגוונות המשפיעות על טיבה ואיכותה ורוצים לתרום למדינה ואף לחיות בה.

לא המחשבה שנציגי העם עושים עבודתם נאמנה. תוצאה זו מקרינה על הציבור כולו.

התפלגות התשובות לשאלה 'מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה? מעניינת במיוחד ומעידה על מגמה ברורה לאורך השנים – שיעור היהודים המדגישים את חשיבות האינטרסים של המדינה הולך ויורד (תרשים 28): ב-1981 השיבו 64% שהאינטרסים של המדינה חשובים מענייניו האישיים של הפרט, ב-1996 סברו כך רק 35%. בשנת 2008 נרשמה ירידה נוספת – ל-28%. בד בבד נרשמה עלייה חדה בשיעור המעמידים את האינטרסים של הפרט לפני אלו של המדינה: 6% ב-1981 ו-7% ב-1996, ובעשור האחרון – עלייה דרמטית: בשנת 2008 השיבו 37% מהציבור היהודי כי האינטרסים של הפרט חשובים מהאינטרסים של המדינה. מעניינת גם מגמת התשובות של הנשאלים שהשיבו שהאינטרסים של הפרט והאינטרסים של המדינה חשובים באותה מידה: ב-1981 חשבו כך 25%, ב-1996 – 59%, ובשנת 2008 – 32%. כלל הנתונים האלה מלמדים על שינוי במידת החשיבות שהאזרחים מייחסים לעצמם כפרטים החיים בתוך מדינה לעומת החשיבות שהם מייחסים למדינה כקולקטיב. העלייה בחשיבות האינטרסים הפרטיים מסמנת רפיון בתחושת השותפות.

תרשים 28

מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה? , 1981-2008 (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

■ האינטרסים של הפרט חשובים יותר ■ האינטרסים של המדינה חשובים במידה שווה ■ האינטרסים של המדינה חשובים יותר

חלק שני

החברה האזרחית כ'הוראת שעה'

בעת הזאת הרוב רואה בה גורם חשוב והכרחי, אך רק כ'הוראת שעה', בשל מחדלי המערכת הפוליטית ונסיגת המדינה וביצועיה הכושלים – בעיקר בתחומי הכלכלה, החברה והשמירה על הסדר הציבורי. במילים אחרות, **החברה האזרחית אינה נתפסת היום בעיני הציבור בארץ כיסוד מוסד של הדמוקרטיה**, שיעודו הקבוע לשמש גוף שלישי, מאזן, לצד המדינה מזה והשוק הכלכלי מזה. אדרבה, הציבור הישראלי סבור כי ב'עולם אידאלי' המדינה, ולא החברה האזרחית, היא בררת המחדל והיא זו שאמורה 'לנהל את העניינים' ולתת לאזרחיה את מלוא מגוון השירותים החברתיים והאחרים.

תובנות אלה, המבוססות על הנתונים שנציג בהרחבה להלן, קוראות – הן לקברניטי המערכת הפוליטית הן לפעילי החברה האזרחית – לחשיבה מחודשת על תפקידם, על תפקודם ועל מערכת היחסים בינם לבין עצמם ובינם לבין כלל הציבור. גם חסידי ההפרטה למיניהם צריכים להיות מודעים לכך שהרוב בישראל אינו מעוניין בכלכלת שוק חופשי למהדרין או בחברה המתנהלת בעיקר במסגרות קהילתניות ושהרוב מוכן לקבל שירותים ברמה טובה פחות מאלה שמספקים כיום – לעתים בתשלום (ארגונים עסקיים) ובדרך כלל בהתנדבות (ארגונים חוץ-ממשלתיים; NGOs) – ובלבד שהמדינה תפרוש עליהם מחדש את חסותה.

לפיכך העמדנו במרכז **מדד הדמוקרטיה 2008** את החברה האזרחית בישראל. העמדות כלפיה נבחנות בהקשר (ועל רקע) עמדות הציבור כלפי הפוליטיקה בכלל וכלפי המערכת הפוליטית הממסדית בפרט. כל זה בהתייחס לעמדות ולהשקפות הפוליטיות של המרואיינים וכן למאפיינים החברתיים-דמוגרפיים, בכללם מיקומם – על פי הגדרתם העצמית – במרכז החברה הישראלית, בקרבת המרכז, או בריחוק כזה או אחר ממנו.⁴⁹

חלק זה של הספר יצביע על שני ממצאים עיקריים, העולים מן הנתונים שנציג להלן. הממצא הראשון הוא שהחברה הישראלית – חרף השסעים והפילוגים החברתיים, הכלכליים והפוליטיים המאפיינים אותה כיום – מציגה דפוס ברור של 'התכנסות', החוּץ קבוצות ומגזרים. אולם התכנסות זו אינה סביב הדגל, אלא סביב תחושה ותודעה של **משבר משילות** וסביב הסכמה רחבה בנוגע לליקויים חמורים בתפקוד המערכת הפוליטית. ייתכן כי דווקא התכנסות זו הביאה לשיפור מה בתחושת הלכידות ולצמצום המתחים בין קבוצות בחברה, שהוזכרו בחלק הראשון של הספר. תחושת משבר המשילות, המלווה ברמה גבוהה מאוד של אי-אמון במוסדות הפוליטיים המרכזיים, מביאה להתפתחות תודעה של 'אנטי-פוליטיקה'. ביסודה של תודעה זו עומדת ההכרה הרווחת שהמערכת הפוליטית הממסדית הנוכחית והפוליטיקאים דהיום 'אינם ראויים' מן הבחינה המוסרית ומבחינת תפקודם כאחד. ואולם האנטי-פוליטיקה הזו אינה עקרונית במובן זה שגם כיום – חרף התסכול, הכעס והזלזול כלפי נבחר הציבור וכן הסלידה מן הפוליטיקה כמערכת של מבנים ותהליכים – הציבור בישראל, ברובו הגדול, עדיין נושא עיניים אל המדינה ומצפה ממנה, ולא משום גוף אחר – בכלל זה החברה האזרחית – להיות הגורם המכתיב והמכוון בענייני מדיניות, חברה וכלכלה ולספק את מלוא מכלול השירותים שהאזרחים זקוקים להם.

הממצא השני הוא שהחברה האזרחית נתפסת היום בציבור כגורם חיובי הרבה יותר מן המערכת הפוליטית הממסדית. הציבור מעריך את תרומתה במתן שירותים מגוונים, אינו מסתייג כלל מקבלת שירותים מארגונים חברתיים, והוא אפילו תורם להם (אם כי רמת ההתנדבות אליהם נמוכה). ואולם הנתונים מרמזים על כך שהציבור הישראלי (עדיין?) לא הפנים את הערך הסגולי של חברה אזרחית.

49 ראו לעניין זה נספח 4 להלן, המסביר את נושא המיקום העצמי על פני הרצף מרכז-פריפריה.

ב. מי במרחב הציבורי?

לחלופין במונחים 'חברה אזרחית' ו'מגזר שלישי', בעוד אחרים מתנגדים לשימוש חלופי כזה. גם כללי הפעולה במרחב זה נזילים מאוד. לפיכך אנו טוענים – וזו כנראה גם עמדת הציבור בישראל – שהחברה האזרחית אינה צלע שלישית במשולש שווה צלעות כביכול, כפי שנוהגים לתאר לעתים בצורה גרפית וקונספטואלית את מערכת הזיקות שבין המדינה, השוק הכלכלי והחברה האזרחית.

יתרה מזו, ההבחנה החדה הרווחת בין שלושת השחקנים האלה היא מלאכותית במידה רבה. שכן למרות השוני המבני והתפקודי וחרף ניגודי האינטרסים ביניהם בתחומים שונים, הגבולות ביניהם חזירים למדי. וכך, ארגוני החברה האזרחית מקבלים חלק לא מבוטל מהכנסותיהם מגופים שלטוניים, אף שלרוב לא יודו בכך בפומבי, בעיקר כדי לבצר את הדימוי האוטונומי וה'נקי' שלהם.⁵¹ לדוגמה, בישראל מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית, שהם ארגוני חברה אזרחית מובהקים, נסמכים על מימון – גם אם לא מספיק – של המדינה. גם מרכזי הסיוע למהגרי עבודה פועלים במקומות שונים בארץ במידה רבה הודות לתמיכת הרשות המקומית, שהיא גוף מדינת. יש מדינות (למשל הולנד) שבהן המדינה מעבירה אפילו תשלומים כגון פנסיות דרך ארגוני החברה האזרחית. חברות כלכליות רבות תומכות גם הן בארגונים של החברה האזרחית, אם על ידי העברה ישירה של כספים ואם על ידי העברת מצרכים, התנדבות מרוכזת וטובין אחרים. קשרים אלה אינם ידועים לרבים, הסבורים שמדובר בשלושה

הניתוח שלהלן מבוסס על ההנחה שבמרחב הציבורי בהקשרו הדמוקרטי קיימת מעין חלוקת עבודה בין שלושה שחקנים עיקריים: **המדינה** (המערכת הפוליטית הממסדית) על מגוון הסוכנויות שלה (למשל משרדי הממשלה, השלטון המקומי, מוסדות הבריאות הממשלתיים ומערכת החינוך הממלכתית); **השוק הכלכלי** על רכיביו השונים (למשל חברות מסחריות, בנקים ומפעלי תעשייה); **והחברה האזרחית**⁵⁰ על שלל ארגוניה.

כל דיון במשולש 'מדינה/שוק כלכלי/חברה אזרחית' חייב להביא בחשבון את ההבדלים המהותיים שבין שני השחקנים הראשונים לבין השלישי. ראשית, למדינה ולשוק הכלכלי יש 'גבולות'. ברור לגמרי אילו גופים הם של המדינה ואילו אינם כאלה, וכן מהי חברה כלכלית ואיזה ארגון אינו שייך לקטגוריה זו, אפילו אם הוא פעיל בשוק הכלכלי. שנית, כללי הפעולה של גופים מדינתיים וכלכליים מוגדרים בדרך כלל, וקצתם אף מעוגנים במפורש בחוק, למשל החוק הקובע את שיטת הבחירות, ובתחום הכלכלי – חוק ההגבלים העסקיים. שלישית, בין שני השחקנים הללו, שלפחות היום – וככל הנראה כך יהיה גם בעתיד הנראה לעין – הם עתירי עובדים ומשאבים יותר מן החברה האזרחית, מתקיימים קשרים הדוקים, לדעת רבים אפילו הדוקים מדי לעתים, ואז הם מתוגגים כקשרי הווי-שלטון. לעומת זאת החברה האזרחית שונה שונה מהותי: גבולותיה בלתי מוגדרים, כך שלא תמיד ברור 'מי בפנים ומי בחוץ'; ההגדרה של ארגוני החברה האזרחית מעורפלת, ורבים משתמשים

50 הספרות העוסקת במושג ובמהות החברה האזרחית היא ענפה ביותר. ראו למשל J. L. Cohen and A. Arato, 1992. *Civil Society and Political Theory*, Cambridge, Mass.: MIT Press; A. B. Seligman, 1992. *The Idea of Civil Society*, NYC: The Free Press; E. Gellner, 1994. *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, London: Hamish Hamilton; T. Janosky, 1998. *Citizenship and Civil Society*, Cambridge, Mass.: Cambridge University Press. החברה האזרחית 'אוחנה', 2003. 'החברה האזרחית ומבקריה', **תרבות דמוקרטית** 7: 48-9.

51 על פי המצגת שליוותה את הצעת הממשלה בדבר הסדרת היחסים בין הארגונים החברתיים והממשל, העבירה ממשלת ישראל בשנת 2005 לבדה 2.2 מיליארד ש"ח לידי הארגונים הללו. ראו

www.pmo.gov.il/PMO/Communication/Spokesman/2008/02/spokemigzar240208.htm

תמונה דרמטית עוד יותר – של מעורבות הממשל האמריקני בפעילות הארגונים הלא ממשלתיים להתערבות הומניטרית בקונפליקטים בינלאומיים – מופיעה בתקציר הדיון של הוועידה שארגן מכון השלום האמריקני (USIP) בנושא. ראו G. M. Tamás, S. P. Huntington, R. Kaplan, and J. Tuchman Mathews, 1995. *Peaceworks: Sources of Conflict: Highlights from the Managing Chaos Conference*, Washington DC: USIP Press

גם לצורך לארגן את המרחב הציבורי, כך שיבהיר את מערכת הסמכויות והזיקות ואת חלוקת העבודה בין שלושת הגורמים. במדינות רבות, שישראל הצטרפה אליהן לאחרונה,⁵³ יש אף תקנות המעגנות את מערכות היחסים הללו ומגדירות מבחינה משפטית ומנהלית מה בידי המדינה, מה בידי השוק העסקי ומה בידי ארגוני החברה האזרחית.

עם זאת דומה שלמרות ניסיונות ההסדרה, בולטת לעין היום התופעה של נסיגת המדינה וצמצום תפקידיה, לעתים מתוך אידאולוגיה של הפרטה, וכן בולטת הירידה במעמדה כשחקן מרכזי בזירה הגלובלית. בד בבד ניכרת עלייה חדה במעמדם של ארגונים כלכליים וחברות רב-לאומיות ולא פחות מזה – של תנועות חברתיות וארגונים אזרחיים מקומיים, מדינתיים ובין-לאומיים. הארגונים הכלכליים והחברתיים הללו ממלאים – במידות משתנות של הצלחה – את ה'חללים' הפונקציונליים שהותירה אחריה המדינה. ואולם, כפי שנראה בהמשך, הם אינם מצליחים למלא את החללים שמוותירה נסיגת המדינה במישור חיפוש הזהות הקולקטיבית והסולידריות החברתית, מה שמוליד תסכול והעם תורם לצמיחת האנטי-פוליטיקה.

שחקנים ציבוריים נפרדים לחלוטין. בעיני אחרים, קשרים הדוקים אלה הם לצנינים: הם רואים בהם תוצאה של התפרקות המדינה מאחריותה לאזרחיה, או לחלופין דרך לניקוי המצפון של בעלי ההון. מי שמחייבים קשרים אלה סבורים כי העברת כספים ואחריות פעולה לארגונים לא ממשלתיים, הקרובים יותר לאזרחים ורגישים יותר לצורכיהם, היא הדרך הנכונה. כך או כך, למרות רצונם של הארגונים האזרחיים לבדל את עצמם מן המדינה ומן השוק, המציאות מלמדת ששלוש המערכות אמנם שונות זו מזו, אך אינן מבודלות ואינן נבדלות בבירור זו מזו.⁵² מאחר שבין המדינה, השוק והחברה האזרחית, המכסים כמעט את כל המרחב הציבורי במערכות דמוקרטיות מערביות, מתקיימים לאמתו של דבר יחסי גומלין דינמיים והם שלובים זה בזה, אזי היחלשות או צמצום של תחומי האחריות והפעולה של אחד או שניים מהם כרוכה בדרך כלל בהתחזקות או בהרחבת תחומי האחריות של האחר או של שני האחרים; וגם להפך: התחזקות של גורם אחד או שניים מלווה לא פעם בהיחלשות של אחד או שניים אחרים בשלישייה. יתרה מזו, כל אחד מהשלושה מודע כל העת לקיומם של האחרים ומביא זאת בחשבון בגיבוש האסטרטגיות שלו. מודעות זו מביאה

52 לדיון באבחנות אלה בהקשר הישראלי ראו א' בן אליעזר, 1999. 'האם מתהווה חברה אזרחית בישראל? פוליטיקה וזהות בעמותות החדשות', **סוציולוגיה ישראלית** (1): 51-98. יעל ישי מעריכה כי המורשת של המדינה כשחקן המרכזי עדיין שולטת בתודעה הציבורית בישראל, ומשום כך לא התפתחה כאן חברה אזרחית אוטונומית. ראו י' ישי, 2003. **בין גיוס לפיוס: החברה האזרחית בישראל**, ירושלים: כרמל, עמ' 83.

53 ב-24 בפברואר 2008 הגישו ראש הממשלה, שר האוצר ושר המשפטים לאישור הממשלה מתווה מדיניות ראשוני מסוגו שנועד להסדיר את יחסי הממשלה, ארגוני החברה האזרחית והמגזר העסקי התורם. המהלך נועד לעצב מדיניות אחידה בשלושה נושאים מרכזיים: חיזוק שיתוף הפעולה בין שלושת המגזרים – החברה האזרחית, הממשלה והגופים התורמים – שילובם של ארגוני החברה האזרחית בהספקת שירותים חברתיים והסדרת המיסוי לקהילה העסקית התורמת, תוך הגברת הדיווחיות, הבקרה והשקיפות של ארגוני החברה האזרחית. ראו למשל www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3510216,00.htm ו-www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=957352&contrassID=2&subContrassID=1&sbSubContrassID=0 לנוסח החלטת הממשלה ולמסמכים המפורטים שהונחו על שולחנה ראו

www.pmo.gov.il/PMO/Communication/Spokesman/2008/02/spokemigzar240208.htm

ג. הציבור והמערכת הפוליטית הממסדית: צמיחת ה'אנטי-פוליטיקה'

עמדה זו ניזונה ממקורות רבים: מן הנגישות הקלה ללא תקדים בהיסטוריה של הציבור הרחב למידע, באמצעות אמצעי התקשורת הרבים והמגוונים, המקנה ל'אדם מן הרחוב' תחושה של שליטה בידע הרלוונטי; מן החשיפה בתקשורת של מקבלי ההחלטות ברגעי חולשה והיסוס; ומן הקלות היחסית של התארגנות גופים אזרחיים חוץ-פרלמנטריים, בשל הפתיחות הגוברת של המדינות הדמוקרטיות לפוליטיקה אזרחית מחד גיסא והימצאותם של כלי תעבורה ותקשורת זולים וידידותיים למשתמש מאידך גיסא. המתח בין העצמה אזרחית לבין שינויים מהירים במבנים פוליטיים, חברתיים וכלכליים הכרוכים בגלובליזציה⁵⁸ מואצת והתחושה שמקבלי ההחלטות אינם מתחשבים כלל ברצון האזרחים, או לחלופין נוקטים מדיניות פופוליסטית כדי לקנות את לבם – גם במחיר פגיעה באינטרס הלאומי הארוך טווח – אלה יוצרים מצב פוליטי חדש, מורכב ורגיש, שביסודו **משבר לגיטימיות של**

מחקרים שנעשו במדינות דמוקרטיות רבות מראים מצב מוזר לכאורה: מצד אחד הציבור חש כי למקבלי ההחלטות ה'מאכלסים' את המרכז החברתי הפוליטי⁵⁴ אין – ולא צריך להיות – מונופול על התבונה, הידע,⁵⁵ ובעיקר על המוסר, ולפיכך סוברים רבים שיש לשתף הרבה יותר את האזרחים בקבלת החלטות מקומיות ואפילו לאומיות.⁵⁶ ואולם מן הצד האחר, בקרב אזרחים במדינות רבות שוררת תחושה חזקה שבפועל אין מקבלי ההחלטות מטים אוזן די הצורך להעדפות הציבור, ולמעשה הם מתעלמים מהן במקרים רבים ובוחרים לפעול לפי שיקול דעתם הם, במנותק מהעדפות בוחריהם במקרה הטוב, ולפי אינטרסים של גופים העומדים מאחוריהם ומפעילים אותם במקרה הרע.⁵⁷

העמדה המדגישה שלמקבלי ההחלטות אין מונופול על התבונה והמחייבת מידה רבה יותר של שיתוף האזרחים בהחלטות באה לידי ביטוי מובהק באסכולת 'הדמוקרטיה ההשתתפותית'.

54 הסוציולוגיה המודרנית מצביעה על כך שלכל מערכת חברתית-פוליטית יש 'מרכז' מוסדי וערכי. המרכז, המונה בדרך כלל מספר קטן של אנשים, הוא מקבץ של מוסדות ותפקידים פורמליים ולא פורמליים המהווים את מוקד הסמכות במסגרת חברתית-פוליטית נתונה. המרכז מגבש ומגלם את האמונות, הסמלים והערכים המקודשים לחברה שעל פיהם מתנהל הסדר החברתי-הפוליטי המסוים. במרכז מתקבלות ההחלטות, ונקבע סדר העדיפויות הכללי. המרכז גם מופקד על גיוס המשאבים וקובע את הזהויות והתת-זהויות המוכרות בהקשר זה. מכאן שהמרכז מוביל למעשה את התהליך החברתי-פוליטי המרכזי בחברה. כל הסובבים את המרכז ומושפעים מסמכותו בצורה זו או אחרת, יחידים או ארגונים, מוגדרים 'פריפריה' בדרגות שונות – קרובה (למרכז) או רחוקה (מהמרכז). הפריפריה, הכוללת את מרבית האוכלוסייה, מייצרת בעיקר את המוצרים החומריים ואינה קובעת ערכים, אך במקרים מסוימים צומחים בה גם 'מרכזי משנה', אשר מוקמים בעזרת המרכז או לפחות ללא התנגדות, ו'מרכזים מתחרים' המבקשים להחליף את המרכז הקיים.

יש להדגיש כי היחסים בין מרכז לפריפריה הם יחסי תלות הדדית: המרכז מספק סמכות וערכים שהפריפריה 'צורכת', אך הוא תלוי בהיענות ובלגיטימציה של הפריפריה לסמכותו. את הפריצה התאורטית הבולטת בהגדרת הרצף מרכז-פריפריה בהקשרו הסוציולוגי עשה אדוארד שילס בחיבורו: *Center and Periphery*, in: idem (ed.) *Center and Periphery*: Essays in Macrosociology, Chicago: Chicago University Press, 1975. E. Shils, 1975. *Essays in Macrosociology*, Chicago: Chicago University Press. B. Kimmerling, 1989. 'Boundaries and Frontiers of the Israeli Control System: Analytical Conclusions', in: idem (ed.) *The Israeli State and Society*, NYC: SUNY, pp. 237-264

55 זו תוצאה מובהקת של מה שגיימס רוזנאו מכנה 'העתקת הסמכות', שהיא בעיניו חלק אינטגרלי מ'מהפכת הכשרים' הגלובלית, שבה נשחקת סמכותם של מרכזי סמכות מסורתיים: הורים, מורים, בעלי מקצוע והנהגות הפוליטיות. ראו J. N. Rosenau, 1992. 'The Relocation of Authority in a Shrinking World', *Comparative Politics* 24 (3): 253-272

56 ראו למשל, O. Renn, T. Webler, and P. M. Wiedemann, 1995. *Fairness and Competence in Citizen Participation*, Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers

57 ראו למשל את סקר דעת הקהל שנערך לאחרונה בארצות הברית בשאלות אלה ממש:

www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/home_page/461.php?lb=hmpg1&pnt=461&nid=&id

58 ניתוח מרתק של הגורמים לשגשוג החברה האזרחית על רקע הגלובליזציה המתעצמת ראו אצל א' בק, 2002. **עולם חדש יפה**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד וקרן היינריך בל. כן ראו מ' שלו, 2004. 'האם הגלובליזציה והליברליזציה 'נירמלו' את הכלכלה המדינית בישראל?', בתוך: ד' פילק וא' רם (עורכים), 2004. **שלטון ההון**, ירושלים: מכון ון ליר בירושלים, עמ' 84-115;

לאנטי־פוליטיקה ביטויים מעשיים רבים ומגוונים: היא מתבטאת בירידה מתמשכת בשיעור המצביעים בבחירות; בחוסר נכונות של אנשים בעלי איכויות מנהיגותיות גבוהות להתחרות על תפקידים פוליטיים בגין הדימוי הירוד של העיסוק הפוליטי; בזלזול ציבורי ותקשורתי גלוי כלפי מי שממלאים תפקידים כאלה; בשיעורים גבוהים של איאמון כלפי מקבלי ההחלטות; באירצון להשתתף בתהליך הפוליטי בצורה של חברות במפלגות ונוכחות באספות עם ובחוגי בית; ואף בהקמה של ארגוני חברה אזרחית הקוראים תיגר בגלוי על המבנה הפוליטי ועל הפוליטיקאים. חשוב להדגיש את ההבדל בין 'אנטי־פוליטיקה' ל'דה־פוליטיזציה'.⁶³ דה־פוליטיזציה פירושה התעלמות מן המתרחש במרחב הפוליטי או נסיגה מן הפוליטיקה. היא מתבטאת בהתנהגויות כגון זו המכונה exit (יציאה),⁶⁴ שהיא מעין 'הגירה מנטלית'. שלא כמו הגירה רגילה, מי שבחרים באסטרטגיה של 'יציאה' נשארים אמנם במקומות מגוריהם ובאמצעותיהם, אבל הם יוצאים מרצונם מן התחום הציבורי בכלל והפוליטי בפרט. הם עוסקים בענייניהם הפרטיים, אינם קוראים את המדורים הפוליטיים בעיתונים, אינם צופים בחדשות בטלוויזיה, אינם טורחים לקרוא את החדשות באינטרנט, אינם מצביעים בבחירות, וכיוצא באלה.⁶⁵ יש לציין כי

המודל הדמוקרטי הייצוגי. משבר זה עלול ברבות הימים לפגוע ביציבות הדמוקרטיה. אחד המאפיינים של משבר משילות ולגיטימיות זה הוא כאמור צמיחת האנטי־פוליטיקה,⁵⁹ שסימנים ברורים לנוכחותה בישראל מצאנו בסקר הנוכחי. האנטי־פוליטיקה היא תופעה נפוצה במדינות רבות, והיא מתמצה בסלידה גוברת מהמערכת הפוליטית הממוסדת ומהעיסוק הפוליטי ובדה־לגיטימציה של שניהם. כפי שתאר זאת החוקר האנגלי קולין היי: הפוליטיקה, 'שהייתה פעם מושג חיובי שנלוותה לו שרשרת של קונוטציות חיוביות – שקישרו בדרך כלל את הפוליטיקה עם בקרה ציבורית ואחריותות הפכה במקרים רבים למילה "מלוכלכת". ואכן, ייחוס מוטיבציות פוליטיות למהלך של "שחקן", פירושו כיום הטלת ספק ביושרו, בישרתו וביכולתו להשיג משהו שלא נועד לשרת את האינטרסים החומריים והאחרים שלו עצמו, ולרוב כל השלושה גם יחד'.⁶⁰ החוקר האמריקני קרל בוגס מתאר את התופעה במילים דומות מאוד: 'הפוליטיקה הפכה לפעילות שזוכה לכבוד המועט ביותר ולהערכה הפחותה ביותר, נשללו ממנה כל איכויות החזון, הנאצלות והיכולת לחולל שינוי, אשר זה לא מכבר יוחסו לתנועות ההמונים של שנות השישים והשבעים'.⁶¹ למעשה, 'המילים "פוליטיקה" ו"פוליטיקאי" הפכו למילות גנאי'.⁶²

⁵⁹ רזנהק, 2007. 'דינמיקות של הכלה והדרה במדינת הרווחה הישראלית: בניית מדינה וכלכלה מדינית', בתוך: ח' הרצוג, ט' כוכבי וש' צלניקר (עורכים). *דורות, מרחבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל*, ירושלים: מכון ון ליר בירושלים, עמ' 317-349.

⁶⁰ על הקשר שבין מכלול הגורמים שהוצגו לבין צמיחת האנטי־פוליטיקה ראו את חיבורו של קרל בוגס, שהפך לאבן פינה במחקר בנושא זה: C. Boggs, 2000. *The End of Politics: Corporate Power and the Decline of the Public Sphere*, New York and London: The Guilford Press

⁶¹ C. Hay, 2007. *Why We Hate Politics*, Cambridge: Polity Press, p. 1

⁶² ראו Boggs (לעיל הערה 59), עמ' 12.

⁶³ J. Lewis, S. Inthorn, and K. Wahl-Jorgensen, 2005. *Citizens or Consumers?*, Maidenhead: The Open University Press, p. 5
⁶⁴ זאת להבדיל מדה־פוליטיזציה בדרג מקבלי ההחלטות, שהיא הניסיון (שתומכים בו לעתים קרובות מוסדות כלכליים בין לאומיים) לנתק את קבלת ההחלטות הלאומית – בראש ובראשונה בנושאים מוניטריים ופיסקליים – משיקולים 'פוליטיים', כלומר אלקטורליים וקואליציוניים. מבקריה של דה־פוליטיזציה כזו בדרג מקבלי ההחלטות טוענים שהיא מבודדת את מקבלי ההחלטות מהתהליך הפוליטי הדמוקרטי, מחסנת אותם מאחריותיות ודיווחיות ומעמידה אותם מעל הביקורת ההכרחית לשמירת ריבונות העם. ראו למשל Hay (לעיל הערה 60), עמ' 91.

⁶⁵ A. O. Hirschman, 1978. 'Exit, Voice, and the State', *World Politics* 31 (1): 90-107

⁶⁶ נתוני ההצבעה במדינות שונות מורים שככלל, שיעור המצביעים בקרב הדור הצעיר נמוך במובהק משיעור המצביעים בקרב קבוצות הגיל המבוגרות יותר, מה שמעלה את החשש שמדובר בדור שלם המפנה את גבו לפוליטיקה ממסדית. ממצא הנותן מושג על חומרת הבעיה: בבחירות 2001 בבריטניה השתתפו רק 39% משכבת המצביעים הצעירים ביותר; לעומת זאת שיעור המשתתפים בהצבעה במסגרת תכנית הריאליטי Pop Idol של אותה שנה היה גבוה משיעור המצביעים הכולל למפלגה הליברלית (המפלגה השלישית בגודלה בבחירות ההן). ראו Lewis, Inthorn, and Wahl-Jorgensen (לעיל הערה 62), עמ' 2.

נכתב על הירידה המתמשכת בשיעור ההשתתפות בבחירות;⁶⁸ התחושה הרווחת בציבור היא שהמערכת הפוליטית אטומה לקולו ולצרכיו של האזרח. מסיבות כאלה ואחרות (שאינן מוצדקות) בחרה המדינה לסגת מן המרחב הציבורי וחדלה למלא את חובותיה לאזרחיה; הפוליטיקאים אינם בעלי כישורים ראויים; והפוליטיקה כעיסוק מתאימה היום רק למי שנכון להגמיש את אמות המידה המוסריות שלו מעבר לסביר ולראוי.

1. ממצאים

כמעט שאין עוררין על כך שלמילה 'פוליטיקה' יש כיום השתמעויות שליליות בציבור הישראלי. לא רק התקשורת אלא גם השיח הציבורי היום יומי משקפים סלידה רבתית מן התחום ומן העוסקים בו. כפי שמורים הנתונים שנביא להלן, המציאות בעניין זה מדאיגה ביותר, שכן דמוקרטיה אינה יכולה לשמור על יציבות לאורך זמן, ואולי אפילו אינה יכולה להתקיים, עם לגיטימציה נמוכה כל כך ובוז עמוק כל כך לנבחרי העם. בתשובה לשאלה (הפתוחה) 'כשאת/ה שומע/ת את המילה פוליטיקה, מה את/ה מרגיש/ה? על מה את/ה חושב/ת?'; ציינו כשליש מהמראיינים תחושות פיזיות לא נעימות של בחילה, סלידה, גועל נפש, או אמרו שהמילה מעוררת בהם ייאוש ודיכאון (סך הכול 33%). ל-33% נוספים הזכירה המילה 'פוליטיקה' מושגים שליליים בעליל, כמו רמאות, שחיתות, ציניות, מאבקי כוח, 'עבודה בעיניים' איסדר ויושן. אצל 11% מן המראיינים עוררה הפוליטיקה אסוציאציה מיידית של 'כלום' או 'ריקנות'. אצל 7% בלבד הייתה האסוציאציה ניטרלית, והם קישרו למילה 'פוליטיקה' דברים כמו חדשות, חברי כנסת או 'חלק מחויב המציאות של הדמוקרטיה'. רק 3% (!) העלו בדעתם עם שמיעת המילה 'פוליטיקה' מילים חיוביות, כמו 'צורת ארגון יפה' (לשאר ה-13% לא הייתה אסוציאציה ברורה למילה). כלומר, כשני שלישים

באמצע המאה העשרים היו ששיבחו רמה נמוכה של עניין פוליטי ואף הציגו אותה כמנגנון המגביר את היציבות הפוליטית של דמוקרטיות, וזאת על רקע הניסיון המר של שנות השלושים והארבעים – אז גייסו תנועות טוטליטריות את הציבור כולו לעשייה פוליטית, רובה ככולה אנטי-דמוקרטית.⁶⁶ דה-פוליטיזציה יכולה בהחלט לצמוח בנסיבות שבהן דומה כי המערכת הפוליטית פועלת כשורה ומטפלת כראוי בנושאים העומדים על סדר היום הציבורי, אם כי היא יכולה גם להיות אינדיקציה לייאוש מן הסיכוי להשפיע לנוכח כישלונות של ניסיונות חוזרים ונשנים להביא שינוי ולשקם את המערכת.

ה'אנטי-פוליטיקה', לעומת זאת, רחוקה מאדישות פוליטית כרחוק מזרח ממערב. אדרבה, היא גדושה עניין, עמדות ורגשות – גם אם שליליים – כלפי כל דבר 'פוליטי'. לרוב היא נובעת מהכרה בחשיבותו הרבה של ה'פוליטי' ומכעס ותסכול. האנטי-פוליטיקה אינה מאופיינת ב'ציאה' דווקא, אלא לובשת תדיר צורה של הגברת המעורבות בענייני ציבור, למשל על ידי יצירת רשתות חברתיות-פוליטיות וקהילתניות או על ידי פעילות בארגוני חברה אזרחית. ריבוי הפגנות ופעילויות מחאה אחרות אופייני גם הוא למצב של אנטי-פוליטיקה ולא של דה-פוליטיזציה, שבה כאמור העניין הפוליטי והפעילות הפוליטית 'שואפים לאפס'. ואולם האנטי-פוליטיקה היא בראש ובראשונה מצב תודעתי הגורם לכך שכל מהלך של הדרג הפוליטי זוכה לקיתונות של ביקורת על סמך ההנחה שמקבלי ההחלטות אינם ראויים, התהליך לקוי וההחלטות הפוליטיות מונעות משיקולים הזרים לטובת הכלל: 'יש עדויות לכך שעוד ועוד אנשים שנמנעים מהשתתפות בתהליך הבחירות עושים זאת לאו דווקא מפאת חוסר עניין בפוליטיקה, אלא בגלל המיאוס שלהם מהפוליטיקאים'.⁶⁷

כפי שנראה להלן, אפשר להצביע על גילויים ברורים של אנטי-פוליטיקה בישראל של היום. רבות כבר

66 ראו למשל D. Bell, 1962. *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, New York: Collier Books

67 ראו Lewis, Inthorn, and Wahl-Jorgensen (לעיל הערה 62), עמ' 3.

68 אם נבחן רק את שלוש מערכות הבחירות האחרונות בישראל, ניווכח לדעת שב-1999 עמד שיעור ההצבעה על 78.7%, ב-2003 – על 68.9%, ואילו ב-2006 הגיע שיעור ההצבעה לשפל חסר תקדים – 62.5%.

שמסכימים לקביעה שהפוליטיקאים אינם מחשיבים את דעת האזרחים לבין אלה שאינם מסכימים לכך דומה במרכז ובפריפריה.

יש לשים לב לכך שהביקורת על האי-קשב אינה בהכרח ביקורת על שיטת הבחירות. (כידוע, לא מעטים בישראל סבורים שכל עוד אין ממד אישי או אזורי בשיטת הבחירות הנוהגת, לא תגבר רמת ההקשבה של הנבחר לבחוריו).⁷⁰ כפי שצוין בחלק הראשון של ספר זה, שיעור המעריכים שיחסי הכוחות בכנסת מבטאים במידה רבה (16% מעריכים כך) או במידה מסוימת (41%) את התפלגות הדעות בציבור הרחב עולה בבירור על שיעור הסבורים שהרכב הכנסת מבטא התפלגות זו רק במידה מעטה (30% סבורים כך) או כלל לא (13%). מכאן נובע שמרב האחריות לחוסר ההקשבה מוטל על הנבחרים ולא על השיטה. טענה זו כלפי הנבחרים מקבלת משנה תוקף מהתפלגות התשובות לשאלה עד כמה מצליחים היום חברי הכנסת לייצג את האינטרסים של הבוחרים: רק שליש מהנשאלים סבורים שהנבחרים מצליחים לייצג כראוי את שולחיהם, לעומת למעלה משני שלישים הסבורים כי חברי הכנסת אינם מצליחים די או אינם מצליחים כלל למלא את פונקציית הייצוג שהם אמורים למלא. גם כאן מצאנו אחידות מרשימה בין מצביעי המפלגות השונות: כשליש ממצביעי רוב המפלגות סבורים שהייצוג נעשה כראוי, וכשני שלישים סבורים כי חברי הכנסת אינם מצליחים לייצג כראוי את האינטרסים של בוחריהם. עם זה נמצאו גם כמה חריגים: בקרב מצביעי מרצ והמפד"ל נמצא שיעור גבוה מהמוצע (כ-40%) של מצביעים החשים כי חברי הכנסת ממלאים כראוי את פונקציית הייצוג, ואילו בקרב מצביעי ש"ס רק 15% חושבים שהנבחרים מייצגים כראוי את האינטרסים של בוחריהם. עוד מצאנו כי הסבורים שהייצוג לוקה הם רוב, במרכז ובפריפריה

מגיבים תגובה שלילית ביותר למילה 'פוליטיקה' (יש לומר כי המשיבים עצמם הגדירו את אוצר המילים). אם מוסיפים לכך את ה'ריקנות' לצורותיה, מדובר בלמעלה משלושה רבעים מן הציבור, שעה שרק 3% מגיבים בחיוב על המילה 'פוליטיקה'!

נראה כי התפיסה השלילית של הפוליטיקה בישראל ניזונה מארבעה מקורות עיקריים, שחלקם כבר נדונו בחלק הראשון של הספר: (1) תחושה רווחת של היעדר קשב מצד מקבלי ההחלטות; (2) הערכה שמי שנמצאים בצמרת אינם נקיי כפיים; (3) הערכה שביצועי מערכת קבלת ההחלטות לקויים; (4) דיסאורינטציה ותחושה נמוכה של יכולת השפעה פוליטית.

(א) היעדר קשב

כאמור, הציבור בישראל מעריך את מידת הקשב של הפוליטיקאים לבחוריהם כנמוכה. יותר משני שלישים (68%) מכלל הנשאלים הסכימו עם הקביעה שהפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב, ורק כשליש (32%) התנגדו בדרגות שונות לקביעה זו, כלומר הם סבורים כי הפוליטיקאים אכן מקשיבים לבחוריהם. יתרה מזו, רוב המרואיינים (53%) השיבו שלדעתם חברי הכנסת בישראל מקשיבים לבוחרים שלהם פחות מחברי פרלמנטים במדינות אחרות.

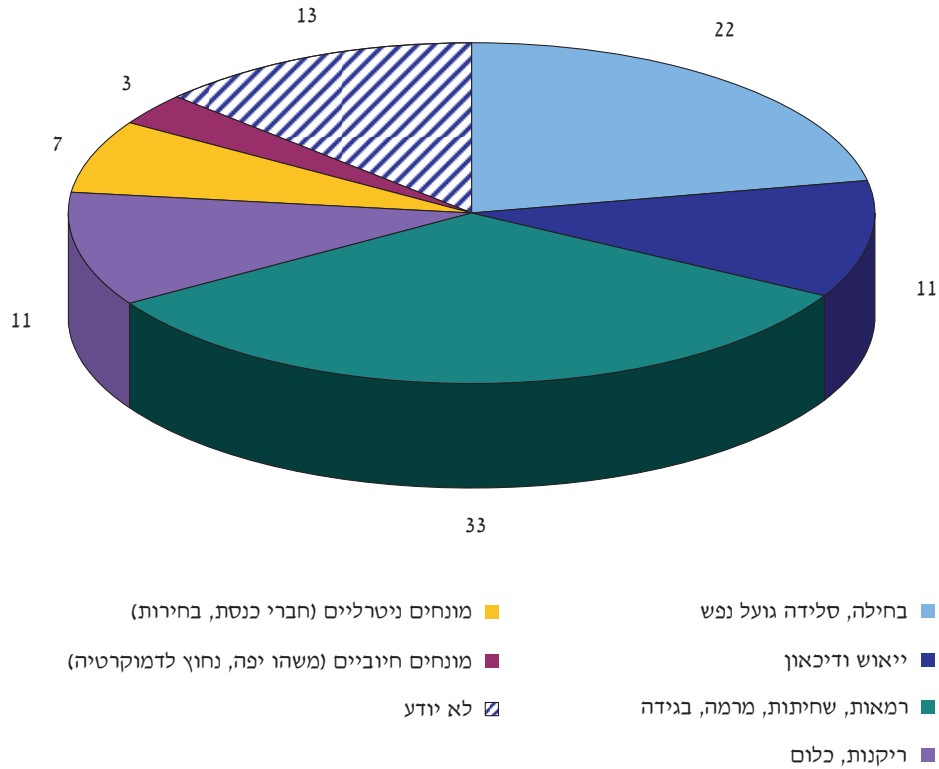
ניתוח של שאלת האי-קשב של הפוליטיקאים על פי ההצבעה לכנסת בשנת 2006 מעלה אחידות מפתיעה: מצביעי כל המפלגות – גדולות וקטנות, ימין ושמאל, קואליציה ואופוזיציה – נחלקים לשני שלישים בערך הסבורים כי הנבחרים אינם מקשיבים לבחוריהם, לעומת כשליש החושבים כי הם מטים להם אוזן. בדקנו את הערכת הקשב של הפוליטיקאים גם על פי המיקום העצמי של המרואיינים, במרכז או בפריפריה של החברה הישראלית.⁶⁹ מתברר שהיחס בין אלה

69 להזכירם: התפלגות המיקום העצמי על הרצף מרכז-פריפריה וניתוח המיקום העצמי על פי פרמטרים חברתיים-דמוגרפיים ופוליטיים מופיעים בנספח 4 להלן.

70 רק לאחרונה, בראשית מרס 2008, הגישו חברי הכנסת אופיר פינס-פז ואיתן כבל (העבודה), מנחם ברששו (קדימה) וגדעון סער (הליכוד) עוד הצעה לשינוי שיטת הבחירות, שתכלול רכיב אזורי. בדברי ההסבר להצעת החוק כותבים ארבעת חברי הכנסת כי 'מדינת ישראל חווה משבר אמון חסר תקדים בין ציבור הבוחרים בישראל לבין נבחריו'. לדבריהם, השיטה המוצעת על ידיהם תביא לכך ש'חברי הכנסת יהיו חשופים יותר לשיפוט ובקרה של הציבור הרחב, טרם ובמהלך כהונתם'. ראו

תרשים 29

קישורים חופשיים למילה 'פוליטיקה' (באחוזים)

לגלות תמימות דעים נדירה בציבור באשר להיקף השחיתות – 60% מעריכים שיש הרבה מאוד שחיתות, ועוד 30% מעריכים שיש די הרבה שחיתות (סך הכול – 90%). מנגד, רק 9% מעריכים שיש בישראל מעט שחיתות, ו-1% בלבד גורס שאין בה שחיתות כלל. גם מהשוואה בין הערכת השחיתות בישראל להערכתה במדינות אחרות עולה שלפחות בעיני הציבור הרחב, ישראל אינה בבחינת 'אור לגויים'. רק רבע (24%) מהנשאלים סבורים כי השחיתות בישראל פחותה מזו שבמדינות אחרות, לעומת 42% המעריכים כי השחיתות בארץ גבוהה במדינות אחרות. כשליש (34%) סבורים שהשחיתות בישראל ובמדינות אחרות דומה.⁷¹

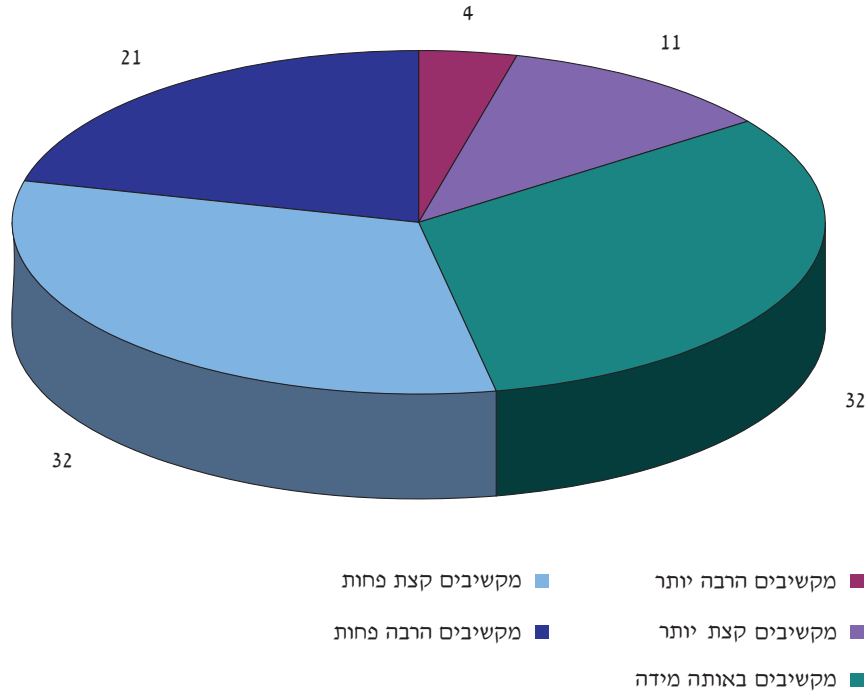
כאחד. ואולם הממצאים מורים בבירור שבפריפריה יש פחות אנשים המעריכים שהנבחרים מייצגים כראוי את האינטרסים של הבוחרים משיש במרכז. אם נתייחס רק למקרי הקיצון נמצא שיותר משליש מהממקמים את עצמם במרכז (36%) סבורים כי הייצוג ראוי, ואילו בפריפריה פחות מחמישית (19%) שותפים להערכה זו.

(ב) אי־ניקיון כפיים

ציינו לעיל שהאנטי־פוליטיקה ניזונה לא רק מתחושת האי־קשב והליקוי בייצוג (מצד הדרג הנבחר), אלא גם מההערכה שמדובר במערכת מושחתת. מי שמכיר מקרוב את השיח הציבורי בישראל כיום לא יופתע

תרשים 30

עמדות בשאלת הקשב של חברי הכנסת לבחורים, בהשוואה לבחורים במדינות אחרות
האם לדעתך חברי הכנסת כיום מקשיבים יותר או פחות לבחורים שלהם מנבחרים לפרלמנטים במדינות
אחרות? (באחוזים)

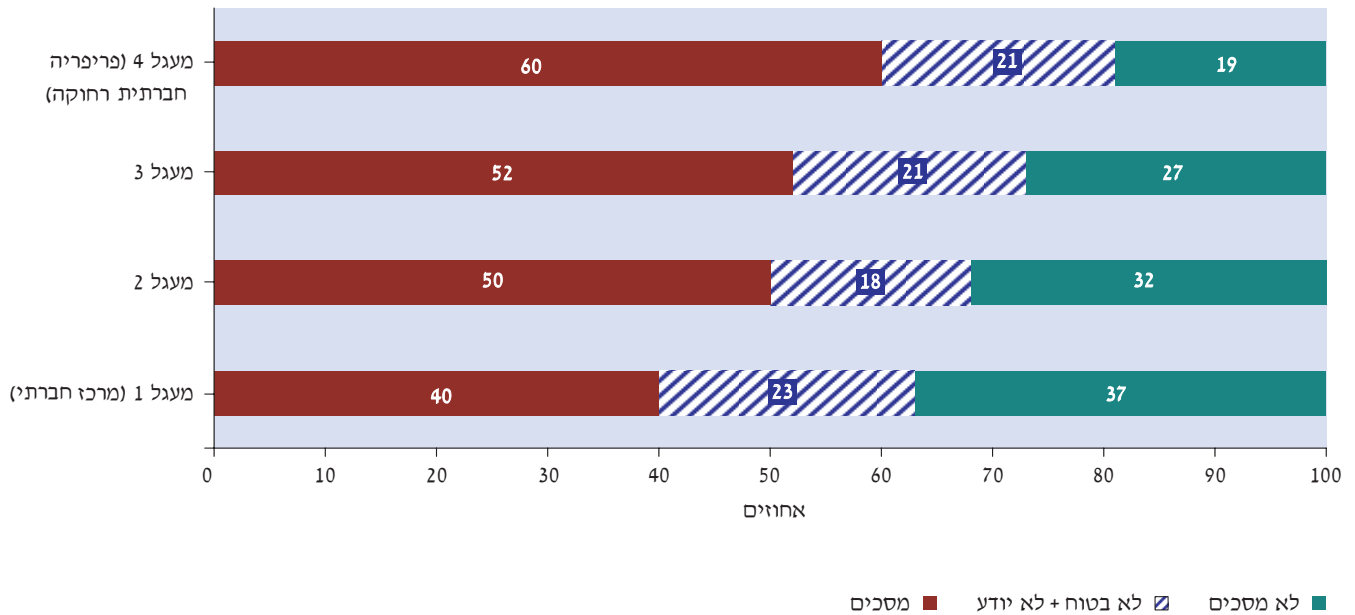
כאשר התבקשו המרואיינים - גם כאן בשאלה פתוחה - להצביע על שתי התכונות שפוליטיקאי צריך שיהיו לו כדי להיות ראוי בעיניהם, הייתה התשובה השכיחה ביותר (44%) שעליו להיות נקי מכל רבב שחיתות, ישר ואמין, וכיוצא בזה; 16% הציבו במקום הראשון את הפעילות למען המדינה, ולא למען אינטרסים מפלגתיים או אישיים; 14% העמידו בראש תכונות אישיות: הפוליטיקאי הראוי בעיניהם הוא בראש ובראשונה אדם כריזמטי, מנהיג הנוטן דוגמה אישית, צנוע, עממי, ירא שמים וכו'; 6% בלבד הדגישו את האידאולוגיה כמבחן הראשון במעלה, מה שמאשש את הגדרת החברה הישראלית כיום כחברה 'פוסט אידאולוגית'. מעניין לציין את המיעוט הזעום (5%) של מי שהצביעו על הבנה במתרחש בזירה המדינית כתנאי ראשון במעלה לפוליטיקאי ראוי. כלומר, הפרופסיונליות של הפוליטיקאי בישראל אינה נמדדת באותן אמות מידה המשמשות לבחינת

ממצא מדהים בהקשר זה הוא התפלגות התשובות לשאלה 'באיזו מידה את/ה מסכים/ה אלא מסכים/ה לקביעה שכדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת?'. יותר ממחצית הציבור (51%) סבורים כי אכן כך הדבר, 18% אינם בטוחים, ורק פחות משליש (31%) אינם שותפים לקביעה חמורה זו. בשאלה זו ההבדלים בין המרכז לפריפריה בולטים (ומובהקים סטטיסטית), כפי שאפשר ללמוד מתרשים 31 (להלן).

בעוד שרוב של 60% (37% שאינם מסכימים ו-23% שאינם בטוחים או אינם יודעים) אנשי המרכז (מי שמיקמו את עצמם במעגל 1) אינם משוכנעים שהשחיתות היא בדמו של כל פוליטיקאי ישראלי, מידת השכנוע כי השחיתות היא 'תנאי הכרחי' להצלחה פוליטית עולה בהדרגה עם ההתרחקות לפריפריה (בקרוב אלה שמיקמו את עצמם בפריפריה הרחוקה, במעגל 4, חושבים כך 60%).

תרשים 31

התפלגות העמדות בנוגע לקביעה שכדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת (באחוזים)

יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים. נראה כי הסיבה לציון המיידות הטובות – שהוזכרו כחיוניות לפוליטיקאים כדי להיות 'ראויים' – היא התחושה הרווחת שמידות אלה אינן שכיחות בפוליטיקה הישראלית. רוב (58%) מקרב אלה שאמרו כי על הפוליטיקאי להיות נקי כפיים, סבורים שבאופן כללי הפוליטיקאים הישראלים אינם כאלה (37% דירגו את הפוליטיקאים באמצע, ביחס למאפיין זה, ורק 5% סברו שהם נקיי כפיים). תמונה עגומה לא פחות מתגלה בהערכת המציאות של מי שהעמידו בראש המיידות הטובות את ביצוע התפקיד כנדרש ואת הפעולה למען האינטרסים של המדינה ולא למען אינטרסים פרטיים כאלה או אחרים. גם כאן הרוב (56%) אמרו כי הפוליטיקאים הישראלים אינם עומדים בדרישה זו כלל (37% העריכו אותם באמצע הרצף, ו-7% בלבד העריכו אותם כראויים מאוד על פי קריטריון הפעילות למען אינטרס הכלל).

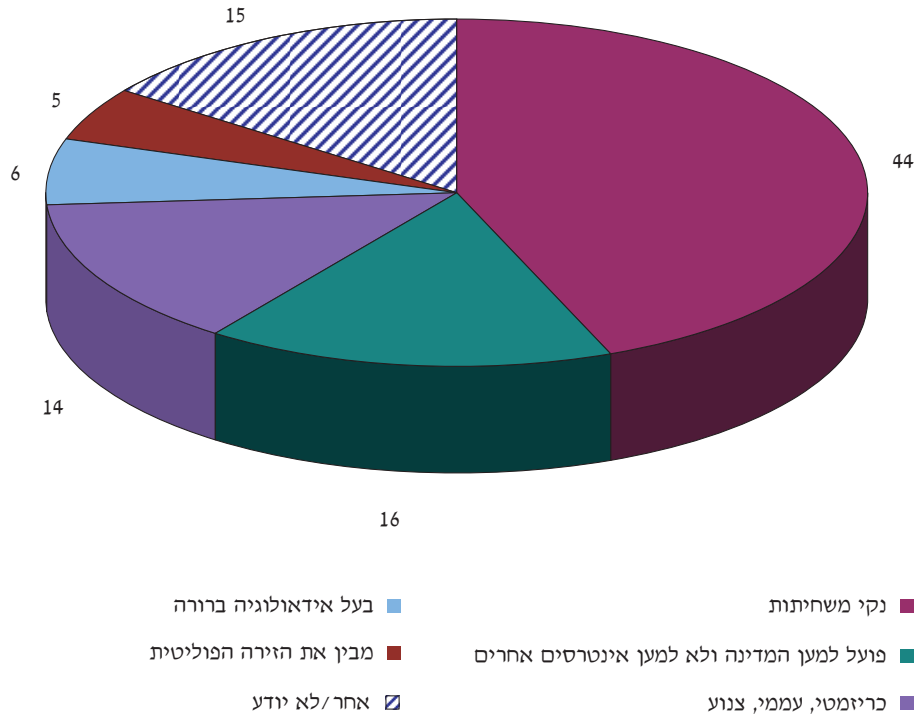
שאלנו אפוא: 'מה לדעתך חשוב יותר למנהיגי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?'; והרוב (52%) השיבו כי למנהיגים חשובים יותר האינטרסים הפרטיים שלהם. כאן

בעלי מקצוע אחרים (רופאים, עורכי דין, טייסים או כל מקצוע אחר), שלגביהם המיומנויות והידע המקצועי הם דרישה ראשונית, לפני האופי, ניקיון הכפיים וכדומה. התפלגות דעות זו יכולה לרמז על כך שבישראל 2008 הפוליטיקה אינה נתפסת כמקצוע, אלא לכל היותר כעיסוק (וככזה שלא ממש מכבד את בעליו).

התייחסות מעניינת לחשיבות המקצוענות בפוליטיקה, אם כי במישור אחר, אפשר למצוא בהתפלגות התשובות על השאלה בדבר מידת ההסכמה לרעיון לוותר על הבחירות לכנסת ולעבור לשיטה של ממשלת מומחים בעלי כישורים מקצועיים בולטים בתחומים השונים, שיקבלו את החלטות הלאומיות. 60% התנגדו לרעיון לוותר על הבחירות ולהפקיד את ניהול ענייני האומה בידי מומחים, אבל 40% (!) הסכימו לו. יחס זה מעורר שאלות לא קלות אשר למודעות של חלקים ניכרים בציבור הישראלי היום, לחשיבותם של נהלים ותהליכים דמוקרטיים בסיסיים (כמו בחירות), בייחוד על רקע הממצא – שחזר על עצמו גם בסקר השנה – כי כשני שלישים מהציבור בישראל סבורים שכמה מנהיגים חזקים

תרשים 32

התכונות הנדרשות מפוליטיקאי (באחוזים)

הרחב. זה ממצא מדאיג, משום שבדמוקרטיה סביר שחלק מן האזרחים יעדיפו אינטרס פרטי על פני האינטרס הציבורי, אבל נבחרי העם אמורים לשרת את האינטרסים של המדינה ולא את שלהם בלבד. כתמיד בעתות משבר, הנוסטלגיה צובעת את העבר בגוונים ורודים עזים. בתשובות לשאלה 'כשאת/ה משווה את הפוליטיקאים בישראל היום למה שאת/ה זוכרת/ת או יודעת/ת על הפוליטיקאים של ישראל בעבר, האם אלה של היום הם טובים יותר, טובים פחות או טובים באותה מידה, בהשוואה לאלה של העבר?', היה רוב מכריע (71%) לסבורים כי מנהיגי ההווה טובים פחות מקודמיהם. רבע בדיוק (25%) סבורים כי המנהיגים של היום דומים באיכותם למנהיגי העבר, ורק 4% מעריכים אותם כטובים יותר. בפילוח התשובות על השאלה לא נמצא קשר למיקום עצמי במרכז או בפריפריה, כלומר מי שמיקמו את עצמם 'בפנים' או 'בחוץ' היו תמימי דעים, ובאותם שיעורים כמעט, שהפוליטיקאים של ההווה נופלים מקודמיהם.

נמצא הבדל ברור בין הפריפריה למרכז: רוב (58%) מקרב אלה שמיקמו את עצמם בפריפריה סבורים כי הפוליטיקאים מונעים בעיקר מאינטרסים אישיים, בהשוואה למיעוט (45%) מהמרכז הגורסים כך. רק 25% מקרב כל המשיבים (במרכז ובפריפריה) סבורים כי לפוליטיקאים חשובים יותר האינטרסים של המדינה, ואילו 23% סבורים כי ההנהגה מאזנת בין שתי מערכות האינטרסים (הלאומיים והפרטיים). האשראי שנתנו המרואיינים בנושא זה לאזרחי המדינה גבוה יותר: 25% טענו כי האינטרסים של המדינה חשובים לציבור יותר מהאינטרסים הפרטיים, ואילו 36% טענו כי בציבור יש שוויון בין אינטרסים אלה לאינטרסים אלה. רק 39% סבורים שלאזרחים חשובים יותר האינטרסים הפרטיים שלהם. במילים אחרות, אמנם שיעור החושבים כי האינטרסים של המדינה הם המובילים אצל הפוליטיקאים שווה לשיעור החושבים כך לגבי הציבור הרחב, ואולם חלקם של הסבורים כי הפוליטיקאים פועלים על פי אינטרסים צרים עולה על המיחסים זאת לציבור

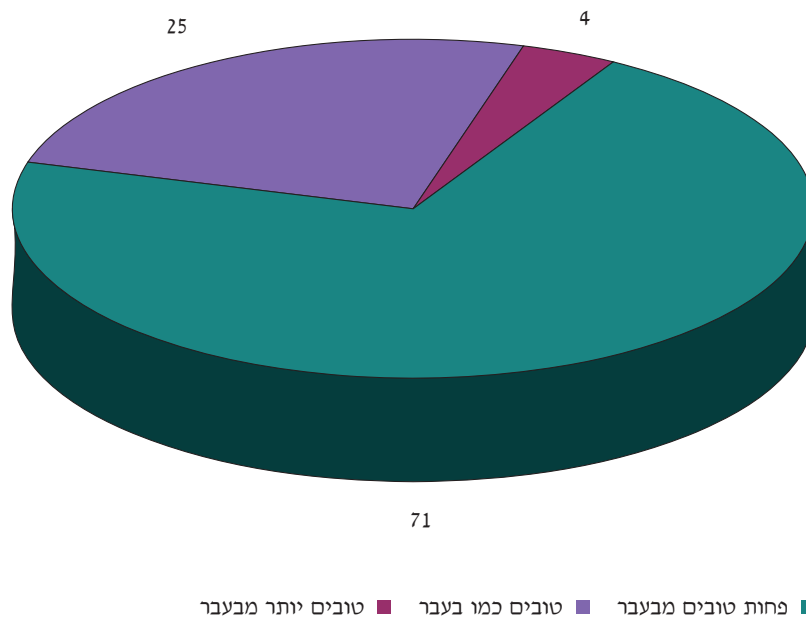
(ג) תפקוד לקוי

בקרב לבין הממקמים עצמם בפריפריה – בקרב אלה כבקרב אלה, הרוב מגדירים את הטיפול לקוי. גם כאן אנו מוצאים אישוש לטענת ההתכנסות סביב ההערכה השלילית של תפקוד המערכת הפוליטית. כאשר פונים לשאלות ספציפיות, הביצועים הגרועים ביותר מאובחנים בתחום החברתי: 49% מכלל הציבור מעריכים כי העניינים החברתיים מטופלים רע או רע מאוד, 36% סבורים כי הם מטופלים באופן בינוני, ורק 15% סבורים כי נושאים אלה מטופלים היטב. גם בתחום שמירת הסדר הציבורי המצב דומה: 45% סבורים כי תחום זה מטופל באופן רע או רע מאוד, 36% סבורים שהוא מטופל באופן בינוני, ו-19% סבורים שהוא מטופל טוב או טוב מאוד. בתחום הכלכלה הנתונים טובים רק במעט: 40% סבורים שתחום זה מטופל רע או רע מאוד, 32% סבורים שהוא מטופל באופן בינוני, ו-28% סבורים שהוא מטופל טוב או טוב מאוד. בכל התחומים החברתיים והכלכליים ההערכה השכיחה של ביצועי הממשלה נוטה אפוא לכף השלילה.

הסקר השנה מצביע על הערכה ירודה של ביצועי הדרג המדיני ועל שביעות רצון נמוכה מתפקוד המערכת הפוליטית הממסדית. רוב הנשאלים (57%) אינם מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית. פילוח התשובות על שאלה זו על פי ההצבעה לכנסת ב-2006 מעלה הבדלים ברורים בין מצביעי המפלגות השונות. אמנם בקרב מצביעי מפלגות הקואליציה העיקריות יש רוב למרוצים (58% ממצביעי קדימה ו-48% ממצביעי העבודה מרוצים), אך הרוב המכריע של מצביעי שאר המפלגות אינם מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית.

כאשר התבקשו המרואיינים להביע באופן כללי את דעתם על אופן הטיפול של הממשלה בבעיות למיניהן, נמצא רוב ברור למעריכים אותו בשלילה – 82% סברו כי הטיפול אינו משביע רצון בדרגות אלה ואחרות, ורק 18% סברו כי הממשלה מטפלת בבעיות המדינה בצורה טובה או טובה מאוד. מעניין כי בסוגיה זו אין הבדל בין הממקמים עצמם במרכז או

תרשים 33

הערכת הפוליטיקאים של היום בהשוואה לאלה של העבר (באחוזים)

■ פחות טובים מבעבר ■ טובים יותר מבעבר ■ טובים כמו בעבר

(ד) דיסאוריינטציה ותחושת חוסר השפעה פוליטית

רצונו של רוב הציבור הישראלי בקיום מערכת יחסים דיאלוגית עם מקבלי החלטות ובהשתתפות בקביעת העתיד הלאומי על ידי קבלת 'קול' בעיצוב המדיניות בא לידי ביטוי בתשובות על השאלה הזאת: 'יש מדינות שבהן כאשר עולה על סדר היום נושא לאומי חשוב מאוד, למשל חתימה על הסכם שלום, משתפים את האזרחים בהחלטה על ידי עריכת משאל עם. בישראל מעולם לא נערך משאל עם. האם לדעתך במקרים של החלטות גורליות היה או לא היה רצוי לשתף את הציבור בישראל בהחלטה על ידי עריכת משאל עם?'. שלושה רבעים מהמראויינים השיבו כי משאל עם בנסיבות כאלה הוא מהלך רצוי או רצוי מאוד, ורק רבע סברו כי זה מהלך לא רצוי או לא רצוי מאוד. ממצא זה מקבל יתר תוקף בשל תחושת השייכות הגבוהה של הציבור לקולקטיב ולמדינה. בתשובה על השאלה 'באיזו מידה את/ה מרגיש/ה עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיותיה?'; דיווחו 56% על הרגשת שייכות חזקה, 28% דיווחו על תחושת שייכות בינונית, ורק 16% דיווחו על היעדר תחושת שייכות.⁷²

שלא במפתיע, וכפי שמראה תרשים 36 (להלן), מי שמקמים את עצמם במרכז חשים שייכים למדינה יותר ממי שמקמים את עצמם בפריפריה. כאמור בחלק הראשון של הספר, פחות מחמישית (19%) מכלל הציבור בישראל סבורים כי ביכולתם להשפיע על החלטות הממשלה, והרוב המכריע (81%) מעריכים את יכולת ההשפעה שלהם כקטנה או אפסית. מעניין כי בנושא זה אין הבדל בין הממקמים את עצמם במרכז או בפריפריה: רוב מכריע במרכז (77%) ובפריפריה (83%) חשים שיכולת ההשפעה של האזרחים על מדיניות הממשלה מועטה עד אפסית. גם כאן אנו רואים התלכדות של כל שדרות הציבור סביב תחושת ריחוק וזרות מן הנעשה במערכת

בתחום הביטחון הערכות הביצוע גרועות מעט פחות: כשליש (31%) מעריכים את ביצועי המדינה כרעים או רעים מאוד, 42% סבורים שהביצועים בינוניים, ו-27% סבורים שהם טובים או טובים מאוד. יש לכך משמעות רבה, שכן עד היום נמצא ששאלות של מדיניות וביצועים בנושאי חוץ וביטחון הן בעלות השפעה רבה (יותר מהנושאים האחרים) על ההכרעה עבור מי להצביע. גם בסקר זה כאשר נתבקשו הנשאלים – בשאלה פתוחה – להצביע על הבעיה החשובה ביותר שעל הממשלה לטפל בה, עמד הביטחון בראש הרשימה: 28% סברו שהביטחון הוא החשוב ביותר, 12% סברו שהכלכלה היא החשובה, ו-11% סברו שהחינוך הוא החשוב ביותר (שאר הבעיות זכו בשיעורי משיבים נמוכים יותר).

בכל הנושאים הייתה הערכת ביצועי הממשלה גרועה יותר אצל מי שמיקמו את עצמם בפריפריה ביחס להערכתם של מי שמיקמו את עצמם במרכז או בקרבתו. הבדל בולט במיוחד בהערכת ביצועי הממשלה נמצא בתחום הכלכלה: 53% מאנשי הפריפריה – לעומת 38% בלבד מאנשי המרכז – מעריכים אותם כגרועים או גרועים מאוד. גם בנושאי ביטחון ניכר הבדל דומה: 41% מאנשי הפריפריה סבורים כי הטיפול בהם רע או רע מאוד, לעומת 29% בלבד שסברו כך מקרב אנשי המרכז. כלומר, אף על פי שבכל שכבות הציבור רווחת מורת רוח, ניכר כי קרבה למרכז ממתנת את הביקורת. אולם יש לזכור שמדובר במיקום עצמי סובייקטיבי, וייתכן שמידת הביקורת היא שגורמת למראיין למקם את עצמו בקרבת המרכז או בריחוק ממנו. הוא הדין בפילוח התשובות על פי ההצבעה לכנסת בבחירות 2006 – הערכותיהם של מי שהצביעו עבור מפלגות הקואליציה מחמירות (בכל התחומים) מעט פחות מהערכותיהם של מצביעי מפלגות האופוזיציה (למעט מצביעי ש"ס, שהערכותיהם שליליות יותר מאלה של מצביעי כל מפלגות הכנסת).

72 עם זאת יש לציין כי על פי סקרי מדד הדמוקרטיה השנתיים חלה בשנים האחרונות ירידה ברורה ושיטתית ברוב המרגיש עצמו חלק מן המדינה ובעיותיה. יותר מ-80% חשו כך בראשית שנות האלפיים, והיום פחת הרוב הזה לקצת יותר ממחצית. אף על פי כן ייתכן שהירידה אינה נובעת משינוי אמיתי בתחושת השייכות, אלא בעיקר מן הלגיטימציה הגוברת בשנים האחרונות לבטא סוג כזה של עמדות 'לא פטריוטיות'.

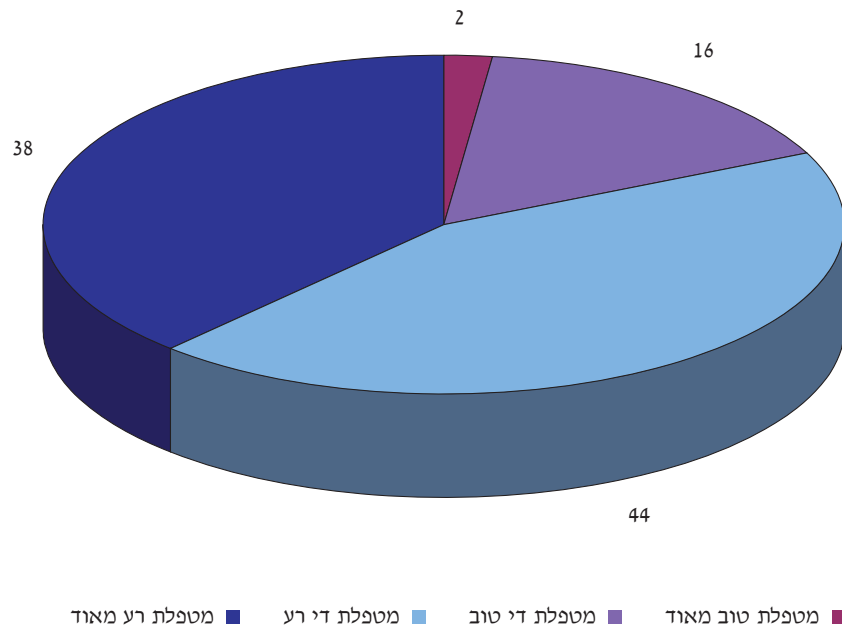
לחבריהם המתלבטים אם להיכנס לאירה הפוליטית לעשות כן, שעה שכשלושה רבעים היו ממליצים להם במידה זו או אחרת להדיר רגליהם מן הפוליטיקה. הדיסאוריינטציה הפוליטית שבה שרוי כיום הציבור הישראלי באה לידי ביטוי גם בהתפלגות התשובות לשאלה: 'אם היו מתקיימות כיום בחירות, עבור איזו מפלגה היית מצביע/ה?'. ל-47.5% מהנשאלים (כמעט מחצית הציבור!) אין מפלגה מועדפת, והם השיבו שלא החליטו, או לא יצביעו, או ישימו פתק לבן, או סירבו להשיב בנוגע להעדפתם. במדינה כל כך 'פוליטית' כמו ישראל ממצא זה מורה על ניתוק גדול מאוד בין הבוחרים לבין המערכת הפוליטית, או לפחות בין הבוחרים לבין הנבחרים והמפלגות הפוליטיות.

הפוליטית. ואולם הריחוק אינו נובע מאדישות או 'דה פוליטיזציה', אלא מהתחושה שמקבלי ההחלטות אינם מקשיבים לציבור, אינם נותנים לו 'קול' ומנהלים את העניינים בשירות אינטרסים לא ראויים.

הסלידה ואי־שביעות הרצון מן המערכת הפוליטית הממסדית ומן הפוליטיקאים, ואולי גם התסכול מחוסר השיתוף במערכת הפוליטית, הם ככל הנראה ההסבר העיקרי לכך שרק 11% מהנשאלים דיווחו כי חשבו אי פעם להיכנס לפעילות בפוליטיקה הארצית או המקומית. כיוון דומה מורה גם התפלגות התשובות על השאלה: 'אם מישהו קרוב לך, בן/בת משפחה או חבר/ה היה/הייתה מתלבט/ת אם להיכנס לפוליטיקה, מה היית ממליץ/ה לו או לה?'. רק כרבע מהנשאלים (27%) היו מיעצים לקרוביהם או

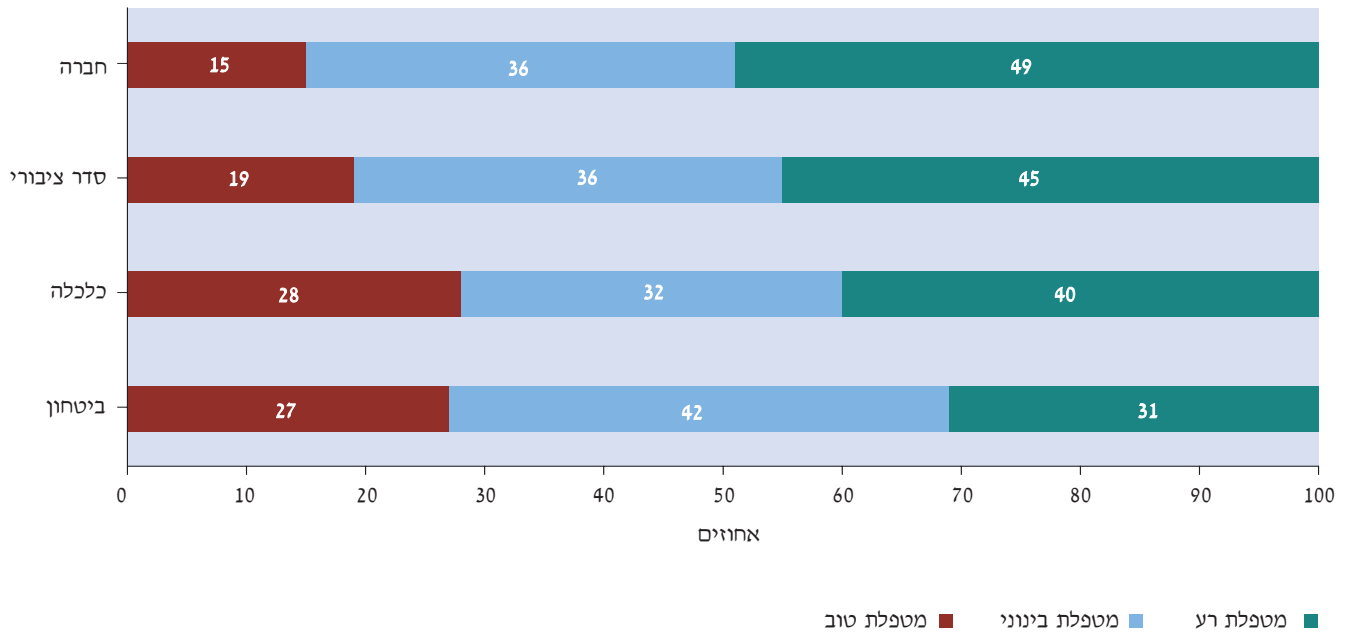
תרשים 34

הערכת טיפולה של הממשלה בבעיות המדינה (באחוזים)

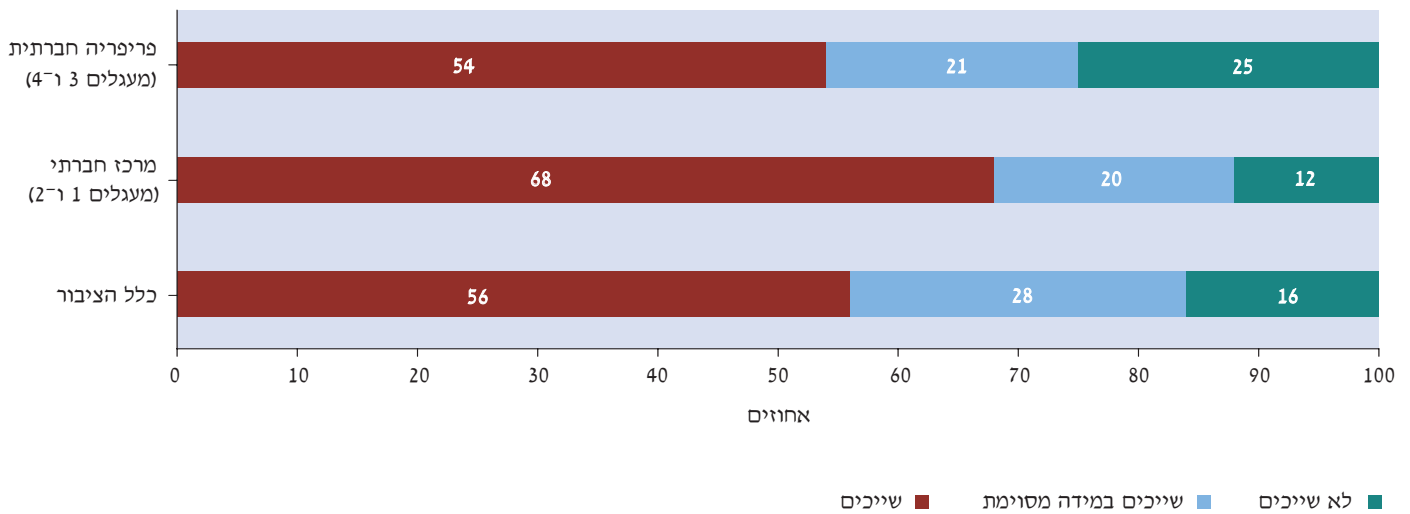
35 תרשים

הערכת טיפולה של הממשלה בנושאים ספציפיים (באחוזים)

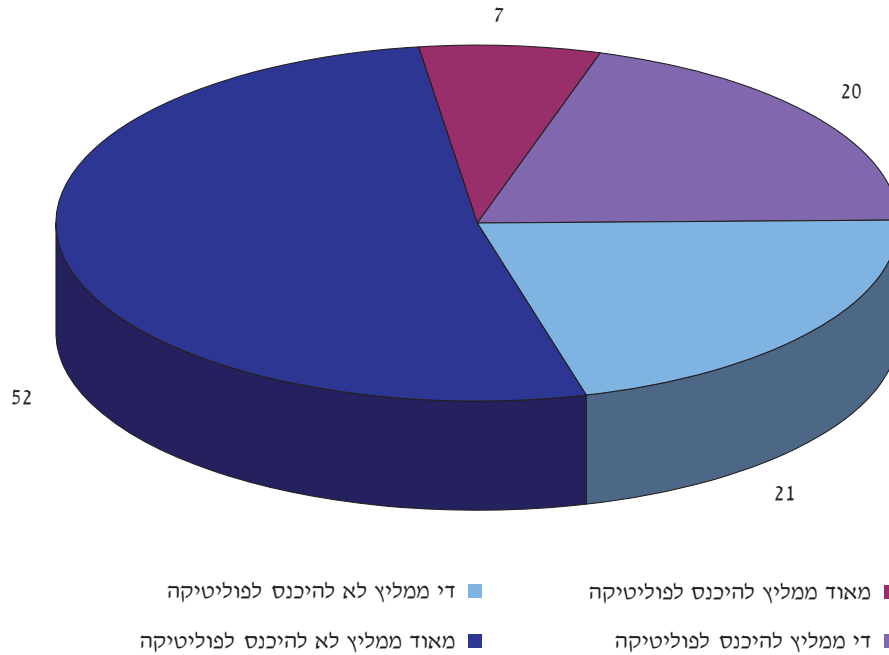
36 תרשים

מידת תחושת השייכות למדינה ולבעיותיה (באחוזים)

תרשים 37

האם היית ממליץ לבן/בת משפחה או לחבר/ה קרוב/ה להיכנס לפוליטיקה? (באחוזים)

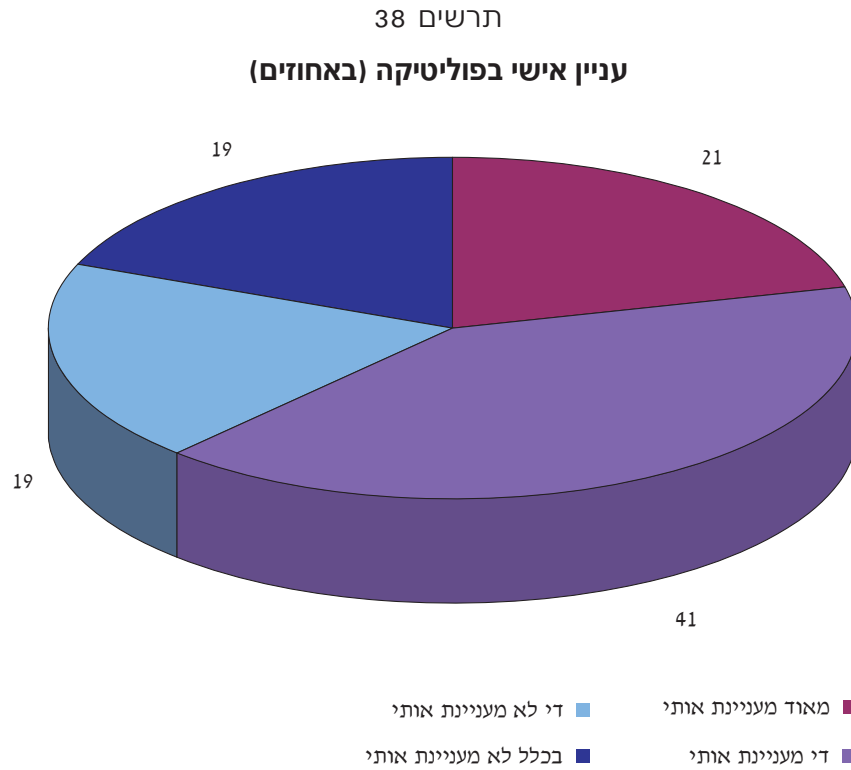

הנחת העבודה הרווחת בקרב חוקרים, שהממוקמים במרכז או בקרבתו נוטים לעקוב יותר מקרוב אחרי ההתרחשויות הפוליטיות, לעומת מי שתופסים את עצמם כמצויים בפריפריה. בתשובה לשאלה הישירה 'מה לגבי פוליטיקה – עד כמה הנושא הזה מעניין אותך?', דיווחו רוב ברור (אם כן, כאמור לעיל, נמוך מבעבר) של הנשאלים על עניין, כפי שמראה תרשים 38 (להלן).

כאמור, ישנה מגמה של ירידה בשיעור המדברים על פוליטיקה עם הסובבים אותם. אולם בקרב אלה שדיווחו על עניין בפוליטיקה, 58% ציינו כי הם משוחחים בנושאים אלה עם מקורביהם (לעומת 22% מקרב אלה שדיווחו שאינם מתעניינים בפוליטיקה). כפי שציינו, שיעור ההצבעה בבחירות נמצא בשפל, והזירה המפלגתית נראית ריקה מתמיד: 4% בלבד דיווחו כי נרשמו כחברי מפלגה, ו-1% השתתפו בחוג בית או ארגנו חוג בית. אבל כפי שהעלו גם

ואולם האם פירוש הדבר שהציבור בישראל אדיש למתרחש במישור הפוליטי, כלומר האם אנו עדים למגמה של 'ידה פוליטיזציה'? נראה שלא כך הדבר וכי אין מדובר בחוסר עניין או באדישות. למרות התמונה העגומה מבחינת יחסו של הציבור לפוליטיקה, וחרף העובדה שמחקרים מצביעים על ירידה בשיעורי הצפייה בחדשות הטלוויזיה ועל ירידה במספר המנויים לעיתונים המודפסים, מתברר מתשובות המרואיינים בסקר זה כי המצב אינו כל כך גרוע. ולראיה – 64% מדווחים שהם מתעדכנים בכל יום ויום בנעשה בזירה הפוליטית דרך אחד מכלי התקשורת, 13% מדווחים על יידוע כזה כמה פעמים בשבוע, 11% מתעדכנים פעם או פעמיים בשבוע. ורק 12% מדווחים על התעדכנות בחדשות לעתים רחוקות או לעולם לא. פילוח התשובות גילה כי אין כמעט הבדלים בשאלה זו בין המגדירים עצמם אנשי מרכז או אנשי פריפריה. זהו ממצא מעניין הסותר את

מחקרים במדינות אחרות,⁷³ ניכרת רמה לא מבוטלת של פעילות פוליטית בדרכים אחרות: יותר מרבע (26%) דיווחו שבמהלך השנים עשו פעולה כלשהי (חוץ מהצבעה) הקשורה בפוליטיקה, ו-15% דיווחו שהשתתפו בהפגנות.

ד. החברה האזרחית וארגוניה

אף שנהוג לדבר על שילוש – מדינה, שוק וחברה אזרחית – את מרב תשומת הלב המחקרית והפוליטית תופסת מערכת היחסים שבין המדינה לבין החברה האזרחית, ואילו יחסי השוק והחברה האזרחית אינם משמשים לעתים קרובות מושא למחקר מדעי ולעניין ציבורי. יש הרואים בחברה האזרחית את מקור הלגיטימציה והיציבות של השלטון, ויש הרואים בה מקור של התנגדות לשרירות הלב ולאופי הדכאני והשתלטני של המדינה. החברה האזרחית נתפסת לעתים כתוצר ספונטני הפועל במנותק מן השלטון ולעתים דווקא כתלויה בו מבחינת ההכרה והתמיכה הכספית. החברה האזרחית מתוארת לעתים כניאונה ממערכת יחסיה עם הרשויות ולעתים כממלאת מקום של השלטון, כאשר הרשויות נכשלות במילוי משימותיהן.⁷⁷

ככלל, במדינות הדמוקרטיות המבוססות – ובעיקר באלה המוגדרות מדינות רווחה – החברה האזרחית קטנה בהרבה בהיקפה ומשאביה מן השלטון, על אגפיו וסוכנויותיו הרבים, ולפיכך היא משפיעה, בדרך כלל, פחות ממנו על התהליכים והמבנים שבעניינם היא פועלת.⁷⁸ החברה האזרחית חסרה מבנה ברור והיא מורכבת משפע של התארגנויות, שלעתים צצות ונעלמות במהירות ולעתים מכות שורש והופכות לחלק

למרות השימוש התדיר בישראל – כמו במדינות רבות אחרות – במושג 'חברה אזרחית',⁷⁴ מדובר במושג שיש לו הגדרות רבות ושונות, שחלקן אף סותרות זו את זו. ההגדרה הפשוטה ביותר של החברה האזרחית מנוסחת על דרך השלילה: על פי הגדרה זו מדובר בכלל ההתארגנויות והגופים הציבוריים שאינם חלק ממנגנון המדינה, ואשר בשונה מגורמי השוק הכלכלי אינם פועלים על פי עקרון הרווח ולמען מקסומו.⁷⁵ הגדרות אחרות יוצקות למושג תוכן עצמאי יותר ומתארות את החברה האזרחית כמכלול של אגודות וולונטריות וקהילות מקומיות, מכוני תרבות ומחקר וכן גופים ייצוגיים במגזרי היזמות הפרטית והפעילות הציבורית; כלומר 'השתי והערב' של הרקמה החברתית הפעילה. לחברה האזרחית יש גם הגדרות פחות מבניות ויותר תהליכיות הרואות אותה כמכלול המפגשים בחברה שאינם תלויים בממשל ומתרחשים במרחב הציבורי שבו יחידים יכולים – ללא קשר לזהותם הדתית, החברתית, המינית או הגזעית – להיפגש, להתחבר, להחליף דעות, לקרוא, להציג, להקים קהילה חדשה, להתארגן סביב רעיון או לקדם שירות חדש. הגדרה אידאולוגית יותר מאפיינת את החברה האזרחית כמרחב הפעולה הציבורי, המאורגן סביב עקרון השקיפות והאחריות החברתית.⁷⁶

74 לדיון מקיף בחברה האזרחית בישראל ראו למשל ישי (לעיל הערה 52).

75 יש לציין שכיום גם השוק העסקי כבר אינו עובד אך ורק על פי עקרון מקסום הרווח הכלכלי, אלא מביא בחשבון גם שיקולים של אחריות חברתית. לדיון בשאלה זו ראו למשל T. M. Henderson and A. Malani, 2008. 'Capitalism 2.0', *Forbes* (March 10) www.forbes.com/columnists/free_forbes/2008/0310/030.html?partner=aolmag

ההכרה שיש חשיבות רבה לטיפוח ההקשר החברתי שבו פועלים הארגונים העסקיים, הביאה למשל להקמתו בישראל של 'מעלה', ארגון מקצועי של עסקים המחוללים שינוי בתחום האחריות התאגידית. הארגון, שהוא חלק מרשת ענפה של ארגונים במדינות רבות אחרות העוסקים באחריות חברתית תאגידית, מוביל תהליכים של פיתוח ויישום אסטרטגיות של אחריות תאגידית כגישה עסקית. (במילים 'אחריות תאגידית' הכוונה לפעילות עסקית המשלבת ערכים חברתיים, סביבתיים ואתיים.) 'מעלה' מפרסם מדי שנה את 'דירוג מעלה' של החברות המובילות במשק בתחום האחריות התאגידית בארבעה תחומים עיקריים: אתיקה בעסקים (קוד אתי, תכנית אתיקה אופרטיבית פנימית); זכויות אדם וסביבת עבודה; מעורבות בקהילה (תרומה, התנדבות עובדים, מדיניות השקעה חברתית כתובה); ואיכות הסביבה (ביצועים סביבתיים, דיווח סביבתי, מדיניות, ניהול, יישום והטמעה). ראו www.maala.org.il/heb/home/a/01

76 עם זאת יש לציין כי בניגוד לגופים ולממלאי התפקידים במערכת הפוליטית הממסדית, ארגוני החברה האזרחית אינם נבחרים, ומשום כך אין חלים עליהם כללי האחריות.

77 ראו R. Post and N. Rosenblum, 2002. 'Introduction', in: N. Rosenblum and R. Post (eds.), *Civil Society and Government*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, p. 1

78 במדינות שבהן החברה האזרחית חזקה מן המדינה, המערכת מאובחנת בדרך כלל כבעייתית או אפילו על סף קריסה. ראו למשל J. S. Migdal, 1988. *Strong Societies and Weak States*, Princeton: Princeton University Press; J. W. Harbeson, 1994. *Civil Society and the State in Africa*, Boulder, CO: Lynne Rienner

דינו של בית תמחוי שכונתי שנפתח ונסגר על פי רצון המבשלת הוא כדן ארגונים יציבים ועתירי משאבים, כגון האגודה למלחמה בסרטן. התשובה המקובלת היא שמושג המפתח להבנת החברה האזרחית הוא **הפלורליזם**, ובמקהלת החברה האזרחית יש מקום לכל גוף שאינו מדינתי ואינו כלכלי-רווחי.⁸²

1. בין מדינה לחברה

האמירה שאנו חיים היום בכפר גלובלי שנמצא בתהליך מתמיד של שינוי ושמדינת הלאום שרויה במשבר מתמשך ומתקשה או ממאנת למלא חלק לא מבוטל מתפקידיה המסורתיים, היא כבר אמירה שחוקה ובכל זאת רלוונטית מאוד. הסוציולוג זיגמונט באומן מתאר את מצבה העגום של המדינה היום כך: 'אין מצפים עוד מן המדינה לפעול כנציגת התבונה וכאדריכלית החברה הרציונלית, והיא אינה מבטיחה זאת ואינה מוכנה לכך [...] לוחות הסרטוט במשרדי החברה הטובה הולכים ונעלמים [...] הקהל המגוון של יועצים, פרשנים ומתווכים נוטל לידו את עיקר המשימה שהיתה שמורה בעבר למחוקקים'.⁸³ החברה האזרחית החוצה גבולות לאומיים, חברתיים וכלכליים צופנת לדעת רבים, פעילים וחוקרים כאחד, תקווה חדשה לסולידריות חברתית ופוליטית, שבעבר הייתה המדינה אבן הראשה שלה. הסוציולוג אולריך בק מדבר בזכות חברה פוליטית מסוג חדש: 'חברה אזרחית פעילה במקום מגוריה [...]

קבוע בזירה הציבורית. היא כוללת קבוצות וארגונים קטנים וגדולים, עתירי משאבים ודלי משאבים, מקומיים ולאומיים, וכן ארגונים בעלי מטרות שונות ומשונות, למשל חלוקת מצרכים, מתן שירותים, סגור אזרחי, השפעה על מעצבי המדיניות, ארגוני זהות, ארגונים דתיים, ארגוני תרבות וארגונים להגנת הסביבה וזכויות בעלי החיים.⁷⁹ היזמה להתארגנות אזרחית היא, כנרמז משמה, בדרג הציבור, כלומר מלמטה למעלה (bottom-up). לפיכך במקרים רבים פעילותה מושתתת על התנדבות ולא על העסקה בשכר. עם זאת, יצוין כי בשנים האחרונות עוברים ארגונים אזרחיים רבים תהליך של מיסוד ומקצוע, ובכך הם מתקרבים – לפחות מהיבט הדימוי שלהם, ויש הטוענים שאף במהותם – לארגונים מדינתיים וכלכליים.

ריבוי הארגונים⁸⁰ והאופי הלא פורמלי⁸¹ של רוב רכיבי החברה האזרחית מסבירים (חלקית) את היעדרם של כללי פעולה מוסכמים ואחידים. מרחב פעילויותיה, סמכויותיה וחובותיה של החברה האזרחית מעוגן ברוב המדינות באופן חלקי בלבד בחקיקה או בתקנות. כאמור, ממשלת ישראל מנסה בימים אלה להסדיר בחוק את פעילות ארגוני החברה האזרחית ואת מערכת היחסים בינם לבין המדינה והארגונים הכלכליים התורמים. התשובה על השאלה 'מי בפנים ומי בחוץ?' וכן הגדרת 'גבולות' החברה האזרחית עמומות, ולא פעם נשאלת אפוא השאלה אם

79 מיפוי של החברה האזרחית הישראלית על שלל ארגוניה אפשר למצוא במגוון הרחב של פרסומי המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי. ראו למשל 'מבט מהיר אל המגזר השלישי בישראל – 2005', בתוך:

<http://cmsprod.bgu.ac.il/Centers/ictr/inisrael>; או אצל ב' גדרון, מ' בר וח' כץ, 2003. **המגזר השלישי בישראל: בין מדינת רווחה לחברה אזרחית**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום.

80 כדי להמחיש את היקף החברה האזרחית בישראל בשנים האחרונות נציין שעל פי המסמך שליווה את הצעת הממשלה המוזכרת בהערה 51 לעיל, היו בישראל בשנת 2006 כ-25,000 ארגונים אזרחיים, מהם 8,200 בעלי אישור ניהול תקין מטעם רשם העמותות ו-4,500 ארגונים המוגדרים על פי החוק 'ללא כוונת רווח'. בשנת 2002 היו במגזר הארגונים האזרחיים 236,152 משרות (חלקן בתשלום וחלקן בהתנדבות).

81 אם התארגנות אזרחית אינה מבקשת הקלות מס, אינה שוכרת עובדים או אינה עושה פעולות משפטיות ופורמליות כאלה ואחרות, היא אינה חייבת ברישום כלשהו. כך יכולים להיווצר מקרים כמו תנועת 'שלום עכשיו', שמעולם לא הייתה רשומה ככזו אלא פעלה במסגרת ארגון רשום אחר – 'שעל מפעלים חינוכיים' – כפי שציינן לא מזמן דוח שהוגש לרשם העמותות בידי פעיל ימין שרצה למנוע ממנה אפשרות עתירה לבג"ץ. ראו גם א' וולף, 2007. 'דוח: שלום עכשיו עברה על חוק העמותות', אתר NCF, 19 בדצמבר: www.nfc.co.il/Archive/001-D-149214-00.html?tag=10-15-19.

82 ראו Post and Rosenblum (לעיל הערה 77), עמ' 4.

83 על משבר כלל עולמי זה ועל משמעויותיו החברתיות, הפוליטיות והכלכליות ראו אצל ז' באומן, 2007 [2000]. **מודרניות נזילה**, תרגום: ב' הרמן, ירושלים: מאגנס, עמ' 164.

כלכליים) על ידי שיתוף פעולה ביניהם בתנאים של חוסר וודאות, ולעתים הוא תוצר לוואי של דת,⁸⁷ מסורת, ניסיון היסטורי משותף וסוגים אחרים של נורמות תרבותיות.

המושג הון חברתי קשור למושג 'טווח האמון (trust range). לכל היחידים והקבוצות החולקים הון חברתי יש 'טווח אמון' ידוע, שהוא מעגל האנשים או הקבוצות שלגביהם תקפה הנורמה של שיתוף פעולה. המעגל גם מגדיר (ומדיר) את מי שאינם נכללים בו (כלומר, אלה שאינם נכללים באותה נורמה של שיתוף או אמון). הירידה המובחנת באמון במוסדות פוליטיים וחברתיים אחרים – שמצאו הסקרים ושבנה נגענו בחלק הראשון של הספר – עשתה את נושא האמון למוקד של פעילות מחקרית ענפה. אחת השאלות העיקריות היא אם הירידה באמון ממוקדת במוסדות המדינה או שהיא 'גולשת' גם לארגוני החברה האזרחית.⁸⁸ בהמשך ננסה לעמוד על כך בהקשר הישראלי.⁸⁹

חברה 'בריאה' היא זו שיש ברשותה הון חברתי רב וטווח האמון בתוכה רחב, ואילו חברה שחסרה או מאבדת את ההון החברתי וטווח האמון בתוכה צר, נמצאת בסכנת התפוררות. באמצע שנות התשעים התריע החוקר האמריקני רוברט פטנס⁹⁰ כי מאז שנות החמישים הלכה החברה האמריקנית ואיבדה את ההון החברתי שלה, תופעה שכללה הפחתה דרמטית בשיעור ההשתתפות האזרחית.⁹¹ הראיה המובהקת ביותר לכך הייתה הירידה המתמשכת

שהיא מקומית ועל-לאומית בעת ובעונה אחת.⁸⁴ האופטימיות שלו מביאה אותו לטעון, כי חברה זו 'עשויה למצוא ולפתח באמצעים פשוטים פתרונות מקומיים לאתגרים של העידן השני של המודרניות, שהם האינדיווידואליזציה, הגלובליזציה, התמעטות מקומות התעסוקה והמשאבים האקולוגיים [...] במקום חברה ממוקדת בעבודה למען הכנסה מציע החזון הזה סיכוי לאכות בהדרגה בשליטה על הזמן ולהתנסות בחופש פוליטי, במסגרת רשתות פעילות של התארגנות עצמית'.⁸⁵

כיצד יכולה החברה האזרחית להצליח במקום שבו המדינה נכשלת? התשובה נעוצה ככל הנראה במושג נוסף – 'הון חברתי' (social capital) – הקשור קשר הדוק למושג החברה האזרחית, שכן מתברר כי בחברות בעלות הון חברתי גבוה, החברה האזרחית משגשגת.⁸⁶ הון חברתי הוא הנורמה הסוציולוגית הלא פורמלית הדוחפת לשיתוף פעולה בין יחידים ומסייעת לקידום שיתוף הפעולה בין אנשים ובין קבוצות. יישום הנורמה מתחיל משיתוף פעולה בין חברים אישיים ועובר לשיתוף פעולה במסגרות רחבות יותר, תוך שהוא מושתת על מושגים כגון יושר, עמידה בהתחייבויות, הדדיות ואחריות (על ביצוע משימות). במישור הפוליטי ההון החברתי מקדם חיים בצוותא, החיוניים להצלחה של ממשל מוגבל ודמוקרטיה מודרנית. לעתים נצבר ההון החברתי בעקבות ניסיונות חוזרים ונשנים של יחידים למזער נזקים ולהגביר רווחים (לאו דווקא

84 בק (לעיל הערה 58), עמ' 23.

85 ש.ס.

86 למושג ההון החברתי ראו למשל F. Fukuyama, 1999. *Social Capital and Civil Society*, Fairfax Virginia: The Institute of Public Policy George Mason University; idem, 2001. 'Social Capital, Civil Society and Development', *Third World Quarterly* 22 (1): 7-20

87 רעיון ההון החברתי מעוגן גם בדתות השונות. דוגמה מובהקת לכך היא העיקרון היהודי 'כל ישראל ערביין זה לזה'.

88 ראו למשל D. Stolle, 1998. 'Bowling Together, Bowling Alone: The Development of Generalized Trust in Voluntary Associations', *Political Psychology* 19 (3): Special Issue: Psychological Approaches to Social Capital: 497-525

89 כפי שצוין בחלק הראשון, טווח האמון של הישראלים הוא מצומצם למדי – רק כרבע (27%) חושבים שאפשר בדרך כלל לסמוך על אנשים, 38% סבורים שבדרך כלל יש להיות זהירים מאוד, ואילו 21% חיים בתחושה שתמיד צריכים להיות זהירים מאוד.

90 R. Putnam, 1995. 'Bowling Alone: America's Declining Social Capital', *Journal of Democracy* 6 (1): 65-78
91 ושל הספר שנכתב מאוחר יותר (בשם זהה) נלקח מן האבחון המטפורי של פטנס שאף על פי שיותר ויותר אנשים בארצות הברית משחקים כדורת (באולינג), הם מעדיפים לשחק לבדם ולא במסגרת המאורגנות של ליגות הכדורת.

יש לזכור כי מימים ימימה הייתה ההשתתפות האזרחית אחד מסימני ההיכר הבולטים של החברה האמריקנית ונחשבה לאבן פינה ביציבות הדמוקרטיה האמריקנית, כפי שהגדוש זאת כבר ב-1833 ההוגה הפוליטי הצרפתי אלכסיס דה טוקוויל, בחיבורו הידוע **הדימוקראטיה באמריקה** (1840, 1835]. תרגמו: ט' טברסקי וי' מרגלית, ירושלים: מוסד ביאליק).

האזרחים, ובכלל זה עלייה חדה במספרם ובהיקף פעילותם של ארגוני החברה האזרחית; בד בבד עם עלייה זו ירדה מעורבותן של מדינות רבות בתחומי החברה והכלכלה. שתי ההתפתחויות קשורות זו בזו. בגין יחסי הגומלין הדינמיים הללו, נסיגת המדינה תורמת לא פעם לשגשוגה של החברה האזרחית, העומסת על שכמה תפקידים שהמדינה חדלה למלא או לא מילאה מלכתחילה. צמיחת החברה האזרחית נובעת לא רק מנסיגת המדינה, אלא, כך נראה, גם מכניסתן לשיח הציבורי של תפיסות פילוסופיות-חברתיות פלורליסטיות או רבת-תרבותיות, המדברות על הצורך בשירותים ייחודיים, תלוי תרבות, לא אחידים ולא ממלכתיים. עניין זה קשור כמובן בעלייה בערכים הפוסט-מטריאליסטיים, שרוב הצרכים הנגזרים מהם, או קצתם, אינם מוכרים באופן מסורתי על ידי המדינה כנמצאים בתחומי אחריותה. למשל, המדינה מעולם לא ראתה כחובתה (וגם אחרים לא ראו זאת בעבר כחובתה) להגן על זכויות בעלי החיים, לשמר תרבויות של קבוצות מיעוט אתניות ההולכות ונעלמות, לגבש קבוצות תמיכה (למשל לנוער הומוסלסבי), לעסוק בשיקום אלכוהוליסטים, לקדם תזונה טבעונית וכדומה. מבחינה זו הארגונים החברתיים **מקדימים** לא אחת את המדינה באיתור הצרכים החברתיים.

זה המקום להזכיר את התאוריה הרווחת של 'כשל השוק', הגורסת כי ממשלה דמוקרטית הפועלת בתנאים של שוק חופשי אינה יכולה היום, גם אם תרצה, לספק את מלוא מגוון השירותים והטובין שאזרחיה נזקקים להם או רוצים בהם. הסיבה לכך היא בין השאר משום שלא ימצא רוב בציבור שיהיה מוכן לשלם את העלויות העצומות של הספקת שירותים רחבה שכזו. ואכן, כפי שנראה בהמשך, גם הציבור הישראלי אינו שש לקבל עליו את הנטל המתחייב מהרחבת שירותי המדינה. יתרה מזו, גם אם תרצה המדינה לספק שירותים רחבים – כשאלה מוגדרים ומוקצים על פי שיקול דעתם של המופקדים על כך מטעמה – יהיו רבים בחברה שיחלקו על החלטות הגופים המדינתיים בעניין השירותים

בשיעורי ההצבעה. פטנס הצביע על עוד רכיב של הידלדלות ההון החברתי בארצות הברית – הירידה באמון במוסדות הפוליטיים – ואבחן אותה כעדות ראשונה במעלה למה שהוא ראה כתהליך מואץ של התפוררות ושחיקת הדמוקרטיה האמריקנית. את הסיבה העיקרית לירידה החדה והמתמשכת שאבחן במעורבות האזרחית, בעיקר זו הכרוכה במגע ישיר פנים אל פנים בין יחידים בארצות הברית, איתר פטנס בשכיחות ובלגיטימציה הגוברת של התנהגויות אינדיווידואליות ובהתפתחות הבלתי מרוסנת לדעתו של טכנולוגיות המעודדות עיסוקים אינדיווידואליים, ובהם צפייה בטלוויזיה, גלישה ברשת האינטרנט וכיוצא באלה.

יש לציין כי לצד ההתלהבות שבה התקבל הניתוח של פטנס, היו גם שביקרו אותו בחריפות.⁹² בין השאר, טענו המבקרים, כי העבר שעליו התרפק פטנס בנוסטלגיה היה הרבה פחות ורוד מהאופן שבו הוא הוצג בניתוחו: הגזענות והאפליה, ומכאן גם ההדרה של יחידים וקבוצות, היו שכיחות בחברה האמריקנית במחצית הראשונה של המאה העשרים (וכמובן גם לפני כן) הרבה יותר מבשנים שלאחר מכן, שאותן מבקר פטנס בחריפות כה גדולה. לרצון לשוב לאותן קהילות שכונתיות 'מחבקות' לכאורה יש אפוא תג מחיר גבוה מבחינת החירות, שכן קהילות אלה היו לעתים קרובות קונפורמיות ביותר ואפילו דכאניות כלפי בעלי דעות מיעוט וכלפי קבוצות שלא נהגו על פי הערכים והנורמות שלהן. ואולם הטיעון המרכזי של הביקורת היה עובדתי: אמנם חלה ירידה בהשתתפות באותן פעילויות קהילתיות בעלות אופי של מגע ישיר פנים אל פנים, שאת ירידתן ביכה פטנס, וכן חלה ירידה בהשתתפות הפוליטית באפיקים המסורתיים, כגון הצבעה בבחירות; אבל בה בעת נרשמה עלייה חדה במעורבות הציבור האמריקני בפעילויות אזרחיות חדשות, כגון קהילות ברשת או ארגונים אזרחיים בינלאומיים.

כך או כך, יש היום הסכמה רחבה על התיאור העובדתי: בעשורים האחרונים חלו בחברות המערביות שינויים מפליגים בדפוסי ההשתתפות של

למשל, שמירת הסביבה), ולכן – בניגוד לצפוי אולי – הם בעצמם, וכמובן גם האזרחים, לוחצים להחזיר את הטיפול בצרכים החדשים לידי המדינה. לעתים, כאשר הארגונים האזרחיים מצליחים להעלות נושא מסוים לסדר היום הכללי (למשל, שמירת הסביבה), הנושא 'עולה' כלפי מעלה, והמדינה מקבלת עליה את הטיפול בו. לפיכך רבים סבורים שלמרות ההיבטים החיוביים הכרוכים בנסיגת המדינה מתחומים רבים והתרחבות תחומי העיסוק של החברה האזרחית – והכוונה בעיקר לשבירת המונופול של המדינה על שירותים רבים שניתנו ברמה שלא השביעה רצון – המהלך בכללותו היה גרוע, וכי יש להשיב את המדינה לתמונה ולשפר את השירותים שהיא נותנת.⁹⁴

בטרם ניגש לניתוח הממצאים הקשורים לעמדות הציבור בישראל כלפי החברה האזרחית, ניגע על קצה המזלג במשמעות הרצף 'מרכז-פריפריה' ובקשר שלו למעמדה של החברה האזרחית. ככלל אפשר לומר כי החברה האזרחית ממוקמת מחוץ למרכז החברתי-הפוליטי. לארגוני החברה האזרחית – בניגוד למוסדות המדינה – אין סמכות פורמלית (אם כי אין פירוש הדבר שאין להם סמכות מקצועית או מוסרית), והם אינם מורשים לקבל החלטות עבור הקולקטיב או לגבש נוהלי פעולה או כללי משחק שיחולו על הכלל. מערכת היחסים בין המרכז לבין החברה האזרחית עשויה להיות קרובה או רחוקה, של ידידות או של עימות. במילים אחרות, ארגוני החברה האזרחית יכולים להיות 'מרכזי משנה' – המכירים במרכז ובסמכותו, והמרכז מכיר בהם – או 'מרכזים מתחרים', הקוראים תיגר על המרכז, על הערכים שהוא מייצר ועל כללי המשחק שהוא קובע. התפתחות החברה האזרחית כ'מרכז מתחרה' קשורה למושג 'העצמת האזרח' (citizen's empowerment), שגם הוא קשור קשר הדוק לרצף מרכז-פריפריה. אף שמתבע הדברים הרוב המכריע של האזרחים ממוקמים בפועל בפריפריה ולא במרכז, ניכרת בעשורים האחרונים – במדינות דמוקרטיות רבות –

והטובין שעל המדינה לספק, בעניין רמת המינימום הנדרשת מהם ובנוגע לשאלה אם על המדינה לעלות מעל למינימום זה וכמה. בחברות פלורליסטיות או רב-תרבותיות, טוענת תאוריית 'כשל השוק', קשה במיוחד להגיע להסכמה על היקף השירותים שעל המדינה לספק ועל אופיים, ולפיכך ממשלות מעדיפות לצמצם את ההיצע שלהן, בייחוד בתחומי הרווחה החברתית.

האם יכולה החברה האזרחית למלא את נעליה הגדולות של המדינה? התשובה על שאלה זו מורכבת. ראשית, כפי שצינו לעיל, המשאבים העומדים לרשות החברה האזרחית דלים מכדי שתוכל לעמוד על שכמה את המשא הכבד הזה. שנית, מול תאוריית 'כשל השוק' עומדים מחקרים אמפיריים⁹⁵ המפריכים את הטענה שבחברות מפותחות – שאין בהן הסכמה על צרכים כלל-אזרחיים – המגזר השלישי גדול יותר מזה שבחברות שיש בהן קונסנזוס על מה שצריכה המדינה לתת ועל רמת השירותים. שלישית, יש לזכור כי בניגוד למדינה, החברה האזרחית אינה חייבת לספק מערך מסוים של שירותים. היא אינה חייבת לספק שירותים באופן אוניברסלי לכל נצרך ואינה חייבת כלל להתחשב ברצון ובהעדפות של מי שמקבלים את שירותיה. ואכן, כפי שחוו אזרחים רבים על בשרם, לעתים קרובות ארגונים אזרחיים צצים ונעלמים במהירות, ואי-אפשר לחייבם לתת שירותים שהם אינם רוצים לתתם, כפי שאי-אפשר לחייבם לתת שירותים למי שאינם זכאים בעיניהם לקבל מהם שירותים אלה. למשל, ארגון צדקה מסוים יכול להחליט להקצות כספים לאנשים בעלי מוגבלות כזו ולא אחרת, ממוצא כזה ולא אחר, ואף להתנות את קבלת הסיוע בתמיכה של המקבל באידאולוגיה כזו או אחרת. ואחרון לכול, לצד 'כשל השוק' אפשר להצביע על 'כשל התנדבותי': רוב הארגונים החברתיים אינם מפותחים, חזקים ועשירים די הצורך כדי לענות על הצרכים החדשים הנגזרים מן הרעיונות החדשים שהם הכניסו לשיח הציבורי (כמו,

93 למשל - L. M. Salamon and H. K. Anheier, 1998. 'Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally', *Voluntas* 9 (3): 213-248

94 על בסיס התביעה להשבת המדינה לתמונה הוקמה למשל קבוצת יסו"ד (ישראל סוציאלי-דמוקרטית). מידע רב על הקבוצה מטרותיה אפשר למצוא באתר הבית שלה: www.yesod.net/yesod/about_yes.html

האחרונות עליה דרמטית במספרם של ארגוני החברה האזרחית. גם תחומי הפעילות של ארגונים אלה הורחבו עד מאוד. במציאות הישראלית מבצעת החברה האזרחית חלק מהתפקידים המסורתיים של המדינה בתחום החומרי (מתן שירותים וטובין, כמו מזון לנזקקים, סנגור קהילתי, שירותי רפואה ותמיכה שאינם ניתנים בידי המדינה), אבל עוד יותר מכך היא ממלאת תפקיד מרכזי בדיון הציבורי על מערכת העדיפויות הכללית וקביעת הערכים. לפיכך, בעצם הווייתה, החברה האזרחית בישראל קוראת תיגר - מן הפריפריה - על זכותו של המרכז לקבוע באופן מונופוליסטי את הערכים החברתיים המכוננים ואת העדיפויות עבור כלל החברה. התפיסה הרווחת היא אפוא שהמדינה והחברה האזרחית הן שחקניות במעין 'משחק סכום אפס' במרחב הציבורי - מה שהאחת זונחת, האחרת לוקחת מרצון או מכורח, במיוחד במה שכרוך במתן שירותים לאזרחים. יתרה מזו, לא מעטים ארגוני החברה האזרחית המקדישים את מרב מרצם לחשיפת הנגעים האמתיים או המדומים של המערכת הפוליטית הממסדית ומציגים את עצמם כחלופה ראויה ונקייה למערכת הפוליטית על שלל סוכנויותיה.⁹⁵ ואף על פי כן גם אם היא הלכה ונשחקה בשנים האחרונות, מרכזיות המדינה עדיין טבועה עמוק בתודעה הציבורית ואף בפרקטיקות

תופעה של העצמת האזרח, כלומר חיזוק הפריפריה על חשבון המרכז. גם מי שאינם במרכז ואינם בעלי תפקידים רשמיים חשים עצמם היום, הרבה יותר מבעבר, כשירים לגבש ולהביע דעות בנושאים מדיניים, חברתיים וכלכליים וגם לנסות ולהשפיע על מדיניות המרכז - במקרים רבים דרך ארגוני החברה האזרחית. הלגיטימציה לכך מעוגנת בתפיסת היסוד שלפיה במשטרים דמוקרטיים האזרח הוא הריבון האמיתי, ולפיכך אין בתביעה האזרחית ל'קול' בכל הנוגע לענייני הכלל משום 'מרידה במלכות'. במילים אחרות, אף על פי שהחברה האזרחית היא תופעה המתפתחת בפריפריה החברתית-הפוליטית, היא מגלמת עקרון יסודי דמוקרטי, ומכאן הלגיטימיות של עמידתה מול המדינה.

לרצף מרכז-פריפריה נודעת משמעות גם בניתוח עמדות הציבור בנושאים הנידונים כאן. עניין זה מבוסס על ההנחה שיחסו של היחיד למבנים ולתהליכים במערכת הפוליטית-החברתית שבה הוא חי תלוי במידה רבה במקומו ביחס למקבלי ההחלטות וביחס למקום שבו מגובשת מערכת הערכים הדומיננטית באותו הקשר.

2. ממצאים

בישראל, כבמדינות רבות אחרות, ניכרת בשנים

95 כך למשל מגדיר הארגון האזרחי אומ"ץ את מטרתו: 'אומ"ץ - אזרחים למען מנהל תקין וצדק חברתי ומשפטי - היא עמותה רשומה (ע"ר) הפועלת במטרה להגן על איכות החיים של כל תושבי המדינה. העמותה הוקמה בשנת 2003 בידי בעלי מקצועות חופשיים, אנשי עסקים, גמלאים משרות המדינה (כולל קציני משטרה בכירים לשעבר) ופעילים בארגונים חברתיים אחרים, אשר חשו צורך להקים גוף אזרחי עצמאי ובלתי תלוי, שישרת את האינטרס הציבורי בקידום מנהל תקין וכן צדק חברתי ומשפטי': <http://ometz-il.org/Who.htm>

דוגמה נוספת היא האתר 'ישרים' המציג עצמו כך: 'השחיתות, האלימות והעבריינות הפכו לאורח חיים מקובל בישראל! הממשלה, הכנסת והמפלגות - מושחתות ומנותקות מאזרחי המדינה! המפלגות מפולגות, מסוכסכות בתוכן וביניהן, ומפלגות את העם! מודאגים מהשחיתות ומרמיסת החוק? הצטרפו אלינו למהפך האזרחי!':

www.yesharim.org.il/index.html

יש לציין כי לצד חושפי השחיתות יש גם אחרים, החוששים מן ההשלכות של מה שהם רואים כהיסטריית שחיתות המלוכה בידי גורמים שונים בחברה האזרחית. היסטריה זו עלולה לדעתם להרתיע אנשים ראויים, המוכנים לפעול במרחב הפוליטי-הציבורי. כך כותב למשל העיתונאי גיא בכור (2007.1.11): 'שחיתות! שחיתות! שחיתות! הכול מסביב שחיתות, מפלצת השחיתות עובדת שעות נוספות, הטובקביסטים צווחים, ההמון מוחא כפיים, העיתונות מתפרנסת, אך המדינה מדממת. האם לכל אותם טהרנים-לרגע אכפת באמת מהחברה ומהמדינה? ובכלל, עד כמה אנו מושחתים באמת? האם ייתכן שהגל העכור סביב השחיתות מביא לתוצאה הפוכה, לא פחות חמורה? [...] למה מביא הגל הציבורי הציני והדוחה של האשמות על שחיתות בכל מקום? לעובדה ששרים, פקידים וקצינים מסורסים. כיוון שהם חוששים מוועדות בדיקה, ממבקר המדינה, מהעיתונות, מבג"ץ וממי לא, הם לא לוקחים היום שום סיכון. הם לא נוקטים שום יזמה או מאמץ. המדינה נעצרת בשל הפחד. הדמוגוגיה הציבורית הזולה, המדורבנת בידי אינטרסנטים, בולמת את הממשלה ואת השירות הציבורי כולו:

www.gplanet.co.il/prodetailsamewin.asp?pro_id=149

פילוח ההעדפה מי ייתן את השירותים – המדינה או ארגון חברתי – על פי הצבעה לכנסת ב־2006 העלה ממצא מעניין: מצביעי מפלגת הגמלאים, יותר ממצביעי כל המפלגות האחרות, מעוניינים לקבל את השירותים מן המדינה. אחד ההסברים לכך הוא שהגמלאים היו רגילים למצב ההיסטורי שבו המדינה סיפקה את מרב השירותים לאזרח (אף שידוע שמצביעי מפלגה זו אינם בהכרח גמלאים בעצמם). לעומתם מצביעי ש"ס ויהדות התורה, כלומר מצביעי המפלגות החרדיות, מעוניינים – יותר ממצביעי שאר המפלגות – לקבל את השירותים מארגונים חברתיים לא מדינתיים. אפשר שהדבר נובע מהשכיחות של ארגונים כאלה בחברה החרדית (למשל ארגוני צדקה וחסד) ומההרגל הנפוץ לקבל מהם שירותים כאלה ואחרים. עוד סיבה אפשרית היא היחס המסויג של החברה החרדית למדינה ולנציגיה.

ניסינו לבדוק אם ההעדפה לקבל את השירות מן המדינה נובעת מאי־שביעות רצון מאיכות השירותים שמעניקים הארגונים החברתיים. שאלנו אפוא: האם אי־פעם קיבלת שירות מאחד או יותר מן הארגונים החברתיים? מהתשובות התברר שרוב מכריע (77%) מעולם לא קיבלו שירות מארגון חברתי כלשהו, ורק 23% קיבלו שירות כזה. ממצא מעניין אחר מתייחס לעובדה המפתיעה שמקרב אלה שמיקמו את עצמם בפריפריה, שיעור המעידים שקיבלו שירות מאחד הארגונים החברתיים קטן משיעורם של מקבלי שירות כזה בקרב הממקמים את עצמם במרכז ובקרבתו. הממצא הזה מעלה את האפשרות שהארגונים החברתיים אינם מגיעים למי שזקוקים להם ואולי גם על כך שאנשי הפריפריה החברתית הכלכלית אינם יודעים להשתמש במגוון השירותים שהארגונים החברתיים מציעים. פילוח הממצאים על פי דפוסי ההצבעה לכנסת ב־2006 מעלה במובהק כי מצביעי יהדות התורה מדווחים יותר ממצביעי כל שאר המפלגות שקיבלו בעבר שירות כזה או אחר מארגון חברתי לא מדינתי – מה שמחזק את הפירוש שלמצביעי מפלגה זו יש נכונות רבה יותר לקבל

הפוליטיות, החברתיות והכלכליות בישראל.⁹⁶ השאלה הראשונה שהצגנו נוגעת להעדפה כלפי המערכת הממסדית לעומת העדפה כלפי החברה האזרחית בקשר לצמצום תפקידיה של המדינה: 'כידוע, בעבר מילאה המדינה הרבה תפקידים בתחום החברתי והכלכלי, שכיום ממלאים ארגונים חברתיים או גורמים עסקיים. יש הטוענים שטוב שהמדינה צמצמה את המעורבות שלה בתחומי כלכלה וחברה, ולעומת זאת יש החושבים כי עדיף שהמדינה הייתה ממשיכה למלא את כל התפקידים האלה. עם איזו טענה את/ה מסכים/ה יותר?.'

רוב ברור של הציבור בישראל היום מסכים לטענה שהיה עדיף שהמדינה תמשיך במעורבותה הקודמת בתחומי הכלכלה והחברה, ורק כרבע מעדיפים את צמצום המעורבות של המדינה בתחומים הללו.

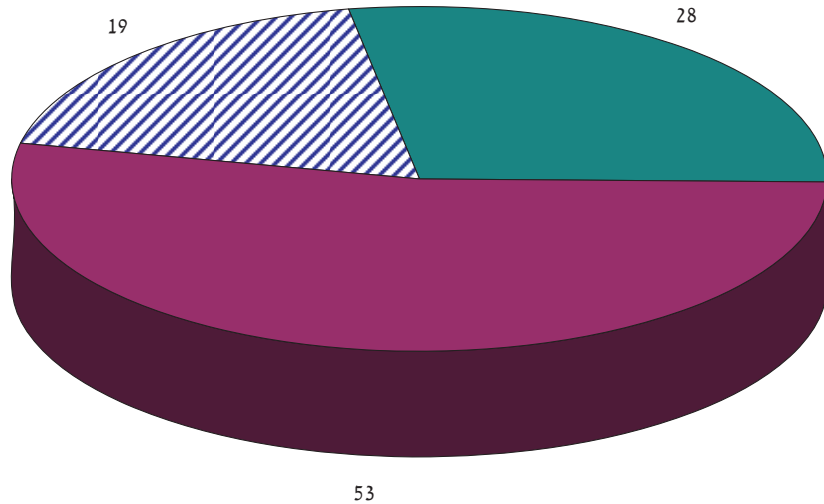
פילוח התשובות לשאלה זו על פי המיקום העצמי במעגלים השונים של מרכז־פריפריה כמו גם ניתוח התשובות על פי מעמד חברתי־כלכלי (גבוה, בינוני־גבוה, בינוני־נמוך או נמוך) לא גילו הבדלים משמעותיים או מובהקים סטטיסטית בהעדפות בתחום מעורבות המדינה. בכל דרגה של קרבה למרכז ובכל המעמדות מעדיפים רוב הנשאלים מעורבות גבוהה של המדינה. בניגוד לצפוי, גם המיקום העצמי על הרצף קפיטליזם-סוציאליזם לא הצביע על הבדלים מובהקים. שלא כצפוי, גם בקבוצת המגדירים את העדפתם האידאולוגית כנוטה בכיוון הקפיטליסטי, עלה שיעור המעדיפים את מעורבות המדינה על שיעור המעדיפים שהמדינה תצמצם את מעורבותה בתחום הכלכלי־החברתי.

ההעדפה העקרונית שהמדינה – ולא הארגונים האזרחיים – תישא באחריות לשירותים לאזרחים באה לידי ביטוי גם בהתפלגות התשובות לשאלה 'אם היית צריך/ה לקבל שירות מסוים, האם היית מעדיף/ה לקבל אותו מארגון חברתי או מגוף של המדינה?'. גם כאן שיעורם של המעדיפים לקבל את השירות מן המדינה עלה בבירור על שיעור המעדיפים עקרונית לקבל את השירות מארגון חברתי.

96 על מערכת היחסים המיוחדת והסבוכה בין המדינה לבין החברה האזרחית בישראל, ראו למשל U. Ben-Eliezer, 1998. 'State Versus Civil Society? A Non-Binary Model of Domination Through the Example of Israel', *Journal of Historical Sociology*

תרשים 39

העדפות באשר למעורבות המדינה בנושאי חברה וכלכלה (באחוזים)

- עדיף שהמדינה תצמצם את מעורבותה בענייני חברה וכלכלה
- עדיף שהמדינה תמשיך למלא תפקיד מרכזי בענייני חברה וכלכלה
- ▣ לא יודע

נוסף על היבט קבלת השירותים נמדד היחס לחברה האזרחית גם במידת המעורבות בפעילות במסגרת ארגונים השייכים למגזר זה. רמת ההתנדבות היום אינה גבוהה: רק כשליש מן המרואיינים העידו על עצמם שהתנדבו אי פעם במסגרת ארגון חברתי (37%), והרוב (63%) לא התנדבו מעולם. יחס הפוך נמצא בתשובות על השאלה אם אי פעם תרמו המרואיינים לארגון כזה או אחר. מתברר שהיד פתוחה מאוד: הרוב המכריע (80%) העידו על עצמם שתרמו, ורק (20%) אמרו כי מעולם לא תרמו לארגון חברתי כלשהו. כלומר, נכונות הציבור לתמוך בפעילות במסגרת החברה האזרחית היא גבוהה כשמדובר במעורבות מחייבת פחות (תרומה) ונמוכה כשמדובר ברמת מחויבות גבוהה יותר (התנדבות).

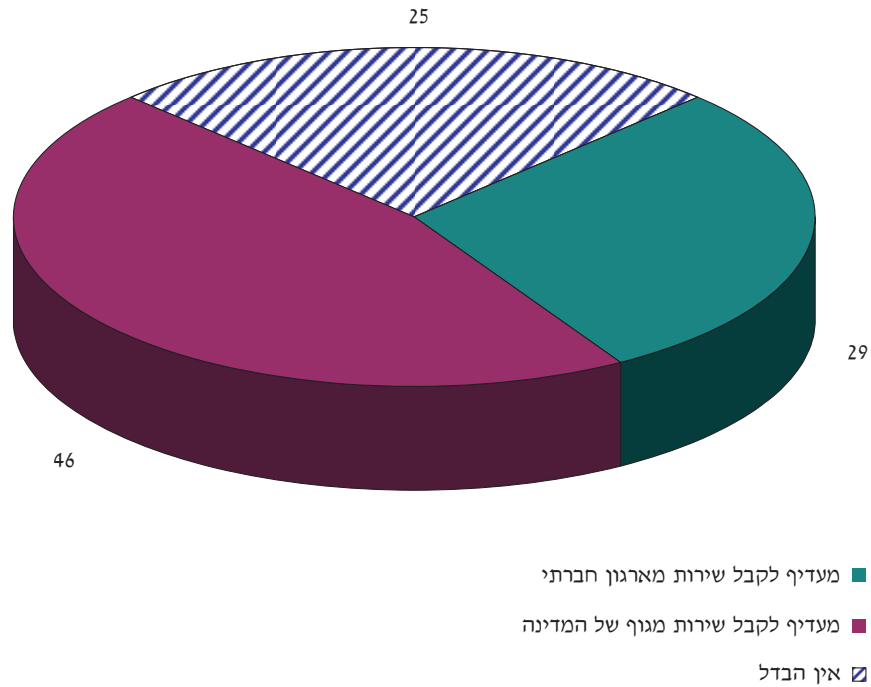
כצפוי, בקרב אלה שמיקמו את עצמם במרכז או בקרבתו, שיעור המעידים כי תרמו אי פעם לארגונים חברתיים (84%) עולה במידה ניכרת על שיעור 'אנשי

שירותים לא מן המדינה אלא מארגונים קהילתיים. הצלבה בין התשובות לשתי השאלות – ההעדפה אם לקבל שירות מהמדינה או מארגון חברתי והדיווח על קבלה או אי-קבלה בעבר של שירות מארגון חברתי – העלתה קשר רופף בין ניסיון העבר לבין העדפת נותן השירות. הדעה השכיחה בקרב מי שקיבלו בעבר שירות מארגון חברתי ובקרב מי שלא קיבלו שירות כזה כאחד היא שהיו מעדיפים לקבל את השירות מן המדינה. עם זאת ההעדפה לקבלת שירות מארגון חברתי גבוהה במקצת בקרב אלה שקיבלו בעבר שירות מארגון כזה, לעומת ההעדפה לכך בקרב מי שלא קיבלו שירות כזה. כלומר, התנסות בקבלת שירות מארגון חברתי היא גורם המוריד במעט את ה'תלות' במדינה.

המסקנה מכל האמור עד כה היא שככלל – חרף מגמות ההפרטה החזקות – הציבור בישראל מעדיף לקבל שירותים מן המדינה ולא מארגונים חברתיים.

תרשים 40

העדפה באשר לנותני השירותים (באחוזים)

הארגונים החברתיים, לעומת כשליש בלבד מקרב אלה שלא קיבלו שירות. (הסבר חלופי יכול להיות שהגורם המשפיע על הפניה לקבלת שירות ועל ההתנדבות הוא משתנה שלישי, כגון המודעות לקיומם ולתפקידם של הארגונים החברתיים, אלא שאין בידינו נתונים לאשש או להפריך הסבר חלופי זה.)

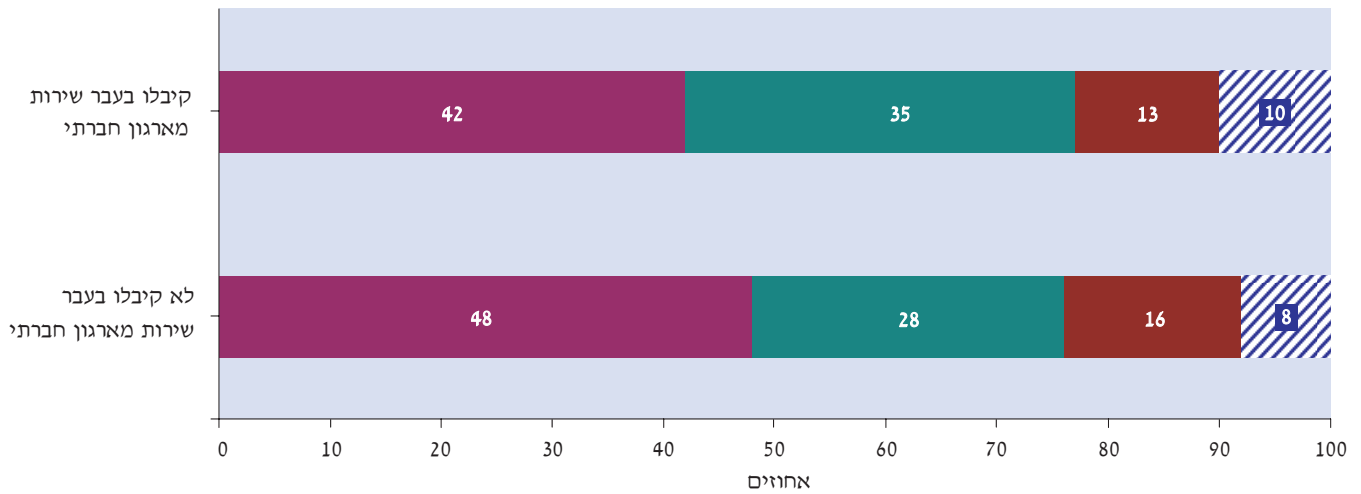
בנוגע לאיכות השירות שאלנו: 'מה דעתך על הטענה: "למדינה תחומי אחריות ועיסוק רבים ורחבים, לכן רמת השירותים החברתיים והכלכליים שהיא נותנת לאזרח תהיה תמיד נמוכה בהשוואה לשירותים באותו תחום שייתנו ארגון חברתי, נדבן פרטי או גוף עסקי, שקרובים יותר לאזרחים ומתמחים בנושא מסוים"?'. מתברר כי הרוב (57%) מסכימים לטענה זו, כלומר הם סבורים שבגין עיסוקיה הרבים, השירותים שיכולה המדינה לתת נופלים באיכותם מהשירותים שיכולים לתת ארגונים חברתיים, נדבנים פרטיים או אפילו גופים עסקיים (43% מתנגדים לקביעה זו).

הפריפריה' המדווחים כי תרמו (70%). אפשר להסביר זאת במצבם הכלכלי הטוב יותר של 'אנשי המרכז', אך ככל הנראה גם בכך שהם חשים מנוכרים פחות מן החברה. התמונה בעניין ההתנדבות דומה: הנמצאים במרכז או בקרבתו מתנדבים יותר (על פי עדותם לפחות), אולי משום שיש להם יותר זמן פנוי ויותר משאבים המאפשרים להם לצמצם את שעות העבודה ולהתנדב. שוב, 'ייתכן כי ההתנדבות מונעת גם מתחושת השייכות הגבוהה יותר של מי שמיקמו את עצמם במרכז.

האם יש קשר בין קבלת שירות לבין התנדבות או תרומה? כלומר, האם מי שקיבל שירות נוטה לתרום או להתנדב יותר או פחות ממי שלא קיבל שירות? מהצלבת התשובות לשאלות שלעיל עולה כי מי שקיבלו שירות נוטים לתרום לארגונים החברתיים יותר (87%) ממי שלא קיבלו שירות (78%). גם המוטיבציה להתנדב עולה כנראה בעקבות קבלת השירות: מחצית ממי שקיבלו שירות התנדבו באחד

תרשים 41

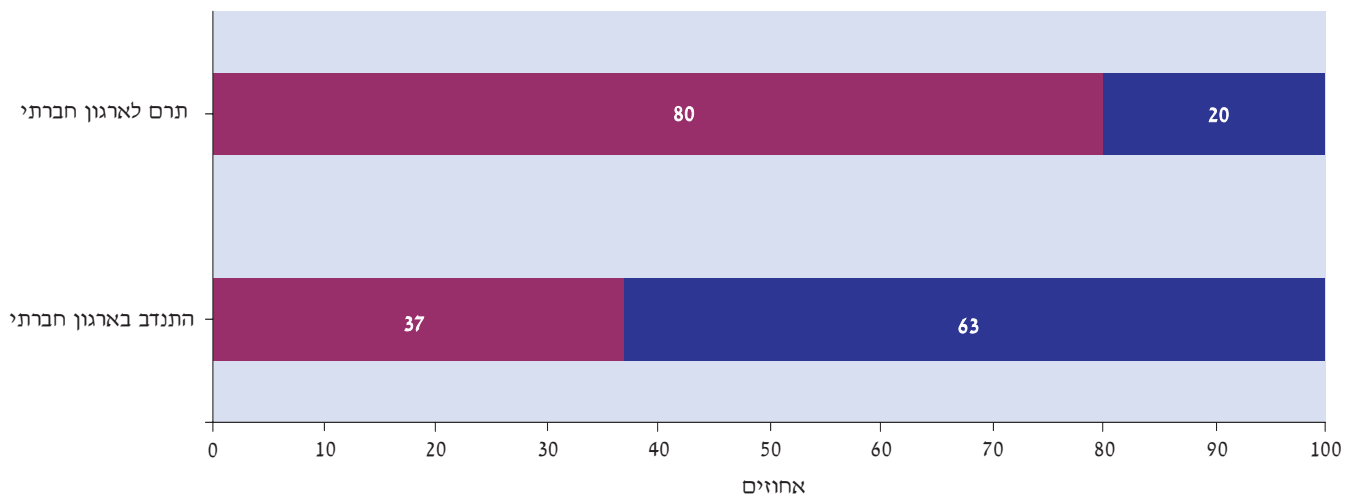
העדפה באשר לנותני השירותים על פי ניסיון קודם בקבלת שירות (באחוזים)

- לא יודע
- לא משנה ממי לקבל שירות
- מעדיפים לקבל שירות מארגון חברתי
- מעדיפים לקבל שירות מארגון של המדינה

תרשים 42

דפוסי מעורבות אישית בפעילות בחברה האזרחית (באחוזים)

- כן
- לא

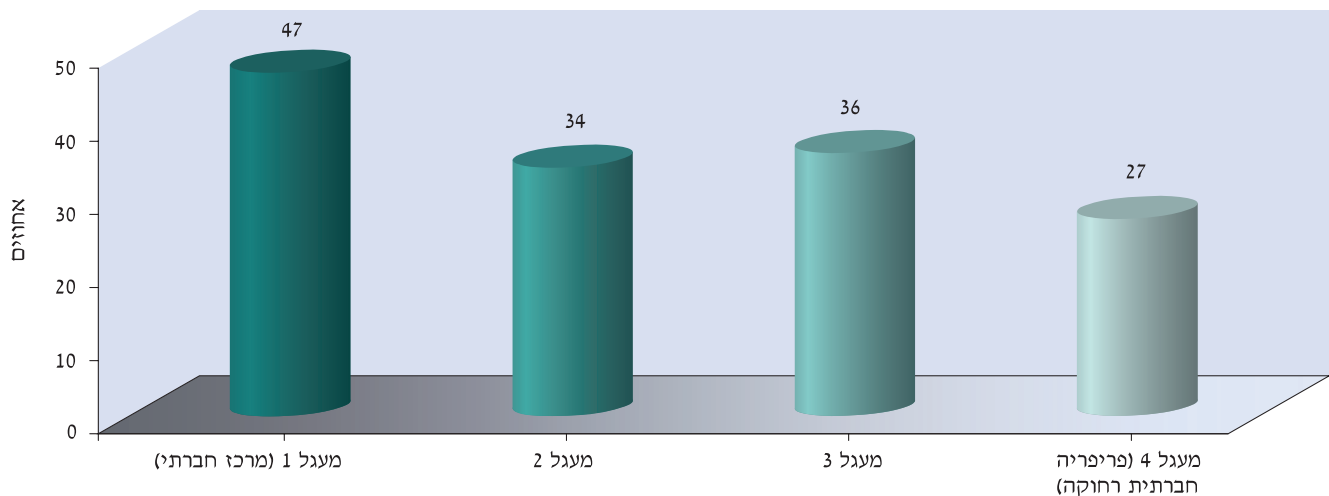
הציבורי – בדקנו כיצד מעריכים הישראלים את ניקיון הכפיים של הארגונים החברתיים. שאלנו: 'לארגונים החברתיים האלה, המתקיימים לרוב מתרומות, יש לעתים תקציבים גדולים ועובדים רבים. עד כמה לדעתך אפשר להניח כי רוב הארגונים האלה הם "נקיי כפיים", כלומר אכן משתמשים בתרומות רק למטרה שנועדה?'. התברר כי החשדנות חלחלה גם לכאן: מיעוט לא מבוטל – 41% – מן המשיבים סבורים שגם הארגונים החברתיים אינם נקיי כפיים, אם כי הרוב – 59% – סבורים שהם אינם מושחתים. פילוח התשובות על פי המיקום העצמי במרכז או בפריפריה, מורה כי אנשי המעגל הרביעי, הפריפריה הרחוקה, הם החשדנים ביותר: רק בקרבם הרוב (52%) חושבים או בטוחים כי הארגונים החברתיים אינם נקיי כפיים, מה שנובע כנראה מהאיאמון הסוחף של קבוצה זו כלפי כל ממסד באשר הוא – ממוסדות המדינה ועד ארגוני החברה האזרחית.

בדקנו אם יש קשר בין הערכת איכות השירותים שהמדינה יכולה לתת לעומת איכות השירותים שיכולים לתת ארגונים חברתיים, נדבנים פרטיים או גורמים עסקיים לבין ההעדפה לקבל שירותים מהמדינה או מהארגונים האחרים. התברר כי שיעור המעדיפים לקבל שירותים מן המדינה בקרב הסבורים ששירותי המדינה נופלים תמיד באיכותם משירותים שנותנים גופים עסקיים או ארגונים חברתיים קטן רק במעט משיעורם בקרב מי שדוחים טיעון זה. את העובדה שגם בקרב מי שמצפים לרמת שירות נמוכה יותר מן המדינה, הרוב מעדיפים לקבל את השירותים הללו ממנה ולא מארגונים חברתיים, אפשר להסביר בקביעה שהצגנו לעיל – ככלל, ההעדפה בישראל היא לקבל שירותים מן המדינה.

על רקע הרמה הגבוהה של השכנוע בציבור בדבר קיומה של שחיתות במערכת הפוליטית הממוסדת – מה שמוציא את הפוליטיקאים מ'טווח האמון

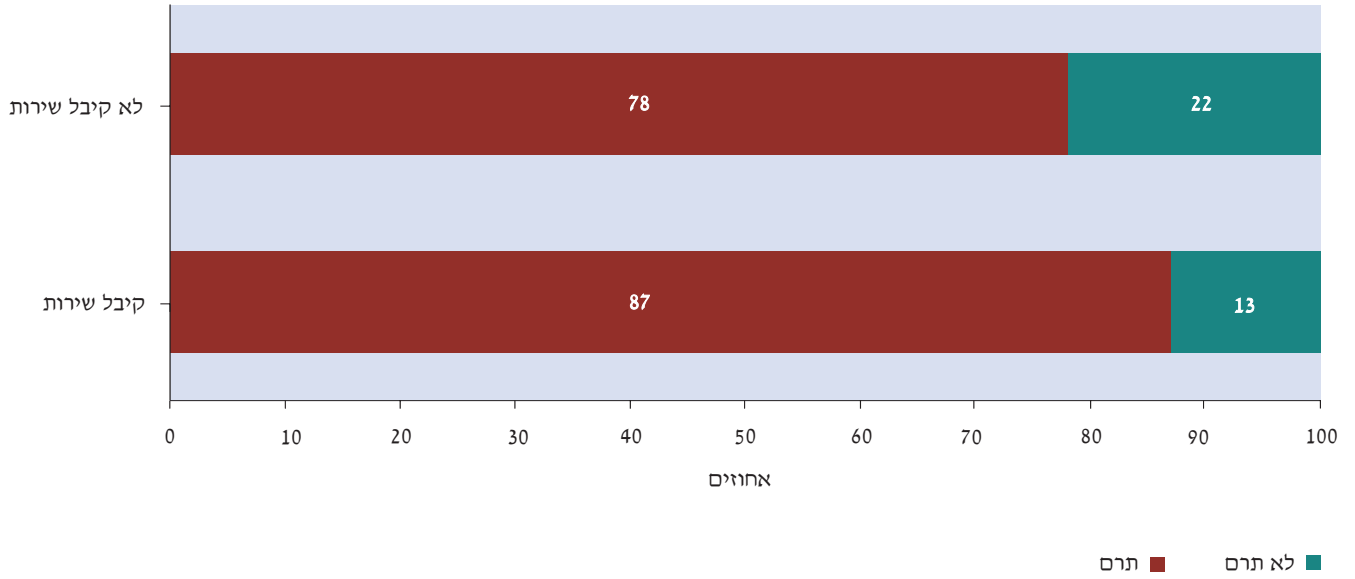
תרשים 43

שיעור ההתנדבות על פי מיקום עצמי במרכז או בפריפריה (באחוזים)

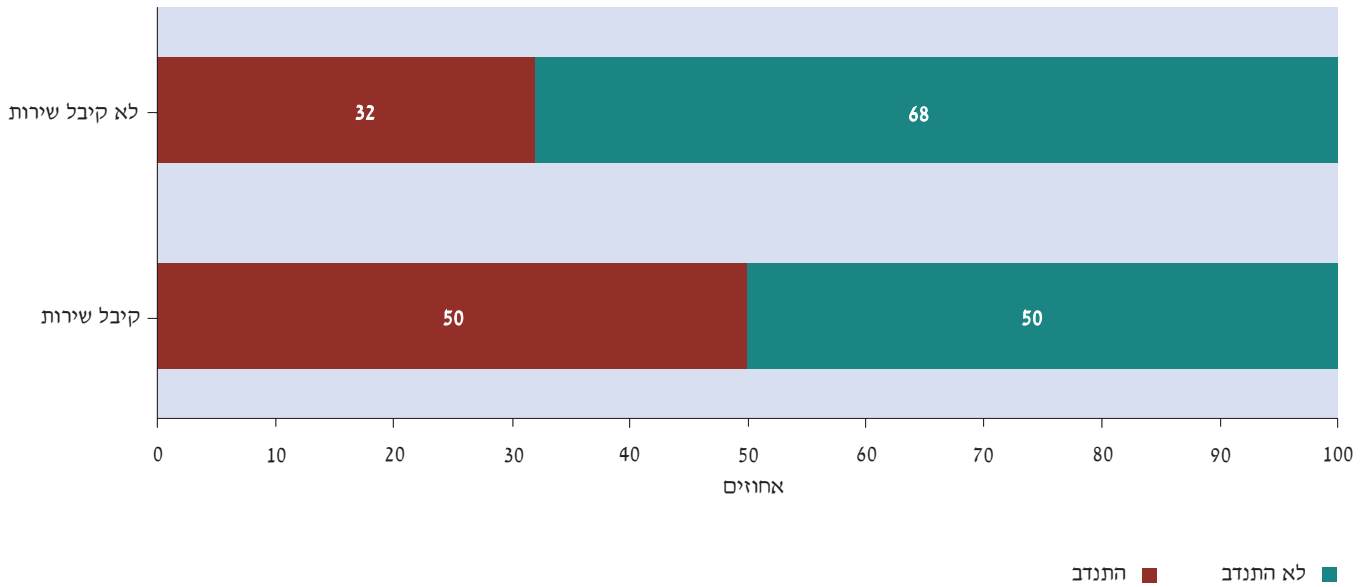
תרשים 44

הקשר בין קבלת שירות מארגון אזרחי לבין תרומה (באחוזים)

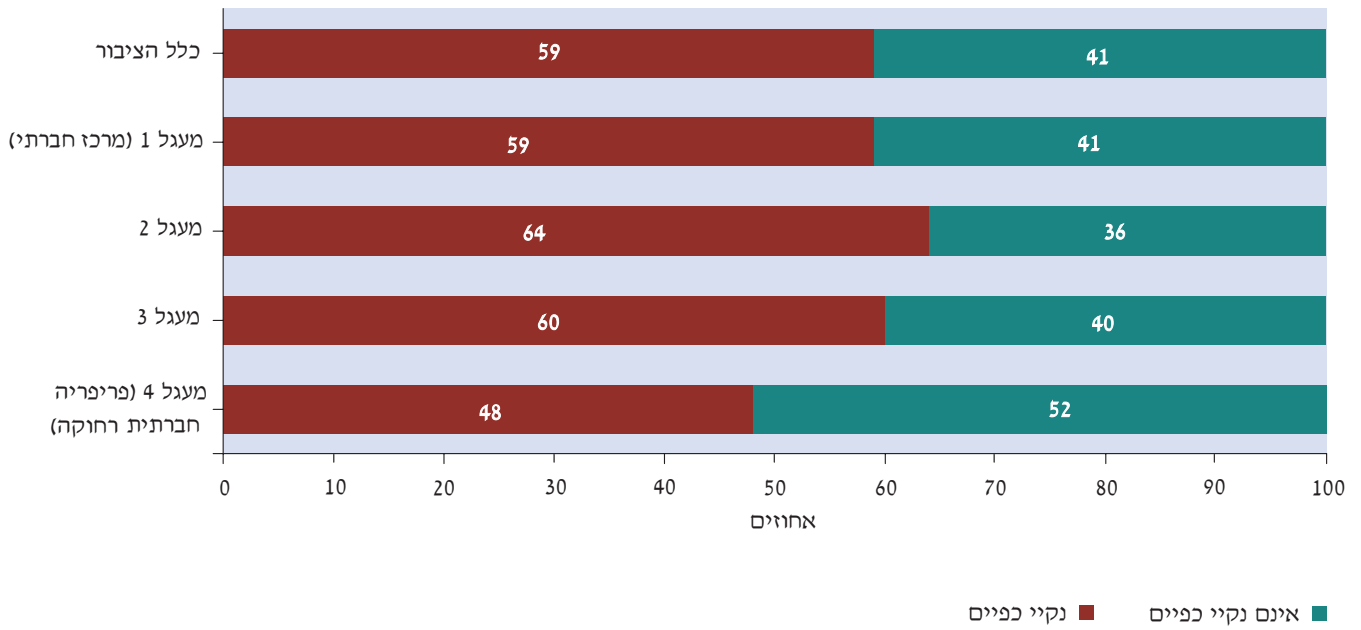
תרשים 45

הקשר בין קבלת שירות מארגון אזרחי לבין התנדבות (באחוזים)

תרשים 46

הערכת ניקיון הכפיים של ארגוני החברה האזרחית (באחוזים)

בתפקיד הספק העיקרי של השירותים הניתנים לציבור. על רקע זה אפשר להבין את הדרישה החזקה בכל המעגלים החברתיים לשיקום תפקידי המדינה ולחזרתה לתפקיד השחקן המרכזי בזירה הפוליטית החברתית הכלכלית – כל זה אף שרבים מעריכים כי השירותים שנותנים ארגוני החברה האזרחית יעלו תמיד באיכותם על אלה שהמדינה יכולה לספק.

יחסי הגומלין בין הציבור לבין החברה האזרחית באים לידי ביטוי במתן שירותים או בקבלתם, אך גם בתרומות ובהתנדבות. אולם מתברר כי צד התרומות חזק מצד ההתנדבות לפעילות וכי מתקיימת זיקה בין היסטוריה אישית של קבלת שירות לבין הנכונות לתרום ולהתנדב. במה שקשור לקבלת שירותים מארגוני החברה האזרחית מתברר, במפתיע, כי מי שממקמים את עצמם בפריפריה מדווחים פחות על קבלת שירותים כאלה לעומת מי שממקמים את עצמם במרכז. דיווח זה מעלה את השאלה אם הארגונים האזרחיים מאתרים כראוי את מי שזקוקים להם ביותר, או שמא חלקים מן הפריפריה הרחוקה נותרים לא רק מחוץ לטווח הסיוע של המערכת הממסדית אלא גם מחוץ לזה של החברה האזרחית. בהשוואה לממסד הפוליטי ולפוליטיקאים המקצועיים, ארגוני החברה האזרחית נתפסים אמנם כנקיי כפיים, אך גם בתחום זה ניכרת הביקורת החזקה של מי שממקמים את עצמם בפריפריה לעומת אלה הממקמים את עצמם במרכז: הממצאים מלמדים כי הממקמים את עצמם בפריפריה מגלים מידה רבה של חשדנות לא רק כלפי המערכת הפוליטית הממסדית אלא גם כלפי החברה האזרחית.

הציבור בישראל מאוחד בתחושה שהמדינה סובלת ממשבר משילות עמוק. תחושה זו מעוגנת בראש ובראשונה בכך שהציבור תופס את הפוליטיקאים ואת קוד ההתנהגות השכיח במערכת הפוליטית הממסדית (ולא, למשל, את שיטת הבחירות הקיימת) כשורש הרע. המערכת הפוליטית הממסדית נתפסת כנעדרת קשב, לא יעילה ומושחתת. תפיסה שלילית זו חזקה במיוחד בפריפריה החברתית-פוליטית (על פי מיקום עצמי), והיא מולידה תודעה של 'אנטי-פוליטיקה', המערבת סלידה ותסכול מהממסדים ומהמקצוענים הפוליטיים מצד אחד עם עניין בפעילויות חברתיות-פוליטיות לא ממסדיות, ברמת החברה האזרחית, מהצד האחר. למרות הביקורת החריפה נגד המערכת הפוליטית הממסדית אין מדובר אפוא ב'דה-פוליטיזציה' של הציבור הישראלי. אדרבה, רוב הציבור מרגיש שייכות חזקה לחברה ולמדינה ומתעניין בנעשה סביבו; תופעת ה'יציאה' או ההינתקות מרצון מן הנושאים הפוליטיים היא שולית יחסית.

ההערכה הרווחת בציבור היום היא שהגופים המדינתיים אינם מטפלים כהלכה בבעיות השעה. בולטת במיוחד אישבעיות הרצון מן הטיפול בבעיות החברתיות והכלכליות ובסוגיות של ביטחון פנים, ופחות מן הטיפול בנושאי ביטחון חוץ. גם בהקשר זה האינחת חזקה יותר בקרב הממקמים את עצמם בפריפריה לעומת הממקמים את עצמם במרכז.

החברה האזרחית וארגוניה זוכים להערכה ולתמיכה, אך הם נתפסים בעיני רוב הציבור כ'הוראת שעה' ולא כגורם היכול, או צריך, להחליף את המדינה

הישראלים אינם מרוצים מהמערכת הפוליטית או מהפוליטיקאים. הם מעריכים שהשחיתות בישראל מתפשטת והופכת לחלק בלתי נפרד מן המערכת הפוליטית, אף יותר מהמקובל במדינות אחרות. ולא בלי קשר לכל אלה – האמון במוסדות המדינה שבעבר זכו להערכה, כגון בית המשפט העליון, גולש במדרון חלקלק, והאמון בנבחרי הציבור הגיע לקו התחתון, וממנו אין עוד הרבה לאן לרדת. ההסבר לכך טמון בחלקו בכך שהמערכת – על אף השינויים המתחוללים בה – נותרה ריכוזית מאוד, ומטבע הדברים האזרח נושא עינו אל העומדים בראש הפירמידה. הישראלים מבינים הייררכייה, לא תהליכים; הם מתעניינים יותר בעשייה ובתוצאותיה ופחות בנסיבות ובתירוצים.

כאמור, ככל שהממשלה נסוגה מהזירה הציבורית, החברה האזרחית נכנסת וממלאת את החלל שנוצר. אולם אף שהיא זוכה לתמיכה ולאמון של הציבור, בכל זאת היקף ההתנדבות לארגוניה אינו תואם את היקף התמיכה העקרונית בה. הציבור בישראל מביע תמיכה בחברה האזרחית ובארגוניה, אך רק מקצתו משקיע (ואפילו הרבה) מזמנו וממרכו בפעילויותיה. למרות ההערכה הגבוהה שהחברה האזרחית זוכה לה, היא אינה נתפסת כמי שארגוניה יכולים להחליף את המדינה, אף לא באותם תחומים שבהם החברה האזרחית נתפסת כמי ששירותיה עולים באיכותם על אלו שהמדינה יכולה לספק. החברה האזרחית והשירותים החיוניים שהיא מספקת אינם נתפסים אפוא כשווי ערך למדינה ולשירותים שעליה להגיש, אלא כבררת מחדל או כהוראת שעה. על רקע זה יש להבין את הדרישה הנחרצת של הציבור הישראלי לשקם את תפקוד המדינה ולהחזירה לזירה הפוליטית-חברתית-כלכלית בתפקיד השחקן המרכזי.

על פי מדדים בין-לאומיים ואחרים שאנו עורכים מדי שנה בשנה, הדמוקרטיה הישראלית מצטיירת כדמוקרטיה המתקדמת בכיווןן של הדמוקרטיות המערביות, ואף על פי כן הציבור בישראל נותן לאיכות הדמוקרטיה שלו ציון שלילי. שביעות הרצון

אילו התבקש ישראלי מן השורה לאפיין את ישראל, היה מגדיר אותה כמדינה שיש בה חברה אזרחית פעילה ומוסדותיה הפוליטיים הרשמיים חלשים מכפי שהוא מצפה שיהיו. הישראלי, או הישראלית, יאמרו מן הסתם שהממשל יכול ליישם מדיניות אם רק ירצה, אך לעתים קרובות מדי הוא בוחר שלא ליישם את מדיניותו, לא למלא את תפקיד הרגולטור ולא לספק שירותים. הסיבות לכך רבות ומגוונות – החל בשיקולים של הרכב הקואליציה וכלה בלחצים בין-לאומיים. אך מעבר להם מקנן בלבם של הישראלים החשד שהפוליטיקאי נמנע מיישום המדיניות מתוך שיקולים אנוכיים (למשל הרצון לשמור על משרתו או הרצון לעזור לעצמו, לבני משפחתו ולחבריו).

אלא שהמציאות שעליה הישראלים מבססים את ציפיותיהם משתנה לנגד עיניהם. הם אכן מיטיבים לאפיין את הממשל החזק שנהג בישראל בעבר הלא רחוק, אך כפי שעולה מ'מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008', בשטח מתרחש שינוי – המדינה מצמצמת את היקפי פעילותה ומתנערת מאחריותה לרווחה כלכלית. בכך היא מניחה לחזקים להוסיף ולהתחזק ולחלשים להמשיך ולהיחלש. אפילו צה"ל נתפס כחלש מכפי שהיה לנוכח התנהלותו במלחמת לבנון השנייה. את החלל שנוצר תופסים ארגונים לא ממשלתיים הפועלים למען מטרות כגון צדק חברתי, זכויות אזרח ואיכות הסביבה.

הישראלי מן השורה מכיר במאמציהם הנמשכים של האנשים והארגונים האזרחיים הרבים הפועלים למען מטרות הנחשבות ראויות ואינו מרוצה מדרך פעולתה המשתנה של המדינה. הוא מבולבל ומאוכזב. הוא מצפה שהמדינה תספק את השירותים כדבר מובן מאליו. הוא רואה בממשלתו את הכתובת לדרישות ולתלונות. הוא מתקשה להסתגל לשינויים הסוחפים את המדינה עם פתיחת השווקים, ההפרטה והכלכלה הגלובלית. הוא אף מתנגד לשינויים המתחוללים במערכת הפוליטית, במפלגות ובהתנהלות הפוליטיקאים. הוא אינו מוכן להפריט את ממשלתו, את המפלגות או את הפוליטיקאים שלו.

בה, אשר מונע את הגשמת הציפיות של הציבור ממדינתו. המדינה אכן נתפסת כספק חשוב של שירותים וצרכים, והעוסקים בפוליטיקה נשפטים על פי עשייתם למען צורכי הציבור ודרישותיו. אבל למן הרגע שהציבור רואה בנבחריו את מי שפועלים למען קידום ענייניהם הפרטיים בעוד רצון הכלל אינו מתממש, נוצר מצב מסוכן לדמוקרטיה. הציבור הישראלי אינו מגיב בניכור או בהתרחקות מהפוליטיקה, כי אם ברגשות שאפשר להגדירם רגשות של אנטי-פוליטיקה. מדובר בכמיהה לחזרה לימים הטובים של ארץ ישראל הישנה (אם היו או לא היו, זו שאלה נפרדת) ובשחיקה הולכת ומעמיקה בתמיכה במפלגות ובפוליטיקאים המעצבים את המערכת. אם מגמות אלו יימשכו, מעורבותם של האזרחים במערכת הפוליטית תצטמצם בהדרגה ככל שחוסר האמון ושאת הנפש יתחזקו.

של הציבור מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית אינה גבוהה, והדמוקרטיה הישראלית איננה נחשבת בעיני אזרחיה לישות מובנת מאליה. השבר המעמיק בכל מה שקשור לאמון במוסדות השלטוניים ובמנהיגות הפוליטית – יכולתם של המנהיגים להנהיג וטוהר המידות שלהם – מצביע על בעיה חמורה של לגיטימציה. רגשות כאלה עלולים להאיץ תהליכים המחלישים את הדמוקרטיה, בכללם הימנעות מהשתתפות בבחירות. הציבור הישראלי חש שהוא נותן למדינה הרבה אך מקבל ממנה מעט. הוא מרגיש שייכות ותורם הרבה כדי לחיות כאן. אולם בסדק המתרחב בין נתינה לקבלה עלול להיווצר מצב שאותו ציבור עצמו יימנע מלשלם מסים משום שהוא מרגיש שהם מבוזבזים ויסרב לשרת בצבא שיוצא לא מוכן לקרב.

ישראל ניצבת לפני מצב עגום של היעדר שיווי משקל בין הציפיות מהמדינה לבין המבנה המתפתח

נספח 1: סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2003-2008

1. ההיבט המוסדי						
2008	2007	2006	2005	2004	2003	שם המדד
-	-	-	3	-	3	1. אחריותיות אנכית 3-1 (1 = בחירות לא מוסדרות)
2.5	2.5	2.5	2.5	3	3	2. אחריותיות אופקית 6-0 (0 = מעורבות רבה של הצבא)
-	-	2.72	-	-	2.55	3. מדד הסטייה מעקרון היחסיות 100-0 (0 = יחסיות מושלמת)
-	-	413.8	324	315	300	4. דומיננטיות מפלגתית 100- [100 x מספר המושבים בבית התחתון] (100 = דומיננטיות גבוהה, ייצוגיות נמוכה)
-	-	-	7	-	7	5. רמת המגבלות על הרשות המבצעת ליישם מדיניות 7-1 (1 = סמכות בלתי מוגבלת)
-	-	-	-	-	0.7864	6. היקף המגבלות על הרשות המבצעת לשנות מדיניות 1-0 (0 = היעדר מגבלות)
-	-	63.5	-	-	67.8	7. שיעור ההצבעה בבחירות הארציות 100-0 (100% = הצבעה מלאה)
-	-	70.8	-	-	74.4	8. שיעור ההצבעה מכלל האזרחים הרשומים בפנקס הבוחרים 100-0 (100% = הצבעה מלאה)
-	-	-	-	50	57.4	9. שיעור ההצבעה בבחירות מקומיות 100-0 (100% = הצבעה מלאה)
6.1	5.9	6.3	6.4	7	7.3	10. מדד תפיסת השחיתות (TI) 10-0 (0 = שחיתות רבה)
3	3	3	3	4	3	11. מדד השחיתות (ICRG) 6-0 (0 = שחיתות רבה)
-	-	70.2	66.7	62.3	65.7	12. ייצוגיות ואחריותיות (WB)* 100-0 (100 = אחריותיות גבוהה)
-	-	79.6	73.9	78.4	82.4	13. שליטה בשחיתות (WB)* 100-0 (100 = שליטה גבוהה)
-	-	78.0	75.2	76.4	76.4	14. איכות הבקרה (WB)* 100-0 (100 = בקרה גבוהה)
-	-	83.4	78.0	86.1	80.9	15. ממשל אפקטיבי (WB)* 100-0 (100 = יכולת משילות גבוהה)

2. היבט הזכויות						
2008	2007	2006	2005	2004	2003	שם המדד
-	-	-	5	-	5	1. מידת התחרותיות של ההשתתפות 5-1 (1 = דיכוי פעילות אופוזיציונית)
29	28	28	28	27	30	2. חופש העיתונות 100-0 (0 = חופש מלא)
-	-	-	-	-	4	3. מדד לפגיעה בזכויות אדם 5-1 (1 = שמירה על זכויות אדם)
165	158	180	172	143	132	4. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש 100,000-0 (0 = מעט אסירים)
311	295	265	252	189	173	5. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים 100,000-0 (0 = מעט אסירים)
5	5	5	5	5	5	6. מדד החוק והסדר 6-0 (0 = שמירה מעטה על חוק וסדר)
-	-	-	-	-	3	7. חופש הדת 7-1 (1 = חופש מלא)
-	-	*0.3834	0.3878	0.3799	0.3685	8. מדד גיני להכנסות פנויות 1-0 (0 = שוויון מלא)
-	-	*0.5141	0.5255	0.5234	0.5265	9. מדד גיני להכנסות כלכליות 1-0 (0 = שוויון מלא)
66.1	64.6	64.2	62.4	61.4	62.7	10. מדד החופש הכלכלי 100-0 (0 = חופש כלכלי רב)
0.927	0.925	0.911	0.906	0.900	0.891	11. מדד התפתחות מגדרית 1-0 (0 = היעדר שוויון)
0.660	0.656	0.622	0.614	0.612	0.596	12. מדד העצמה מגדרית 1-0 (0 = היעדר שוויון)
-	-	-	3.5	-	3	13. אפליה פוליטית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה)
-	-	-	3.5	-	3	14. אפליה כלכלית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה)
-	-	-	0	-	1	15. אפליה תרבותית של המיעוט 12-0 (0 = היעדר אפליה)
-	-	70.0	73.4	73.1	75.5	16. שלטון החוק (WB)* 100-0 (100 = שליטה רבה)

3. היבט היציבות						
2008	2007	2006	2005	2004	2003	שם המדד
-	-	4	5	-	5	1. חילופי שלטון מספר חילופי השלטון בשנים 2006-1996
-	-	82.22	-	-	77.42	2. מדד אייהשלמת קדנצייה 100-0 (100% = כהונה מלאה)
-	-	-	10,462	-	3,100	3. מדד משוקלל לקונפליקט פוליטי 0-אינסוף (0 = היעדר קונפליקט)
2.5	2.5	2.5	2.5	3	2	4. מתיחות על רקע דתי 6-0 (0 = מתיחות רבה)
2	2	2	2	2	2	5. מתיחות על רקע לאומי / עדתי / לשוני 6-0 (0 = מתיחות רבה)
-	-	14.4	14.2	11.3	10.8	6. יציבות פוליטית (WB)* 100-0 (100 = יציבות רבה)

* הערכה אחרונה שהציגו מכוני המחקר, נכון למרס 2008.

**נספח 2: סקר מדד הדמוקרטיה 2008 לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2003–2007
(כלל המדגם; באחוזים)**

1. ההיבט המוסדי							
תכונות במדד	השאלות בסקר	כללי 2003	כללי 2004	כללי 2005	כללי 2006	כללי 2007	כללי 2008
א. תפיסת המימוש של עקרון האחריותיות (accountability)							
פעולות הנבחרים בזיקה להעדפות העם	באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים)	38	38	42	38	30	32
ב. השתתפות פוליטית							
1. מידת ההשתתפות הפוליטית:							
מתעדכנים בפוליטיקה	כל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות? (בכל יום או כמה פעמים בשבוע)	87	79	81	82	82	78
משוחחים על פוליטיקה	באיזו מידה אתה נוהג לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים? (משוחח)	69	64	65	67	56	43
2. תפיסת מימוש ערך ההשתתפות הפוליטית:							
הערכת מידת ההשתתפות	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות השתתפות האזרחים בפוליטיקה משיש במדינות אחרות? (יותר)	40	49	37	38	34	32
תחושת השפעה	באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (יכולים)	20	18	31	27	24	19
ג. ייצוגיות							
	באיזו מידה יחסי הכוחות בכנסת מבטאים, לדעתך, את התפלגות הדעות בציבור הרחב? (מבטאים)	67	-	61	61	56	57
ד. טוהר מידות בממשל							
תפיסת היקף השחיתות בישראל	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות משיש במדינות אחרות? (פחות)	11	15	22	14	18	24

2. היבט הזכויות							
כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
							א. זכויות פוליטיות ואזרחיות
							עמדות על זכויות פוליטיות ואזרחיות
83	78	86	79	-	83	לכל אדם צריכות להיות אותן הזכויות לפני החוק בלי קשר עם עמדותיו הפוליטיות (מסכים)	
55	54	61	64	60	63	יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר (מסכים)	חופש דת
37	36	39	33	40	27	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שמירה על זכויות אדם משיש במדינות אחרות? (פחות)	תפיסות בעניין מימוש הזכויות בישראל במבט השוואתי
24	21	19	24	17	15	וחופש ביטוי? (פחות)	
							ב. זכויות חברתיות וכלכליות
63	59	59	58	60	54	בקשר למבנה החיים הכלכליים בארץ, האם אתה תומך יותר בגישה סוציאליסטית או בגישה קפיטליסטית? (סוציאליסטית)	תמיכה במדיניות חברתית-כלכלית
76	72	84	80	88	82	אין די שוויון חברתי וכלכלי בארץ (מסכים)	הערכת מימוש הזכויות בתחום החברתי והכלכלי
							ג. שוויון למיעוטים
36	30	41	44	45	38	באיזו מידה אתה תומך או מתנגד לכל אחד מהדברים האלה: צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים (תומך)	נכונות לשוויון זכויות בין יהודים לערבים
56	50	60	59	64	53	קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה (תומך)	
38	34	29	34	23	26	צריך הסכמה של רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה, כמו החזרת שטחים (מתנגד)	
44	45	38	50	41	43	על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ (מתנגד) [יהודים בלבד]	
47	55	54	56	64	55	ערביי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים (מסכים)	תפיסת קיום השוויון בפועל

3. היבט היציבות							
כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
34	50	40	35	54	63	מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי? (לא טוב)	א. שביעות רצון מן השלטון
82	86	74	67	78	78	מה דעתך על הדרך שבה הממשלה מטפלת בבעיות שיש כיום במדינה? (לא טוב)	ב. הערכת היציבות בישראל
57	60	53	46	-	63	לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל היא יציבה או לא יציבה? (לא יציבה)	ג. מחאה והתנגדות
61	74	82	82	78	82	בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות (מסכים)	התנגדות לאלימות
15	21	22	22	27	32	באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות האלה: המפלגות (נותן אמון)	ד. אמון במוסדות
17	21	43	48	45	53	ראש הממשלה (נותן אמון)	
37	45	44	50	51	49	התקשורת (נותן אמון)	
35	45	51	60	66	58	פרקליטות המדינה (נותן אמון)	
49	61	68	72	79	70	בית המשפט העליון (נותן אמון)	
33	41	44	57	66	66	המשטרה (נותן אמון)	
47	22	67	65	73	68	נשיא המדינה (נותן אמון)	
29	33	33	40	46	52	הכנסת (נותן אמון)	
71	74	79	78	86	84	צה"ל (נותן אמון)	
25	31	39	42	41	55	שרי הממשלה (נותן אמון)	
13	14	15	15	9	18	מי שומר טוב יותר על הדמוקרטיה הישראלית – ראש הממשלה, או בית המשפט העליון, או הכנסת, או אמצעי התקשורת?	המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית
35	39	47	48	47	42	ראש הממשלה	
16	13	13	13	14	14	בית המשפט העליון	
36	34	25	24	30	26	הכנסת	
						אמצעי התקשורת	

3. היבט היציבות – המשך							
תכונות במדד	השאלות בסקר	כללי 2003	כללי 2004	כללי 2005	כללי 2006	כללי 2007	כללי 2008
ה. אמון חברתי	באופן כללי, האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים, או שיש להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך)	29	33	44	26	31	31
ו. שסעים חברתיים	האם לדעתך היחסים בין דתיים ללא דתיים במדינה טובים או לא טובים? (טובים) [יהודים בלבד]	24	28	31	26	34	39
	והיחסים בין אשכנזים למזרחים? (טובים) [יהודים בלבד]	43	53	51	47	45	57
	ובין ערביי ישראל לבין יהודים? (טובים)	11	16	11	14	13	15
	ובין עולים חדשים לוותיקים? (טובים) [יהודים בלבד]	49	40	37	40	38	53
	בין עשירים לעניים? (טובים)	25	24	19	20	22	19
הערכת רמת המתיחות בין קבוצות בישראל ביחס למדינות אחרות	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה משיש במדינות אחרות? (פחות)	7	15	20	15	24	29
ז. שייכות לקהילה							
גאווה להשתייך לישראל	עד כמה אתה גאה בהיותך ישראלי? (גאה)	84	79	83	86	77	80
רצון להישאר בארץ	האם אתה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בטווח הרחוק? (רוצה)	88	87	89	90	80	83
מרגיש חלק מישראל ומבעיותיה	באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק ממדינת ישראל ומבעיותיה? (מרגיש)	79	73	77	69	59	56

4. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון							
כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
35	31	40	43	42	44	כמה מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים (לא מסכים)	תמיכה בדמוקרטיה
57	66	46	51	55	49	באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (לא מרוצה)	שביעות רצון מן הדמוקרטיה הישראלית

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים.
2. הנתונים מייצגים את שתי הקטגוריות הגבוהות ביחס לדמוקרטיה בשאלות שיש בהן ארבע או חמש קטגוריות (כלומר 1-2 או 3-4 או 4-5), ואת הקטגוריה הגבוהה בשאלות שבהן יש שתיים או שלוש קטגוריות (כלומר 1 או 2 אם השאלה דיכוטומית, ו־1 או 3 אם בשאלה יש שלוש קטגוריות).
3. בנספח מופיעות חלק מהשאלות שנשאלו בסקר הדמוקרטיה 2008, בהשוואה לחמש השנים הקודמות. השאלות שתשובותיהן אינן מופיעות בנספח 2 מפורטות בנספח 3.
4. כאשר נשאלה השאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים בצד השאלה.
5. גודל המדגם ב־2008: 1,201; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% – 2.8 ±. גודל המדגם ב־2007: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% – 2.8 ±. ב־2006: 1,204; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% – 2.8 ±. גודל המדגם ב־2005: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% – 2.8 ±. גודל המדגם ב־2004: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% – 2.9 ±. גודל המדגם ב־2003: 1,208; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% – 3.1 ±.
6. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 3: התפלגות סקר הדמוקרטיה, ינואר 2008 (באחוזים)

1.	איך מצב הרוח שלך בימים אלה?	
23	1. טוב כמעט כל הזמן או כל הזמן	
39	2. טוב רוב הזמן	
27	3. לפעמים טוב, לפעמים לא טוב	
7	4. לא טוב רוב הזמן	
4	5. לא טוב כמעט כל הזמן	
2.	האם אתה מודאג בימים אלה?	
12	1. תמיד	
14	2. כמעט תמיד	
20	3. לעתים קרובות	
34	4. לפעמים	
20	5. כמעט אף פעם לא או אף פעם לא	
3.	האם אתה חושב שתוכל להסתגל למצב הקיים?	
31	1. אני בטוח שאסתגל	
49	2. אני חושב שאסתגל	
12	3. אני חושב שלא אוכל להסתגל	
8	4. אני בטוח שלא אוכל להסתגל	

כשאתה חושב על מדינת ישראל, איך לדעתך היא מבצעת כיום את תפקידיה בתחומים הספציפיים הבאים?

	5 (טוב מאוד)	3 (בינוני)	1 (רע מאוד)			
4.	8	19	42	12	19	בתחום הצבאי-הביטחוני
5.	7	21	32	18	22	בתחום הכלכלי
6.	4	11	36	20	29	בתחום חברתי
7.	5	14	36	20	25	בתחום שמירת הסדר הציבורי בתוך המדינה

8.	מהי מידת האמון שלך בכושר עמידתה וקיומה של מדינת ישראל בעתיד?	
26	1. בהחלט מאמין	
31	2. מאמין	
21	3. די מאמין	
13	4. לא כליכך מאמין	
4	5. לא מאמין	
5	6. כלל לא מאמין	

9. תאר לעצמך את החברה הישראלית כארבעה מעגלים שהקטן ביותר, באמצע, מספרו 1 והוא מציין את המרכז של החברה, מעגל 2 המקיף אותו מסמל את האנשים שבקרבת המרכז אבל לא שייכים אליו ממש, 3 מסמל את האזרחים שהם יותר רחוקים מהמרכז, ואילו 4 מסמל את מי שהם עוד יותר רחוקים מהמרכז. מבחינת הרגשתך, באיזה מארבעת המעגלים האלה אתה נמצא?

- 1. הכי קרוב למרכז 15
- 2. בקרבת המרכז אבל לא במרכז ממש 30
- 3. יותר רחוק מהמרכז 40
- 4. עוד יותר רחוק מהמרכז 15

10. מה לדעתך חשוב יותר לאזרחי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?

- 1. האינטרסים של המדינה חשובים הרבה יותר 25
- 2. האינטרסים של הפרט והאינטרסים של המדינה חשובים באותה מידה 36
- 3. האינטרסים של הפרט חשובים הרבה יותר 39

11. מה לדעתך חשוב יותר למנהיגי המדינה, האינטרסים האישיים שלהם או האינטרסים של המדינה כולה?

- 1. האינטרסים של המדינה חשובים הרבה יותר 25
- 2. האינטרסים של הפרט והאינטרסים של המדינה חשובים באותה מידה 23
- 3. האינטרסים של הפרט חשובים הרבה יותר 52

12. כשאתה משווה את הפוליטיקאים בישראל היום למה שאתה זוכר או יודע על הפוליטיקאים של ישראל בעבר, האם אלה של היום הם טובים יותר, טובים פחות או טובים באותה מידה בהשוואה לאלה של העבר?

- 1. אלה של היום יותר טובים 4
- 2. אותו דבר 25
- 3. פחות טובים 71

באיזו מידה יש או אין לך אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים:

	4	3	2	1	
	יש לי הרבה אמון	יש לי די אמון	יש לי מעט אמון	בכלל אין לי אמון	
13.	10	26	30	34	היועץ המשפטי לממשלה
14.	20	28	27	25	מבקר המדינה
15.	30	31	18	21	הרמטכ"ל

16. האם לדעתך קיימת או לא קיימת בישראל שחיתות?

- 1. אין שחיתות בישראל 1
- 2. יש מעט שחיתות 9
- 3. יש די הרבה שחיתות 30
- 4. יש הרבה מאוד שחיתות 60

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחת מהקביעות הבאות:

5	4	3	2	1	
מסכים בהחלט	מסכים	לא בטוח	לא מסכים	בהחלט לא מסכים	
13	23	21	26	17	17. יש לאסור על נואם פוליטי לבטא בפומבי ביקורת חריפה
9	18	16	29	28	18. גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים
22	29	18	19	12	19. כדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת
31	24	9	17	19	20. יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר

21. כל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות?

1. בכל יום 65
2. כמה פעמים בשבוע 13
3. פעם או פעמיים בשבוע 11
4. לעתים רחוקות 8
5. אף פעם לא 3

22. עד כמה להערכתך חברי הכנסת מצליחים כיום לייצג את האינטרסים של הבוחרים?

1. מצליחים מאוד 3
2. די מצליחים 29
3. די לא מצליחים 43
4. בכלל לא מצליחים 25

23. האם לדעתך חברי הכנסת כיום מקשיבים פחות או יותר לבוחרים שלהם מנבחרים לפרלמנטים במדינות אחרות?

1. הרבה יותר מקשיבים 4
2. די יותר מקשיבים 11
3. מקשיבים באותה מידה 32
4. קצת פחות מקשיבים 32
5. הרבה פחות מקשיבים 21

24. מה דעתך על הרעיון לוותר על בחירות לכנסת ולעבור לשיטה שבה תקום ממשלה של מומחים בעלי כישורים מקצועיים בולטים בתחומים שונים – שייבחרו למשל על ידי ועדות מכרזים – והם שיקבלו את כל ההחלטות במדינה?

1. הרעיון מאוד מוצא חן בעיניי 17
2. הרעיון די מוצא חן בעיניי 23
3. הרעיון די לא מוצא חן בעיניי 24
4. הרעיון בכלל לא מוצא חן בעיניי 36

25. האם אתה עצמך חשבת אי פעם להיכנס לפוליטיקה ארצית או מקומית?

11	1. כן
89	2. לא

26. אם מישהו קרוב לך, בן משפחה או חבר קרוב, היה מתלבט אם להיכנס לפוליטיקה או לא – מה היית ממליץ לו (או לה)?

7	1. מאוד ממליץ להיכנס לפוליטיקה
20	2. די ממליץ להיכנס
21	3. די ממליץ לא להיכנס
52	4. בכלל לא ממליץ להיכנס

27. מה באשר לפוליטיקה – עד כמה הנושא הזה מעניין אותך?

19	1. בכלל לא מעניין אותי
19	2. די לא מעניין אותי
41	3. די מעניין אותי
21	4. מאוד מעניין אותי

28. האם אי פעם עשית איזו שהיא פעולה שקשורה בפוליטיקה חוץ מהצבעה, כלומר השתתפת בהפגנות, חילקת סטיקרים, הצטרפת למפלגה מסוימת, ארגנת או השתתפת בחוג בית פוליטי?

74	1. לא
26	2. כן (מה?) פירוט:
16	(א) השתתף בהפגנות
4	(ב) הצטרף כחבר למפלגה מסוימת
3	(ג) חילק סטיקרים
1	(ד) השתתף בחוג בית פוליטי
1	(ה) ארגן חוג בית פוליטי
1	(ו) לא זוכר מה עשה

29. יש מדינות שבהן כאשר עולה על סדר היום נושא לאומי חשוב מאוד, למשל חתימה על הסכם שלום, משתפים את האזרחים בהחלטה על ידי עריכת משאל עם. בישראל מעולם לא נערך משאל עם. האם לדעתך במקרים של החלטות גורליות היה או לא היה רצוי לשתף את הציבור בישראל בהחלטה על ידי עריכת משאל עם?

46	1. היה מאוד רצוי
29	2. די רצוי
15	3. די לא רצוי
10	4. בכלל לא רצוי

30. כידוע, בעבר המדינה מילאה הרבה יותר תפקידים בתחום חברתי והכלכלי, שכיום ממלאים ארגונים חברתיים או גופים עסקיים. יש הטוענים שטוב שהמדינה צמצמה את המעורבות שלה בתחומי כלכלה וחברה, ולעומת זאת יש שחושבים כי עדיף שהמדינה הייתה ממשיכה למלא את כל התפקידים האלה. עם איזו טענה אתה מסכים יותר?

1.	יותר עם הטענה שטוב שהמדינה תצמצם את המעורבות שלה בתחומי החברה והכלכלה	28
2.	יותר עם הטענה שעדיף היה אם המדינה הייתה ממשיכה את המעורבות שלה בתחומי החברה והכלכלה	53
3.	לא יודע	19

31. בישראל פועלים היום הרבה מאוד ארגונים חברתיים, כמו: 'לתת', 'יד שרה', 'האגודה למלחמה בסרטן', 'זק"א', וכדומה. האם אי פעם תרמת כסף לאחד או יותר מן הארגונים האלה?

1.	כן	80
2.	לא	20

32. האם אי פעם התנדבת בעצמך בארגון חברתי כלשהו?

1.	כן	37
2.	לא	63

33. האם אי פעם קיבלת שירותים מאחד או יותר מן הארגונים האלה?

1.	כן	23
2.	לא	77

34. ואם היית צריך לבחור אם לקבל שירות מסוים, האם היית מעדיף לקבל אותו מארגון חברתי או מגוף של המדינה?

1.	מעדיף לקבל את השירות מהארגון החברתי	29
2.	מעדיף לקבל את השירות מגוף של המדינה	46
3.	אין הבדל	25

35. מה דעתך על הטענה הזאת: 'למדינה תחומי אחריות ועיסוק רבים ורחבים, לכן רמת השירותים החברתיים והכלכליים שהיא נותנת לאזרח תהיה תמיד נמוכה בהשוואה לשירותים באותו תחום שייתנו ארגון חברתי, נדבן פרטי או גוף עסקי שקרובים יותר לאזרחים ומתמחים בנושא מסוים'.

1.	מאוד לא מסכים	18
2.	די לא מסכים	25
3.	די מסכים	42
4.	מאוד מסכים	15

36. לארגונים החברתיים האלה, המתקיימים לרוב מתרומות, יש לעתים תקציבים גדולים ועובדים רבים. עד כמה לדעתך אפשר להניח כי רוב הארגונים האלה הם 'נקיי כפיים', כלומר אכן משתמשים בתרומות רק למטרה שלשמה הם נועדו?

11	1. בטוח שרובם נקיים
48	2. חושב שרובם נקיים
26	3. חושב שרובם לא נקיים
15	4. בטוח שרובם לא נקיים

37. אילו היית עומד כעת לפני גיוס לצה"ל, כיצד היית נוהג?

23	1. הייתי עושה מאמצים שלא לשרת כלל
13	2. הייתי מתגייס לצה"ל, אבל רק בתפקיד של ג'ובניק
32	3. הייתי מתגייס ומשאיר לצה"ל לקבוע עבורי את סוג התפקיד
18	4. הייתי מתגייס ומבקש לשרת כחייל קרבי
14	5. הייתי מתגייס ומתנדב ליחידה קרבית מובחרת

38. יש אומרים שעכשיו צריך לדרוש מאנשים בישראל שיהיו מוכנים לוותרים רבים ולהורדת רמת החיים שלהם (שיקנו פחות דברים, ישלמו יותר מסים וכו'). האם אתה מסכים לזה?

12	1. כן, בהחלט האנשים צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים
15	2. אולי צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים
16	3. אולי לא צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים
57	4. לא, בהחלט אין האנשים צריכים להיות מוכנים להרבה ויתורים

39. לנוכח המצב הנוכחי, האם יש לך הרגשה שהממשלה דורשת ממך באופן אישי:

42	1. יותר מדי ויתורים
42	2. ויתורים במידה הנכונה
16	3. פחות מדי ויתורים

40. באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?

23	1. במידה רבה
34	2. במידה מסוימת
26	3. במידה מועטה
17	4. כלל לא

41. באיזו תכיפות אתה נוהג לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים?

11	1. לעתים קרובות מאוד
32	2. לעתים די קרובות
33	3. לעתים די רחוקות
24	4. לעתים רחוקות מאוד

42. הרבה מדברים על ימין ושמאל בפוליטיקה. היכן היית מדרג את עצמך על הרצף ימין-שמאל כאשר 1 הוא הכי בימין ו-7 הוא הכי בשמאל?

1 - ימין	2	3	4	5	6	7 - שמאל
20	10	19	26	12	5	8

43. מה עמדתך לגבי פינוי יישובים יהודיים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר הקבע?
1. אין לפנות בשום תנאי 46
 2. מוכן לפנות את כל היישובים הקטנים והמבודדים 30
 3. מוכן לפנות את כל היישובים, כולל גושי ההתיישבות הגדולים 14
 4. לא יודע 10

[ליהודים] איזה מהמונחים הבאים מגדיר בצורה הטובה ביותר את זהותך?
הראשון? השני? השלישי? הרביעי?

1 ישראלי 2 יהודי 3 העדה שלי (אשכנזי/ספרדי) 4 החילונית/הדתיות שלי

	ישראלי	יהודי	העדה שלי	החילונית/הדתיות שלי
44. ראשון	42	47	3	8
45. שני	35	37	11	17
46. שלישי	12	12	37	39
47. רביעי	12	6	49	33

[לערבים] איזה מהמונחים הבאים מגדיר בצורה הטובה ביותר את זהותך?
הראשון? השני? השלישי? הרביעי?

1 ישראלי 2 פלסטיני 3 ערבי 4 הדת שלי (מוסלמי/נוצרי/דרוזי)

	ישראלי	פלסטיני	ערבי	הדת שלי
48. ראשון	18	25	49	8
49. שני	18	29	37	16
50. שלישי	10	26	35	29
51. רביעי	42	5	5	48

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים.
2. גודל המדגם ב־2008: 1,201; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - 2.8 ±. גודל המדגם ב־2007: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - 2.8 ±. ב־2006: 1,204. טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - 2.8 ±. גודל המדגם ב־2005: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - 2.8 ±. גודל המדגם ב־2004: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - 2.9 ±. גודל המדגם ב־2003: 1,208; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - 3.1 ±.
3. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 4: מיקום על הרצף מרכז-פריפריה (על פי הגדרה עצמית)

מיקום עצמי קרוב למרכז – מעגל 1 – וממוצע גבוה מעיד על ריחוק רב מן המרכז – מעגל 4. הממוצעים מלמדים שלמקצת ההשערות הרווחות על מקומן של קבוצות מסוימות בחברה הישראלית, במרכז או בפריפריה, יש בסיס אמפירי, למשל העובדה שישראלים יהודים מרגישים שייכים יותר מלא יהודים. אבל איאלו הנחות אחרות לא זכו לאישוש ואף הופרכו, למשל שגברים מרגישים שייכים יותר מנשים, או שעשירים מרגישים שייכים יותר מעניים. יתר על כן, התברר כי הקשר בין תחושות מרכזיות או פריפריאליות לבין מדדים אובייקטיביים אינו חזק. למשל, אף על פי שנשים וערבים אינם מקבלים ייצוג הולם במדיה⁹⁷ ונתונים לקיפוח כלכלי,⁹⁸ הדבר אינו בא לידי ביטוי פרופורציונלי בתחושת השייכות או הפריפריאליות של מגזרים אלה. ואולם הממצא שהוא אולי המעניין ביותר הוא שאין הבדלים גדולים בין ממוצעי 25 הקטגוריות המוצגות בלוח ושכל הממוצעים נעים בין 2 ל-3 (המינימום 2.36; המקסימום 2.84). קרבה זו של הממוצעים בקטגוריות מלמדת שלפחות בסוגיית המיקום העצמי ביחס למרכז, החברה הישראלית הומוגנית הרבה יותר ממה שמקובל לחשוב.

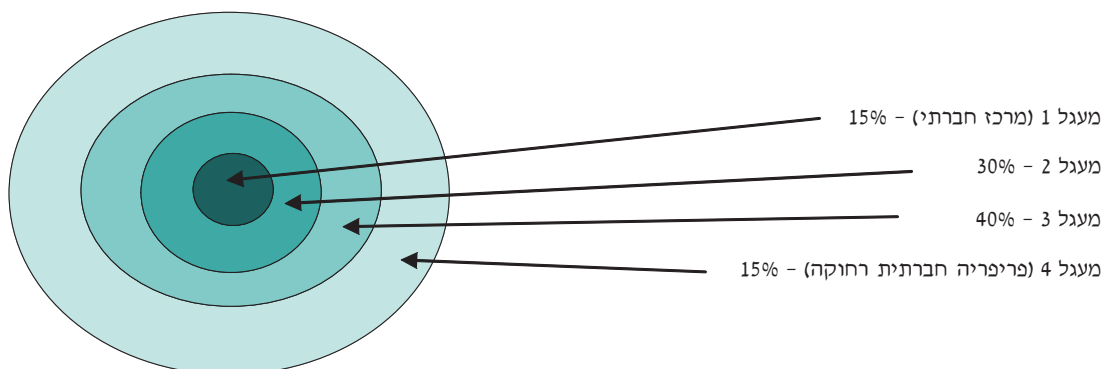
בסקר שאלנו: 'תארי לך את החברה הישראלית כארבעה מעגלים, שהקטן ביותר שמספרו 1 מציין את "המרכז" של החברה, מעגל 2 המקיף אותו מסמל את האנשים שבקרבת המרכז אבל לא שייכים אליו ממש, מעגל 3 מסמל את האזרחים שהם יותר רחוקים מן המרכז, ואילו מעגל 4 מסמל את מי שהם הרחוקים ביותר מן המרכז. מבחינת הרגשתך, באיזה מארבעת המעגלים האלה את/ה נמצא/ת?'

התוצאות המוצגות בתרשים נ-1 מעלות שכמעט מחצית (!) – 45% (15%+30%) – מהציבור הישראלי ממקמים את עצמם במרכז או במעגל שבסמיכות לו, ואילו המחצית השנייה – 55% (15%+40%) – חשים מרוחקים יותר. רק 15% מהציבור חשים כי הם נמצאים בפריפריה הרחוקה ביותר מן המרכז.

ניסינו לבדוק אילו ישראלים חשים עצמם במרכז ואילו חשים שהם מרוחקים ממנו. בהקשר זה בדקנו את המשתנים האלה: שיוך לאומי, מין, גיל, מוצא עדתי (במדגם היהודי בלבד), הכנסה, השכלה, שיוך עצמי מעמדי. פילוח חברתי-דמוגרפי של המיקום העצמי על פני הרצף מרכז-פריפריה מעלה ממצאים מרתקים. לוח נ-1 מציג את הממוצעים (הנעים בין 1 ל-4) לכל הקטגוריות שנבדקו. ממוצע נמוך מעיד על

תרשים נ-1

מיקום על הרצף מרכז-פריפריה, על פי הגדרה עצמית

97 על האייצוג המתמשך בתקשורת של ערבים ושל קבוצות מיעוט אחרת, למשל נשים ועולים, ראו למשל הנוכחים והנעדרים בזמן צפיית שיא, דוח מחקר, הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו: www.rashut2.org.il/editor/uploadfiles/final%20134.pdf

98 ראו למשל את דיווחי שדולת הנשים על אפליית נשים בתחום השכר בעבודה: www.iwn.org.il/inner.asp?newsid=32 ובתחום הייצוג הפוליטי: www.iwn.org.il/inner.asp?newsid=15

לוח נ-1

מיקום על הרצף מרכז-פריפריה (על פי הגדרה עצמית; ממוצעי קבוצות)

ממוצע הקבוצה (בין 1 ל-4)		
		לאום
2.50	ישראלים יהודים	
2.71	ישראלים לא יהודים	
		מין
2.51	נשים	
2.58	גברים	
		גיל
2.53	25-18	
2.56	45-26	
2.42	65-46	
2.72	+66	
		מוצא עדתי (מדגם יהודים בלבד)
2.36	אשכנזים דור 2+1	
2.45	מזרחים דור 2+1	
2.51	ישראלים דור 3 ומעלה	
2.56	יוצאי חבר העמים, דור 2+1	
		שמירת מסורת
2.62	בכלל לא	
2.45	שומר במקצת	
2.49	במידה רבה	
2.79	על כל דקדוקיה	
		השכלה
2.84	יסודית	
2.56	תיכונית	
2.50	על-תיכונית אקדמית	
		הכנסה
2.55	מתחת לממוצע	
2.50	כמו הממוצע	
2.63	מעל הממוצע	
		מעמד
2.37	גבוה + בינוני גבוה	
2.62	בינוני	
2.63	נמוך + בינוני-נמוך	

נספח 5: לוח אירועים, מאי 2007 – מאי 2008

הרשות המבצעת

הרכב ממשלת ישראל ה־31, נכון ליום 1 באפריל 2008

משרד	שר	סיעה
ראש הממשלה	אהוד אולמרט	קדימה
משנה לראש הממשלה	חיים רמון	קדימה
שרת החוץ וממלאת מקום ראש הממשלה	ציפי לבני	קדימה
שר הביטחון	אהוד ברק	לא חבר כנסת
שר האוצר	רוני בר־און	קדימה
שר המשפטים	דניאל פרידמן	לא חבר כנסת
שר הפנים	מאיר שטרית	קדימה
שר התחבורה והבטיחות בדרכים	שאול מופז	קדימה
שר התעשייה, המסחר והתעסוקה	אליהו ישי	ש״ס
שר התקשורת	אריאל אטיאס	ש״ס
שרת החינוך	יולי תמיר	עבודה־מימד
שר הבריאות	יעקב בן־זרי	גיל
שר לביטחון פנים	אבי דיכטר	קדימה
שר התיירות	—	—
שר החקלאות ופיתוח הכפר	שלום שמחון	עבודה־מימד
שר המדע, התרבות והספורט	ראלב מגאדלה	עבודה־מימד
שר להגנת הסביבה	גדעון עזרא	קדימה
שר לענייני גמלאים	רפי איתן	גיל
שר לקליטת עלייה	יעקב אדרי	קדימה
שר לפיתוח הנגב והגליל	יעקב אדרי	קדימה
שר הרווחה והשירותים החברתיים	יצחק הרצוג	עבודה־מימד
שר לענייני תפוצות, חברה ומאבק באנטישמיות	יצחק הרצוג	עבודה־מימד
שר הבינוי והשיכון	זאב בויס	קדימה
שר התשתיות הלאומיות	בנימין בן־אליעזר	עבודה־מימד
שר לשירותי דת	יצחק כהן	ש״ס
שר/ה בלי תיק	רוחמה אברהם בלילא עמי אילון משולם נהרי	קדימה עבודה־מימד ש״ס
סגן שר הביטחון	מתן וילנאי	עבודה־מימד
סגן שר החוץ	מגלי והבה	קדימה

תאריכים מרכזיים, מאי 2007 – מאי 2008

מאי 2007	
1	דוח וינוגרד דוח הביניים של ועדת וינוגרד לבדיקת מלחמת לבנון השנייה נוקט ביקורת רבה על כשלי הדרג המדיני במלחמה. חברי סיעת קדימה מתייצבים לצדו של ראש הממשלה אהוד אולמרט.
1	ממשלה השר בלי תיק איתן כבל (עבודה) מתפטר מהממשלה בעקבות דוח הביניים של ועדת וינוגרד. חבר הכנסת אביגדור יצחקי (קדימה) מתפטר מתפקידו כיו"ר הקואליציה בעקבות פרסום הדוח.
1	משטרה רב ניצב דודי כהן ממונה למפק"ל ה-16 של משטרת ישראל.
3	עצרת מחאה למעלה מ-100 אלף איש מפגינים בכיכר רבין ודורשים מראש הממשלה להתפטר בעקבות דוח הביניים של ועדת וינוגרד.
14	הסתדרות העובדים הכללית החדשה בחירות בהסתדרות העובדים הכללית החדשה: עופר עיני זוכה לרוב בבחירות ליושב ראש ההסתדרות.
28	מפלגות הסיבוב הראשון של הבחירות לראשות מפלגת העבודה. בבחירות מתמודדים חמישה מועמדים: ראש הממשלה לשעבר אהוד ברק (35.6%), ח"כ עמי אילון (30.4%), היושב ראש המכהן השר עמיר פרץ (22%), ח"כ אופיר פינס-פז (8%) וח"כ דני יתום (2.2%). בסיבוב הראשון איש מהמתמודדים לא זוכה ב-40% מן הקולות, ולכן נקבע סיבוב שני ל-12 ביוני.
30	נשיא המדינה המשנה לראש הממשלה שמעון פרס מודיע על התמודדותו לתפקיד נשיא המדינה.
יוני 2007	
6	מפלגות אהוד ברק מצהיר כי מפלגת העבודה בראשותו תפרוש מן הממשלה אם ראש הממשלה אהוד אולמרט לא יתפטר עד פרסום המסקנות הסופיות של דוח וינוגרד.
12	מפלגות בסיבוב השני של הבחירות לראשות מפלגת העבודה, גובר אהוד ברק, עם 53% מקולות הבוחרים, על עמי אילון, שזוכה ב-47% מהקולות.
13	נשיא המדינה שמעון פרס נבחר בגיל 84 על ידי הכנסת לנשיא התשיעי של מדינת ישראל.
13	הכנסת חילופי גברי בכנסת: יצחק בן ישראל (קדימה) מצטרף לכנסת במקום שמעון פרס.
15	שר הביטחון עמיר פרץ מתפטר מתפקידו. עם עזיבתו מתפטר גם סגנו, ח"כ אפרים סנה.
18	ממשלה הממשלה מאשרת את מינויו של אהוד ברק לשר הביטחון ומשביעה אותו באותו יום בכנסת.
28	נשיא המדינה היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז חותם על עסקת טיעון מקלה עם הנשיא משה קצב. במסגרת העסקה מתחייב קצב, כחלק מקבלת אחריות אישית, להתפטר מתפקידו; סעיפי האונס יימחקו מכתב האישום, אך הוא יודה בעברות של מעשים מגונים בלא הסכמה ועברות של הטרדה מינית.
29	משה קצב מגיש את מכתב התפטרותו ליו"ר הכנסת דליה איציק. עם התפטרותו הופכת איציק, שכיהנה כממלאת מקום נשיא המדינה, לנשיאה בפועל.

יולי 2007

1	שר האוצר אברהם הירשזון מגיש את התפטרותו מהממשלה בעקבות חקירה משטרתית על חשדות למעילה בכספי ציבור.	ממשלה
4	סבב תיקים בממשלה: רוני בר־און ממונה לתפקיד שר האוצר; מאיר שטרית לשר הפנים; זאב בויס לשר השיכון; יעקב אדרי לשר לעלייה וקליטה ולשר לפיתוח הנגב והגליל; רוחמה אברהם בלילא לשרה בלי תיק; חיים רמון למשנה לראש הממשלה.	
9	הכנסת מאשרת בקריאה שנייה ושלישית את הצעת החוק שיזם שר המשפטים דניאל פרידמן בנושא הגבלת משך כהונתם של נשיאי בתי המשפט – נשיא, סגן נשיא ומשנה לנשיא בית המשפט – ל־7 שנים בלבד.	הכנסת
9	סילבן שלום (ליכוד) מודיע על פרישה מההתמודדות לראשות הליכוד ותוקף את המועמד בנימין נתניהו.	מפלגות
15	שמעון פרס מושבע בכנסת לנשיא התשיעי של מדינת ישראל.	נשיא המדינה
17	הכנסת מאשרת את הארכת חוק טל בחמש שנים.	הכנסת
23	נשיא המדינה שמעון פרס מאשר את בקשת החנינה של חברת הכנסת לשעבר נעמי בלומנטל וממיר את עונשה לחודשיים מאסר על תנאי ושישה חודשי עבודות שירות.	נשיא המדינה
30	'ישראל היום' – חנימון חדש – בבעלות המיליארדר שלדון אדלסון יוצא לאור.	תקשורת

אוגוסט 2007

14	פריימריז על ראשות הליכוד: בנימין נתניהו זוכה ב־73% מקולות מתפקדי הליכוד וגובר על משה פייגלין (23.5%).	פריימריז
----	---	-----------------

ספטמבר 2007

4	הביטוח הלאומי מפרסם את דוח העוני לשנת 2006. מן הדוח עולה כי בצד עצירת הגידול בעוני חלה עלייה בשיעור העניים העובדים. ב־2006 חיו בישראל 1,650,000 אנשים מתחת לקו העוני.	דוח העוני
24	הכנסת מאשרת את מינוי ח"כ עמי אילון (עבודה) לשר בלי תיק בממשלה. ח"כ אלי אפללו (קדימה) ממונה לתפקיד יו"ר הקואליציה.	ממשלה

אוקטובר 2007

8	חילופי גברי בכנסת: יוחנן פלסנר (קדימה) מחליף את שלמה ברזניץ.	כנסת
14	היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז מורה על פתיחת חקירה פלילית נגד ראש הממשלה אהוד אולמרט בחשד לעברות מרמה והפרת אמונים בשתי פרשיות: מרכז ההשקעות והמינויים הפוליטיים ברשות לעסקים קטנים.	ראש הממשלה
16	ח"כ משה שרוני (גיל) מודח מראשות הסיעה.	מפלגות

17	הכנסת מאשרת בקריאה ראשונה הצעת חוק ולפיה בית המשפט יוכל לשלול אזרחות בגין הפרת אמונים.	הכנסת
24	ועדת הכנסת מחליטה להמליץ על הדחתו של ח"כ משה שרוני (גיל) מתפקיד יו"ר ועדת העבודה והרווחה שעתיים לאחר שאושרה הצעת החוק שלו להגדיל את קצבאות הזקנה מ-20% מהשכר הממוצע במשק ל-26%.	הכנסת
29	ראש הממשלה אהוד אולמרט מודיע במסיבת עיתונאים שלקה בסרטן הערמונית.	ראש הממשלה
31	מליאת הכנסת מאשרת בקריאה טרומית שתי הצעות חוק הקובעות כי אזרחי ישראל ישיבקר במדינת אויב לא יוכל להתמודד על מושב בכנסת.	הכנסת
נובמבר 2007		
4	רבבות משתתפים בעצרת בתל אביב. רוצח ראש הממשלה יגאל עמיר חוגג בכלא את ברית המילה של בנו הבכור.	12 שנים לרוצח ראש הממשלה יצחק רבין
6	לפי נתוני צה"ל, 27% מן הגברים בשנת 2007 ו-43% מן הנשים בגיל הגיוס אינם מגויסים. הגורם המרכזי לאיגיוס הוא טעמי דת.	צה"ל
14	הכנסת מאשרת בקריאה טרומית הצעת חוק הקובעת שכל ויתור על שטח בירושלים יחייב רוב של 80 חברי כנסת.	ירושלים
27	מנהיגי האזור מתכנסים באנפוליס ומסכימים ביניהם להגיע לפתרון כולל לסכסוך הישראלי-פלסטיני עד סוף 2008.	אנפוליס
דצמבר 2007		
17	משה לדור מחליף את ערן שנדר כפרקליט המדינה.	פרקליט המדינה
17	הכנסת מאשרת בקריאה שלישית את 'חוק האח הגדול' המאפשר לבית המשפט להתיר לקצין משטרה או לרשות חוקרת אחרת לקבל נתוני תקשורת ממאגרי מידע.	חקיקה
18	הכנסת מאשרת בקריאה שנייה ושלישית שתי הצעות חוק לצמצום הפערים החברתיים: מס הכנסה שלילי וחלוקה שוויונית יותר של נטל המס (הפחתת שיעורי מס ההכנסה).	כנסת
27	תקציב המדינה עובר בקריאה שלישית בכנסת ונקבע על 304 מיליארד ש"ח.	כנסת
31	דוח ועדת חוץ וביטחון של הכנסת מדגיש את הכישלון בתפקוד צה"ל במלחמת לבנון השנייה ונמנע כמעט לגמרי מלעסוק בתפקוד הממשלה.	
31	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מפרסמת: בתחילת שנת 2008 חיים בישראל 7.241 מיליון תושבים, מתוכם 75.6% יהודים (גידול של 1.7%).	אוכלוסיית ישראל

ינואר 2008	
6	ממשלה שנתיים לאחר שפורק משרד הדתות הממשלה מחליטה על הקמתו מחדש. יצחק כהן (ש"ס), שכהן כשר בלי תיק, ממונה לעמוד בראשו.
7	ועדת חקירה הוועדה לביקורת המדינה מחליטה על הקמת ועדת חקירה ממלכתית לביקורת הטיפול והסיוע לניצולי השואה.
9	מדיני נשיא ארצות הברית ג'ורג' בוש מגיע לביקור בן שלושה ימים בישראל וברשות הפלסטינית.
16	ממשלה מפלגת ישראל ביתנו מודיעה על פרישתה מהקואליציה בעקבות המשא ומתן עם הפלסטינים על סוגיות הליבה.
20	כנסת שופטת בית המשפט העליון בדימוס דליה דורנר ממונה לעמוד בראש ועדת החקירה הממלכתית לבחינת הסיוע שהעניקה המדינה לניצולי השואה.
30	דוח וינוגרד לאחר כ-16 חודשי עבודה ועדת וינוגרד מגישה את הדוח הסופי לראש הממשלה ולשר הביטחון.
פברואר 2008	
3	שר הביטחון יו"ר מפלגת העבודה אהוד ברק מודיע כי יישאר בממשלה חרף פרסום מסקנות ועדת וינוגרד.
10	כנסת חילופי גברי בכנסת: שלמה מולה (קדימה) מחליף את אביגדור יצחקי, שהתפטר מהכנסת.
24	עלייה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מפרסמת שבשנת 2007 הגיעו לישראל 18,129 עולים חדשים. זהו המספר הנמוך ביותר של עולים שהגיעו לישראל מאז 1988.
25	כנסת הכנסת אישרה בקריאה שנייה ושלישית הצעת חוק ולפיה כל התארגנות, הטפה או עידוד הקשורים בעקרונות הנאציזם או הגזענות יהיו לא חוקיים וייחשבו לעברה פלילית.
מרס 2008	
11	כנסת התיקון לחוק הבחירות לכנסת מאושר בקריאה שנייה ושלישית. החוק קובע שבבחירות לכנסת ה-18 יקוצרו מאות שידורי התעמולה של כל המפלגות מ-21 יום ל-14.
18	מפלגות חיים אורון (מרצ) גורף בהתמודדות מול רן כהן וזהבה גלאון 55% מקולות 15,000 מתפקדי מפלגת מרצ ונבחר ליושב הראש החדש של המפלגה במקום יוסי ביילין.
אפריל 2008	
8	פרשת קצב בצעד מפתיע מחליט נשיא המדינה לשעבר משה קצב לחזור בו מהסדר הטיעון עם הפרקליטות.
מאי 2008	
9	ראש הממשלה במוצאי ערב יום העצמאות מותר לפרסום כי אהוד אולמרט, ראש הממשלה, חשוד בקבלת כספים שלא כדין ממוריס טלנסקי, איש עסקים אמריקני, באמצעות עו"ד אורי מסר. ראש הממשלה מתחייב להתפטר אם יוגש נגדו כתב אישום.